Tartu Riiklik Ülikool
NSV Liidu ajaloo kateeder

Õpilaste teadmiste areng ajalooliste mõistete osas

Tapa I Keskkooli VIII–XI klassi materjalide alusel

Diplomitöö

Ševtšuk, Ilse Oskari t.
Ajaloo osakonna mittestats.
üliõpilane
Juhendaja: vanemõpetaja
H. Palamets

TRÜ NSVL ajal. kat.
nr. 1678.

Tapa 1962

E E S S Õ N A

Kommunistliku ülesehitustöö põhiülesanded on leidnud oma kontsentreeritud väljenduse Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei uues programmis, mis võeti vastu ajaloolisel XXII kongressil. Kogu maailmas kõlavad programmi suurepärased sõnad:

> "Partei kuulutab pidulikult: nõukogude inimeste praegusele põlvkonnale saab osaks elada kommunismi ajal!"[1]

NLKP programm näitab kogu inimkonnale teed kõige õiglasema ja külluslikuma ühiskonnani - kommunismini, mis alati on olnud Lenini partei ihaldatud lõppeesmärk. Nüüd muutub see tegelikkuseks. Mitte meie järeltulijatele, vaid nõukogude inimeste praegusele põlvkonnale saab osaks elada kommunismi ajal. See teadmine tii-

---

1 Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn 1961, lk. 130.

vustab iga nõukogude inimest,tekitab temas soovi elada ja töötada ennenägematu vaimustusega. Käesoleval ajal võitlevad kõik Nõukogudemaa töötajad tehastes,ettevõtetes,ehitustellingul,sovhoosides ja kolhoosides kommunistliku ühiskonna ehitamise hiiglaslike plaanide elluviimise eest. Nad annavad kogu oma jõu ja energia,oskused ja võimed kommunismi ehitamise suurde üritusse. Kongressi otsustesse on kätkenud suured ülesanded ka nõukogude koolile. N.S.Hruštšov oma ettekandes Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist NLKP XXII kongressil ütles:

> " Inimese igakülgses ja harmoonilises arenemises etendab nõukogude kool eriti tähtsat osa. Kasvatades õpilasi kommunismi vaimus, peab kool neis arendama parimaid omadusi ja harjumusi, valmistama neid ette kohusetruuks töökS vastavalt võimetele,ühiskondlike hüvede mõistlikuks kasutamiseks, kommunistliku moraali normide ja ühiselureeglite kõrvalekaldumatuks järgimiseks".[2]

---

[2] N.S.Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist, Tallinn 1961, lk.73

Ülemineku perioodil kommunismile arenevad teadus ja tehnika, mille loojad ja kasutajad peavad olema igakülgselt arenenud inimesed. Ikka suuremad ja suuremad rahvahulgad hakkavad otseselt osa võtma ühiskondliku elu juhtimisest ja korraldamisest, abistades ja asendades riigivõimuorganeid.

Selline ühiskond ei vaja kitsa silmaringiga inimesi, kes suudavad ainult korrata seda, mida nad on õppinud, vaid loova mõtlemisvõimega inimesi. Selleks on vaja kasvavat põlvkonda mitte ainult varustada teadusalaste teadmiste ja vajalike oskustega ning vilumustega, vaid kujundada ka tema marksistlik-leninliku maailmavaadet. Aktiivseks ja sihikindlaks kommunismiehitajaks saab vaid see, kes kindlalt on omandanud tervikliku materialistliku maailmavaate, on truu oma kodumaale ning sügavalt veendunud kommunistliku ühiskonna eelistes, kes õigesti orienteerub meie maa sise- ja välispoliitilistes sündmustes ning vihkab kõike reaktsioonilist.

"Seni kuni eksisteerib sõjaoht, kuni maailmas on olemas imperialistlikud džunglid ja nende elanikud - metsikud tiigrid, peame me kasvatama kogu oma rahvast, oma noorsugu

piiritult armastama kodumaad, et ta oleks valmis seda kaitsma, säästmata oma jõudu ja isegi elu. Meie üritus on suur ja üllas ning selle kaitsmiseks annab Nõukogude rahvas kogu oma jõu."[3]

NLKP XXII kongressil vastuvõetud partei uues programmis on öeldud, et kommunismile üleminekuks on tarvis kasvatada ja ette valmistada kommunistlikult teadlikke ja hea haridusega inimesi. Sirguva põlvkonna õpetamine ja kasvatamine peab olema tihedalt seotud eluga, tootva tööga.[4]

Ajaloo õpetamine on üheks noorsoo kommunistliku kasvatamise tähtsaks vahendiks ja aitab õpilasel saada heaks kommunismiehitajaks. Õppides ajalugu, tutvub õpilane ühiskondlik-majandusliku arengu selliste teguritega, nagu majanduse areng, klassivõitlus, eesrindlikud ja reaktsioonilised ideed jne. Tundmata ajalugu, on raske mõista kaasaega. Küpsustunnistuse omanikule ei piisa tänapäeval sellest, kui ta oskab ajaloolisi sündmusi kronoloogilises järjekorras kirjeldada ja ümber jutustada.

---

3 N.S.Hruštšov, NLKP programmist, Tallinn 1961, lk.87.

4 Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn 1961, lk.113.

Keskkoolilõpetaja peab oskama näha sündmustevahelisi seoseid, nende põhjusi ja tagajärgi, ta peab suutma näha elus peituvate vastuolude võitlust ning käsitama neid arengut edasiviiva jõuna. Et õpilastes kujuneks marksistlik-leninlik maailmavaade, et nad käsitleksid ajaloolisi sündmusi ja fakte mitte ainult nende kronoloogilises järgnevuses, vaid mõistaksid uut seostada õpituga, selleks omab väga suurt tähtsust sügavate teadmiste omandamine ajaloos. N.S.Hruštšov oma ettekandes Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Programmist NLKP XXII kongressile rõhutas:

> "Üha suuremaks kasvab ühiskonnateaduste osatähtsus... Ühiskonnateaduste osatähtsus kasvab ka inimeste materialistliku maailmavaate kujundamises, kommunistlike ühiskonna inimese kasvatamises ja võitluses kodanliku ideoloogia vastu."[5]

Partei programm seab koolilõpetajate ette suure ülesande - keskharidus peab tagama teaduste aluste kindla tundmise, kommunistliku maailmavaate põhimõtete omandamise.[6]

---

5 N.S.Hruštšov, NLKP programmist, Tallinn 1961, lk.75

6 vt. NLKP programm, Tallinn 1961, lk.114.

Kuid püsivate ja sügavate teadmiste omandamine ajaloost ei ole võimalik ajalooliste mõistete tundmiseta. Et õpilased omaksid kindlad teadmised, oskaksid õpitut õpitavaga seostada, peab õpetaja kujundama lastes õiged arusaamised ajaloolistest mõistetest. Sellised mõisted,nagu riik, klass, revolutsioon, progressiivne jt., on paljude keskkooliõpilaste poolt omandatud küllaltki pealiskaudselt.Mõistete kujundamisele pööratakse seni koolide praktikas veel vähe tähelepanu. Seda näitab veenvalt õpilaste teadmiste kirjalik kontroll ajalooliste põhimõistete osas Tapa I Keskkooli VIII - XI klassini 1961.a.detsembrikuus ja individuaalsed vestlused õpilastega 1961.a. märtsikuus. Nende alusel võib järeldada,et õpetajad on rahuldunud sellega,kui õpilased oskavad antud mõistet esitada kontekstis, õpiku sõnadega,tundmata huvi selle vastu,milline on mõiste tegelik sisu - õpilaste teadvuses. Mõistete tegelik sisu on paljudel õpilastel veel piiritlemata, laialivalguv. Kui me ei pühenda sellele tähelepanu, langeb õpilaste teadmiste tase. Kui me jätkame samamoodi tööd,siis süveneb formalism, s.t.sõna kasutamine seda mõistmata.Seepärast omab küsimus ajalooliste põhimõistete kujundamisest

ENSV üldhariduslikes koolides aktuaalset tähtsust. Küsimuse uurimine on seda vajalikum, kuna ka pedagoogiline kirjandus on seni äärmiselt vähe tähelepanu osutanud mõistete olukorra uurimisele õpilaste teadvuses. Ometi on rida ajaloolisi põhimõisteid, millega opereerides eksitakse alates 4.kuni 11.klassini. Kui sügavalt õpilased peavad tundma üht või teist põhimõistet kooli nooremas või vanemas astmes,selleks puudub veel kriteerium. Ka õppeprogrammid ja õpikud ei anna antud küsimusele vastust. Kuid mõistetega seoses oleva küsimuse lahendamine omab suurt praktilist väärtust ja suurendab õpilaste huvi ajaloo kui õppeaine vastu. Muidugi pole töö ajalooliste mõistetega ainukene,vaid üks tee õpilaste teadmiste taseme tõstmiseks.

Käesoleva diplomitöö eesmärgiks on anda ülevaade õpilaste teadmiste arengust ajalooliste põhimõistete osas 8.-11.klassini. Käsitlus on üldine,kuid tõestusmaterjal on võetud konkreetselt ainult Tapa Keskkooli õpilaste kirjalike tööde ja suuliste vestluste alusel. Antud töö on kaksiktöö ühe probleemi osas kogu keskkooli ulatuses,kuna sama teemat käsitleb diplomand H.Sema 4.-7.klassi piires.

Küsimuste sügavus ja hindamiskriteerium oli muidugi 8.-11.klassi õpilaste juures märksa suurem.

See on esmakordne katse uurida õpilaste tegelikke teadmisi konkreetse faktilise materjali najal keskkooli ulatuses meie vabariigis. Siin fikseeritakse olemasolevad teadmised õpilastel,tuuakse ära tüüpilised vead ajalooliste põhimõistete osas ja näidatakse teed nende kõrvaldamiseks. Nii on töö antud kujul pigemini probleemi püstitamine,esimese vao ajamine, mis vajab ja väärib veel edaspidi sügavat uurimist mitmekooli materjalide põhjal.

I Peatükk.

KÜSIMUSE ASETUS JA UURIMISMEETOD

A

Mõistete omandamine ei ole lihtne teadmiste "üleandmine" õpetajalt õpilastele.

"Mõiste on tegelikkuse esemete ja nähtuste üldiste ja oluliste omaduste peegelduse produkt."[7)]

Laps on mõistete omandamisel aktiivne. Ta kujundab mõiste oma teadmiste alusel isikupäraselt ümber,sest mõistete omandamine on alati ka nende kujundamise ja arendamise protsess.Mõisted kujunevad üldistamise alusel.Õpilased omandavad kergemini niisuguseid ajaloolisi mõisteid,mida võib neile näidata pildil,demonstreerida kinos jms. Suurt tähtsust omab siin õpilaste iseseisva mõtlemise kujundamine,kus õpilasi harjutatakse:

1) probleeme nägema ja formuleerima,
2) neid iseseisvalt lahendama ja
3) saadud tulemusi kontrollima ning võrdlema.

Ajaloolisi põhimõisteid saab omandada ainult koos teiste mõistetega,mõistete süsteemis. Kontrollimisel ilmnes,et õpilased sageli ei oska mõisteid võrrelda,tuua esile ühiseid ja erinevaid jooni, rõhutada olulist. Näiteks paljud kaheksanda klassi õpilased ei suuda mõista,mille poolest ülestõus erineb streigist,pärisori orjast,rääkimata klasside ja riigi tekkega seotud küsimustest.

7) Psühholoogia,õpik pedagoogilistele instituutidele,peatoimetaja A.A.Smirnov,Tallinn 1960,lk.218.

Mõiste "progressiivne" oli peaaegu pooltele kaheksanda klassi õpilastele täiesti tundmata ja jäi seepärast üldse vastamata.

Üldise veana võib märkida seda,et puudub sihikindel töö mõistete süsteemide loomiseks ja korrastamiseks õpilaste teadvuses. Õpetajad sageli on rahuldunud ainult teksti äraõppimisega õpilaste poolt,tundmata huvi õpilaste teadmiste vastu mõistete osas. Kuid see,et õpilased kasutavad mõisteid õigesti kontekstis,ei tähenda veel nende mõistete tegeliku sisu omandamist õpilaste poolt. Ajalooliste põhimõistete kujundamine on keeruline ja pikaajaline protsess,kus õpilaste tähelepanu tuleb juhtida ajalooliste seaduspärasuste mõistmisele,nähtuste oluliste tunnuste eristamisele ebaolulistest, lähtudes just tüüpilistest näidetest ajaloo kursuses.

Mis puutub kirjandusse, siis *Viimane* abistab metoodiliselt selles osas õpetajaid vähe. Tõsi küll,metoodikud A.A.Vagin ja N.V.Speranskaja oma teoses "Основные вопросы методики преподавания истории в старших классах," ~~Москва, 1959~~. puudutavad üksikuid mõisteid,nagu"klass, seisus,riik,ülestõus,streik," kuid seejuures üpris pealiskaudselt.Sageli ei

anta mõiste definistsiooni, piirdutakse mõiste üksikute külgede esiletoomisega.Näiteks mõiste "riik" jt.[8] Mõistete kujundamisega seoses olevaid küsimusi puudutavad veel N.D.Bogojavlenski ja N.A. Mentšenskaja raamatus "Психология усвоения знаний в школе" ning M.N.Šardakov oma töös " Очерки психологии школьника ". Ka ajakirjas " Преподавание истории в школе" on mõistete kujundamise osa jäänud kahe silma vahele. A.Z. Redko artiklis" Усвоение учащимися исторических понятий " 9 käsitleb mõiste "ori" kujundamist. Artiklis " Общее понятие о государстве " IO. annab E.Malkin edasi oma kogemusi mõiste "riik" käsitlemisel. A.A. Janko-Trinitskaja artiklis " Работа над историческими понятиями " II puudutab ajalooliste põhimõistete kujundamist keskkooli nooremas astmes. Ja see ongi ka peaaegu kõik,mida pakub ajakiri " Преподавание истории в школе " aastail 1947-1952.ajalooliste mõistete kujundamise metoodikas. Antud ajakirja 1954.aasta Nr.2,3,6

---

8) A.A. Вагин , Н.В. Сперанская, Основные вопросы методики преподавания истории в старших классах, Москва I959, стр. 62 — см.

9/ А.З. Редко, Усвоение учащимися исторических понятий, "Преподавание истории в школе",I949, № 2.

IO/ Е.М. Малкин, Общее понятие о государстве, "Преподавание истории в школе ", I949, № 4.

11) А.А.Янко-Триницкая, Работа над историческими понятиями в У-УП классах, " Преподавание истории в школе", I952, № I.

ja 1957.a. Nr.3 omistatakse senisest suuremat tähelepanu ajalooliste mõistetele. Kuid ka siin käsitletakse küsimust liiga kitsapiiriliselt,sest diskussioon leiab aset ainult mõiste "riik" kujundamise metoodikas.

N.P.Kutšminskaja oma artiklis " Об одном недостатке преподавания истории в школе," I2 ainult konstateerib,milliste mõistete osas keskkooli lõpetanud õpilastel esineb suuri raskusi. Kuidas olukorda parandada ja milliseid metoodilisi võtteid selleks kasutada,artiklis ei näidata.

Ka M.V.Skatkin oma artiklis " Формализм в знаниях учащихся и пути преодоления" I3 näitab,millist kahju toovad lapsele mõisted,mis tema teadvuses on eraldatud tegelikust elust ja ka otanud oma konkreetse sisu ning kuidas võidelda formalismi vastu õpilaste teadmistes.

Eestikeelne kirjandus on meil mõistete kujundamise metoodikas veelgi vaesem. Mõistete õpetamisel on meil aluseks A.A.Smirnovi toimetusel ilmunud "Psühholoogia" õpik pedagoogilistele instituutidele.[14]

---

12 Н.П.Кучминская N.N., Об одном недостатке преподавания истории в школе,"Преподавание истории в школе", I96I, № 3.

13 М.Н. Скаткин, Формализм в знаниях учащихся и пути преодоления", "Вопросы сов.дидактики", книга 3, П.ч., Москва I950.

14. Psühholoogia,õpik pedagoogilistele instituutidele,peatoimetaja A.A.Smirnov, Tallinn. 196o, lk.218.

Konkreetselt ajalooliste põhimõistete kujundamisega seoses olevaid probleeme ja metoodilise töö parandamise võtteid on käsitlenud TRÜ aspirant H.Palamets ajakirjas "Nõukogude Kool" ja ajalehes "Nõukogude Õpetaja." Artiklis "Ühiskondlike põhimõistete kujundamisest 4.klassis"[15] analüüsib autor ulatusliku eksperimendi põhjal 5.klassi õpilaste teadmisi ekspluataatorliku ühiskonna klassidest ja nende erineva olukorra põhjustest, samuti õpilaste teadmisi mõistetest sõda, lahing, ülestõus ja streik. Positiivne on siin see,et autor ei konstateeri ainult olemasolevaid, nagu seda seni on tehtud antud teema juures,vaid näidatakse ära põhjused, millest tulenevad väärad arusaamised mõistetest, ning koos sellega antakse praktilisi juhtnööre ajaloo õpetajatele õpetamise parandamiseks. Artiklil on seega praktiline tähtsus,olles abimaterjaliks pedagoogidele ajal,mil me peame võitlema igasuguse formalismi vastu, eelkõige õpilaste teadmistes. Mõistete omandamise psühholoogiat üldkujul käsitleb ka H.Liimets artiklis "Nõukogude uurijad teadmiste omandamise psühholoogiast"[16]

---

15 H.Palamets, Ühiskondlike põhimõistete kujundamisest 4.klassis,"Nõukogude kool", 1962,Nr.4

16 H.Liimets , Nõukogude uurijad teadmiste omandamise psühholoogiast , "Nõukogude Kool",1960,Nr.8

Antud küsimust puudutab möödaminnes ka E.Koemets artiklis "4.-6.klassi õppeedukuse probleeme".[17]

Ajalooline põhimõiste on peamiseks töö-riistaks, vahendiks, mille alusel toimub aja-looliste teadmiste omandamine ja nendega hi-lisem opereerimine. Kui mõisted on ebatäp-sed, laialivalguvad või liiga kitsapiirili-sed, siis ka teadmised, mida me nende mõis-tete abil kujundame, ei ole vajalikul tase-mel.

Seepärast on küsimus aktuaalne ja va-jab uurimist kogu keskkooli osas, et välja töötada mingisugusedki piirid mõistete kä-sitlemise sügavuse osas eri klassides. Ka L.V.Zankov rõhutab vaja dust uurida õpilas-te teadmisi. Ta kirjutab:

> "Peab ütlema, et ~~mõistete~~ teadmiste ja oskuste olukorra uurimisele omistatakse mei pedagoogikateaduses äärmiselt vähe tähelepanu. See on ka üheks programmide, õpikute koostamise, õppe-ainete metoodilise läbitöötamise nõrga teaduslik-pedagoogilise aluse põhjuseks.

---

17 E.Koemets, 4-6.klassi õppeedukuse prob-leeme, "Nõukogude Kool", 1955, Nr.6.

Seepärast iga uurimus,mis vähimalgi määral valgustab õpilaste teadmiste taset,on hinnatav. Selline uurimus võimaldab teatud mõtteski orienteeruda selles,milline on olukord õpilaste teadmiste osas: millised on nende tugevad ja nõrgad küljed,kus asetsevad probleemid."[18]

B

Õpilaste teadmiste uurimise põhiliseks vormiks oli 146 kirjaliku töö ja 36 õpilase suulise vestluse analüüs. Faktilise materjali kogumiseks lasime Tapa Keskkooli VIII -XI klassi õpilastel kirjalikult iseloomustada ning tuua näiteid järgmiste mõistete kohta:

a. mõisted ühiskondlike klasside alalt:ori, pärisori, tööline,klass;

b. lahing,ülestõus,streik;

c. riik,monarhia,progressiivne.

Kirjalikud tööd viidi läbi kuues klassis ajavahemikul 16.-2o.dets.1961.a. Kirjalik töö toimus õppetunni alguses 2o minuti jooksul. Õpilastele loeti ette küsimus ja anti

---

18 Л.В. Занков, О предмете и методах дидактических исследований", Москва 1962,стр. 14.

1,5 - 2 minuti jooksul aega vastamiseks. Küsimust üles ei kirjutatud,märgiti vaid küsimuse number ja vastus. Töö kirjutamise tempo oli üldiselt kiire. Kõik õpilased ei suutnud vastata ühesuguse kiirusega. Üksikutel õpilastel oli raskusi nii kiireks ümberorienteerumiseks ühelt küsimuselt teisele. Võib-olla oleks otstarbekohane edaspidi sellelaadse töö kirjutamiseks anda rohkem aega. Kuid ka käesolev meetod võimaldab heita pilku õpilaste teadmiste arengule ajalooliste põhimõistete omandamisel VIII-XI klassini.

Töö viidi läbi järgnevalt:

Jrk	Kooli nimetus	Klass	Õpil. arv	Läbiviimise kuupäev ja aasta
1.	Tapa Keskkool	VIIa	23	16.dets.1961.
2.	-do-	VIIIb	24	2o.dets.1961.
3.	-do-	IX a	22	16.dets.1961
4.	-do-	IX b	19	-do-
5.	-do-	X	27	-do-
6.	-do-	XI	31	-do-

K O K K U : 6 klassi 146 õpilast.

Saadud vastused võib jagada nelja suurde gruppi:

a) õiged vastused

b) osaliselt õiged vastused

c) valed vastused

d) vastamata

Õpilaste teadmiste kirjalik kontroll teostati kõigis klassides autori isiklikul juuresolekul, välja arvatud X ja VIIIa klass, kus töö viidi läbi aineõpetajate poolt, vastavalt üldisele juhendile.

Individuaalsest vestlusest võttis osa üldse 36 õpilast kuuest klassist. Õpilased olid valitud nii, et igast õppeedukuse rühmast oleks esindatud 2 õpilast, s.o. kaks õpilast väga hea õppeedukusega, 2 hea ja 2 rahuldava õppeedukusega. Puudulikult edasijõudvaid õpilasi ajaloos neis klassides ei olnud.

Vestlusel olid lähtekohaks niisugused ajalooliste põhimõistetega seotud probleemid, mis kirjalikul vastamisel osutusid üle jõu käivaks või jäid segaseks. Õpilastele esitatud küsimuse formuleering oli valitud nii, et see mobiliseeriks õpilase teadmisi ja oskusi mõtlemisega seotud ülesande lahendamisel (võrdlus, faktide loetelu, faktide ja nähtuste üldistus, mõistete iseloomulike joonte

avamine,põhjuse-tagajärje seose esiletoomine).

Teadmiste kontrollimiseks vestluse käigus olid valitud järgmised küsimused ja probleemid:

1. Kelle täielik omand oli ori?
2. Millises ühiskonnas elasid pärisorjad, kellele nad kuulusid?
3. Mille poolest pärisori erineb orjast?
4. Võrdle töölise elu pärisorja eluga.
5. Millal kujunesid ühiskondlikud klassid?
6. Nimetage kõik ühiskondlikud põhiklassid, mida te teate. Soovitav kronoloogilises järgnevuses.
7. Mille poolest üks klass erineb teisest?
8. Iseloomustage Nõukogudemaal olevaid klasse.
9. Millal kaovad klassid?
10. Mis põhjustas riigi teket?
11. Milliseid riigitüüpe te tunnete ajaloos?
12. Mis kuulub riigi kui sunnivahendi alla?
13. Kuidas te mõistate riigi osa Nõukogudemaal?
14. Millal toimub riigi väljasuremine?
15. Millised riigid eksisteerivad põhiliselt käesoleval ajal maailmas,nimetage mõned.
16. Mille poolest erineb lahing sõjast?

17. Tooge näiteid eraldi lahingu ja sõja kohta ajaloost.
18. Mille poolest erineb streik ülestõusust?
19. Nimetage streike ja ülestõuse ,mida te mäletate.
2o. Tooge näiteid progressiivsete nähtuste kohta ajaloos.

Vestlused õpilastega viidi läbi individuaalselt ajavahemikul 28.veebr.- 28.märtsini k.a. Saadud vastused protokolliti autori poolt vestluse käigus.

Võrreldes mõlemat meetodit võib öelda järgmist: kirjalik teadmiste kontrollimine on üldiselt heaks vahendiks kogu klassi õppeedukuse väljaselgitamisel.Kirjaliku kontrolli puhul mõtleb õpilane paremini oma vastuse järele,tal pole vaja karta pause,mida suulisel vastamisel ei nähta heameelega. Teadmiste maht kujuneb kirjalikul vastamisel küll väiksemaks,kuid kvaliteet on sellest kõrgem, iga sõna on põhjalikumalt järele mõeldud ja rohkem omal kohal.

Suulise kontrolli paremus kirjalikuga võrreldes seisneb selles,et siin on õpetajal võimalus küsimustega õpilast paremini suunata. Kuigi seda tehakse sageli varjatult,

avaldab ta mõju õpilase vastusele. Suulisel vastamisel esineb küll teadmiste suurem maht, kuid õpilase enesekontroll ja vastuse kvaliteet on seejuures väiksem. Sageli esineb siin kobamisi vastamist. Ka nõuab vestlus mitu korda suuremat ajakulu kui kirjalik kontroll. Et vestlused tuli läbi viia individuaalselt, siis oli vajalik selleks kasutada õpilaste vaba aega, mida tegelikult ei olegi nii' kerge leida. Praktiliselt oli iga päev võimalik vestelda 1 - 2 õpilasega,jättes neid selleks peale tunde 1/2 - 1½ tunnini,vastavalt õpilase vastamise kiirusele. Suulisel vastamisel on paljudel õpilastel erutus suurem kui kirjalikul vastamisel. Kartes pikki pause, mõned õpilased andsid umbropsu vastuseid või teatasid lihtsalt - ei tea. Need õpilased, kes pole oma teadmistes sugugi kindlad,teevad meeleldi pikki pause,et jälgida õpetaja reageerimist. Kõige raskem on selliste õpilastega,kes vastamisel nagu püstolist tulistavad ja sageli ei suuda leida loogilisi seoseid esitatavate mõtete vahel.

II p e a t ü k k.

Õpilaste teadmised ühiskondlikest klassidest.

Ajaloo seaduspärasuste sügav mõistmine pole mõeldav, kui õpilastel puudub selge ettekujutus ühiskondlikest klassidest. Kogu eraomandusele rajaneva ühiskonna ajalugu on olnud klassivõitluse ajalugu. Juba K.Marx ja F.Engels tegid kindlaks,et klassivõitlus moodustab ajalooprotsessi põhisisu. "Vaba ja ori, patriits ja plebei, mõisnik ja pärisori, tsunftimeister ja sell, lühidalt, rõhuja ja rõhutav on olnud teineteisega alalises antagonismis, on pidanud lakkamatut, kord avalikku võitlust, kord varjatud, mis iga kord on lõppenud kogu ühiskonna revolutsioonilise ümberkujundamisega või võitlevate klasside ühise hukkumisega."[19] Programm nõuab,et neid esialgseid teadmisi ühiskondlikest-põhiklassidest,mida õpilased omandavad juba alates 4.klassist,järgnevates klassides süvendataks ja rikastataks.

---

19 K.Marx ja F.Engels,Kommunistliku Partei manifest,Valitud teosed, I kd.,Tallinn,1957, lk.19-2o.

a) Mõiste „ori."

Mõiste "ori" selgitamisel tuleb lähtuda sellest,et orjal puudusid igasugused õigused, et ta oli orjapidaja käes„elavaks tööriistaks„ kel endal polnud mingisugust huvi töötootlikkuse vastu. Ori oli orjapidaja täielik omand. Viimane võis orjaga teha,mis tahtis,isegi tappa. Mõistet "ori" selgitasid 146 õpilast. Õigeid vastuseid andsid 8o, see moodustab 54,7% vastuste üldarvust. 42 õpilase vastused kuulusid osaliselt õigete vastuste hulka, s.o. 28,4%. Valesid vastuseid esines 24 õpilasel, s.o. 16,2% vastuste üldarvust.

Lähtudes eespool öeldust ,kuuluvad õigete vastuste hulka järgmised:

"Ori on orjanduslikus ühiskonnas. Peremehele kuuluv. Tal ei ole oma majapidamist. Orjapidaja võis teda müüa,peksta,ühesõnaga teha, mis tahab." (8. kl. Anne L.)

"Ori on täiesti ilma õigusteta,elav tööriist. Ta on täielik peremehe omand. Teda võib müüa, osta ning tappa. Esineb orjandusliku korra ajal".(9. kl. Malle V.)

Õigete vastuste juures rõhutatakse orja täiesti õigusetut olukorda,tema täielikku kuuluvust oma peremehele.

Valede vastuste hulgas moodustavad rõhuva enamuse vastused,kus ori on kistud välja

orjanduslikust formatsioonist ja seotud mingi/ muu formatsiooniga:

1. "Ori on kapitalistile alluv" (8.kl.Aino L)
2. "Ori on mõisniku tööline. Orje nimetati elavaks tööriistaks. Orje võis müüa ja osta." (8.kl. Jaan V.)
3. "Orjaks nimetatakse sunnitöölist,kes peab töötama mõisnikule. Neegrid on Ameerika kapitalistide orjad." (8.kl. Eeri T.)

Neist vastustest nähtub,et mõnedel 8. klassi õpilastel on veel üpris segane arusaamine ühiskondlikust formatsioonist ning klassidest,puudub loogiline seos ajalooliste mõistete osas. VIII klassis õpitavad uued mõisted "kapitalist" ning "tööline" seostatakse mehaaniliselt varem õpituga.
Õpilane kujutab minevikku sageli kaasaja vahendusel. Sellest kõnelevad sellised vastused:

1. "Ori on rikka mõisniku teenija. Palka makseti vähe."
2. "Ori on töötaja mõisas,kes töötab mõisniku heaks ja saab sellest endale ainult vähe kasumit." (lo. kl.Inna T.)

Sõnad "kasum" ja "palk" on mõtlematult haaratud terminid,mille sisu siin ei mõisteta,kuigi lo.klassi õpilane peaks teadma,et

kasum esineb tööstuses.

Kirjalikud tööd näitasid,et mõistet "ori" käsitatakse 8.-11.klassini üldiselt õigesti. Kõige enam rõhutatakse vastustes seda,et orjandusliku tootmisviisi tingimustes ei peetud orja isegi inimeseks. Eriti on õpilastele meelde jäänud orjade julm ekspluateerimine, see,et neid müüdi ja osteti nagu karioomi ning isegi tapeti karistamatult. Ometi jääb paljudele õpilastele ebaselgeks,kellele ori kuulus. Seepärast algaski suuline vestlus küsimusega: "Kelle täielik omand oli ori?"

Ori oli muidugi orjapidaja täielik omand. Orjapidaja omastas orjatöö kogu produkti: "Ori ei müü oma tööjõudu orjapidajale, nii - samuti nagu härg ei müü oma tööd talupojale. Ori on kogu oma tööjõuga lõplikult müüdud oma omanikule. Ta on kaup,mis võib üle minna ühe omaniku käest teise kätte. Tema ise on kaup,aga mitte tööjõud ei ole tema kaup", ütles K.Marx.[2o].

Küsimus esitati 36 õpilasele. Õigeid vastuseid andsid neist 33, s.o. 91,6%.

Õigete vastuste hulka kuuluvad vastused,kus kõigis ühtemoodi märgitakse:

2o K.Marx ja F.Engels, Palgatöö ja kapital, Valitud teosed,Tallinn 1957, lk.6o.

"Ori on orjapidaja täielik omand. Tal ei olnud mingisuguseid õigusi." (9. kl. Leo V.)
Osaliselt õigeid vastuseid ei esinenud. Üksikud õpilased 8.-kl.klassini ei teadnud,kellele ori kuulub. Nii anti järgmisi vääraid vastuseid:
"Ori oli orjapidaja kapitalisti täielik omand.(8. kl.Enn K.)
"Ori oli orjapidaja-feodaali täielik omand". (9. kl.Leida V.)
Viga seisab siin selles,et mõiste "orjapidaja" samastatakse mõistetega "kapitalist" ja "feodaal." Õpilane näeb nii orjapidajais, feodaalides kui ka kapitalistides rõhujaid, teeb liiga laia üldistuse ja jätab mõtlematult kõrvale nende erijooned ning ühiskondliku formatsiooni,kus antud klass eksisteerib.

b) Mõiste „pärisori".

Mõiste "pärisori" selgitamine osutus paljudele õpilastele üle jõu käivaks. Enamik õpilasi,kes andsid valed vastused,ei lähtu kõige olulisemast,nimelt sellest,et pärisori oli feodaalse tootmisviisi tingimustes elav talupoeg, kes oli kinnistatud maa külge, omas väikese majapidamise ja mõningad tootmisriistad. Kuid nad ei olnud maa täielikud omanikud,mida nad põlvest põlve harisid:

maa pärandamisel tuli iga kord feodaalile tasuda,kanda mitmesuguseid feodaalseid koormisi jne.[21]

Tuleb märkida,et just feodaal oli peamise tootmisvahendi - maa omanik,mis andiski talle võimaluse talupoja lisatööd omastada.

Mõiste "pärisori" kontrollimisel andsid ainult 28 õpilast 146-st õiged vastused, s.o. 2o% õpilaste üldarvust, 56% õpilastest andsid osaliselt õiged vastused ning 23% vastustest olid täiesti ebaõnnestunud.1% õpilastest ei vastanud üldse küsimusele.

Toome mõningaid näiteid õigetest vastustest: "Pärisori erineb orjast sellepoolest, et tal on siiski mõningaid õigusi. Pärisorjal on oma maalapp ja tööriistad. Isandal ei ole õigust seaduse järgi pärisorja tappa." (9. kl. Maris M.)

"Pärisorjal oli natukene parem elu kui orjal. Tal oli oma majapidamine peremehe maal". (8. kl. Anne L.)

Paljud õpilased andsid valed vastused, mille hulgas domineeris kindlalt:

"Pärisorjal oli orjast veelgi kehvemates elutingimustes. Tal ei olnud üldse õigusi".

---

21 А.А.Вагин, Сперанская Н.В., Основные вопросы методики преподавания истории в старших классах, см. Москва I959, стр. 69.

(9. kl. Külliki K.)

"Orjal pole suuri õigusi... pärisorjal pole mingeid õigusi." (9. kl. Rein V.)

"Pärisori on täielik omand. Tema olukord on raskem kui orjal". (10. kl.Anu A.)

Isegi üksikud 11.klassi õpilased eksivad mõiste "pärisori" iseloomustamisel:

"Pärisorjal polnud mingisuguseid õigusi" (11. kl. Ants S.)

Nagu näiteist selgub, lasevad paljud õpilased end eksiteele viia mõiste "pärisori" ebaõnnestunud keelelisest vormist,selle kõlalisest sarnasusest mõistega "ori". Pärisorja elu peetakse halvemaks orja elust, rõhutades,et tal pole mingisuguseid õigusi. Jäetakse üldse mainimata,et feodalismi ajal oli talupoeg maa külge kinnistatud. Kui orja puhul paljudes vastustes rõhutati orja müüdavust,siis pärisorja puhul tema täielikku kuuluvust peremehele:

"Pärisori on samuti mõisa töötaja,kuid ei saa töötamisest üldse kasumit. Neid võib isegi tappa" (10. kl.Inna T.)

"Pärisori kuulus täielikult oma kapitalistile. Temaga võis peremees teha,mis tahtis."(9. kl. Rein V.)

Kirjaliku kontrolli puhul käsitles enamik õpilasi mõistet "pärisori" üldiselt rahuldavalt: 75,1% vastuste üldarvust olid õiged ja osaliselt õiged. Ebaselgeks jäi siin samuti,kellele kuulub pärisori, millises ühiskonnas ta põhiliselt elab. Vestluse käigus soovisime õpilastelt vastuseid just neile küsimustele. Ori oli orjapidaja täielik omand, aga pärisori kuulus feodaalile,olles tema mittetäielik omand.

Kõige suurema rühma moodustavad siin õiged vastused,s.o. 83,3%vastuste üldarvust (3o õiget 36-st) 6 õpilast andsid ebaõigeid vastuseid,s.o. 16,7%.

Õigete vastuste puhul märgiti: et pärisorjad elasid feodaalühiskonnas ja kuulusid feodaalidele,mõisnikele. Nagu kirjalikud tööd,nii ka suulised vastused näitasid,et üksikud õpilased pole omandanud õigesti mõisteid "ori" ja "pärisori". Neid vahetatakse alalõpmata omavahel. Seda kinnitasid kujukalt õpilaste poolt hilisemas vestluses antud vildakad vastused,nagu:
"Pärisorjad kuulusid orjanduslikku korda", (8.kl.Enn,L.). "Pärisori kuulub orjaostjale." (8.kl.Valli,L.). "Pärisorjad elasid orjandus-

likus ühiskonnas ja kuulusid orjapidajale."
(lo. kl. Toivo,B.)

Vanemais klassides pole selline viga enam tüüpiline,kuid esineb mõnikord seal, kus mõistet "pärisori" pole kauemat aega korratud. Kogemused näitavad,et ka 11.klassis on vaja korrata kõigi ühiskondlike formatsioonide põhiklasse. Pidevalt tuleb vaja juhtida õpilaste tähelepanu sellele,et nad mitte ei omandaks mõistet "pärisori" kui tõeline "ori".
Kõige "originaalsemaks" ebaõnnestunud vastuseks oli: "Pärisorjad elasid orjanduslikus ühiskonnas,kus nad kuulusid kapitalistidele." (9. kl. Rein.V.)

Eeltoodud vastustes aetakse segi mitte üksnes mõisted "ori ja pärisori" ,vaid puudub üldse arusaamine ühiskondlikest formatsioonidest ning nende põhiklassidest.

Kuid need on üksikud vastused. Enamik vastuseid näitab,et mõiste "pärisori" omandatakse juba 5.-7.klassi piires.

Kirjalikes töödes puudus eraldi küsimus selle kohta,mille poolest pärisori erineb orjast. Üksikud hea ja väga hea õppeedukusega õpilased kõrvutavad neid mõis-

õpilaste enamus libises sellest üle. Seepärast selgitati individuaalse vestluse puhul,mille poolest pärisori erineb orjast. Soovitud vastus on: erinevalt orjast on pärisorjal isiklikule tööle rajatud oma majapidamine,kus ta osa aega töötab enesele. Sellest tingituna on feodaali maal elaval, temast isiklikus sõltuvuses oleval talupojal teatav huvi töö vastu,mis aga orjal täiesti puudub. Seaduse järgi võis pärisorja müüa,osta,kuid mitte tappa,nagu orja.

Õpilased tulid küsimusega hästi toime juba 8.klassist alates.

Nii toodi õigete vastustena:

1. "Ori on erinev pärisorjast sellepoolest,et üks(ori) on täielik peremehe omand, teine (pärisori) aga mittetäielik,sest neil on oma maa ja tööriistad,millega nad töötavad." (8.kl.Malle,S.)
2. "Pärisori erineb orjast sellepoolest,et pärisorjal oli oma majapidamine ja osa saagist ja oma tuludest sai ta endale, osa andis aga ära." (8.kl.Eliot,P.)
3. "Pärisorja ei seota. Tal on vabamad elamistingimused kui orjal.Ma.. Teda ei tohi tappa." (8.kl.Eduard,R.)

9.,1o. ja 11.klassi õpilaste vastustes rõhutatakse veelgi selgemalt orja ja pärisorja erinevat suhtumist töösse,pärisorja huvi saagikuse tõstmisse vastu. Üldse andis õigeid vastuseid 23 õpilast 36-st, s.o. 63,8% õpilaste üldarvust. Osaliselt õigeid vastuseid oli 27,7% (1o õpilast 36-st). Kaks õpilast andsid valed vastused,üks ei vastanud küsimusele.

Toome arvulised näitajad klasside kaupa mõistete "ori" ja "pärisori" võrdlemisel.

Vastuste liik / Klass	VIII	%	IX	%	X	%	XI	%	Kokku	%
Õpil.arv	12	1oo	12	1oo	6	1oo	6	1oo	36	1oo
a) õiged	6	5o	7	58,3	5	83,4	5	83,4	23	63,9
b) osaliselt	4	33,4	4	33,4	1	16,6	1	16,6	1o	27,8
c) valed	1	8,3	1	8,3					2	5,5
d) vastamata	1	8,3							1	2,8

Osaliselt õigete vastuste hulgas moodustavad kõige suurema rühma need,kus pärisorja eristamisel orjast peetakse kõige olulisemaks järgmist:

1. Orjapidaja võis orjaga teha seda,mis tahtis, isegi tappa.Feodaal pärisorjaga seda teha ei tohtinud. (8.kl.Kalju,L.)

2. "Orja võis müüa,osta,tappa,aga pärisorja paremus seisnes selles,et teda ei tohi tappa." (9. kl.Elle,M.)
3. "Orjal polnud üldse õigusi,pärisorjal olid mõningad õigused.Ei tohi tappa." (9. kl. Anne,B.)

Kõigis antud vastustes rõhutatakse vaid üht feodaalsele talupojale omast joont - teda ei tohtinud seaduse järgi tappa. Mis on aga kõige iseloomulikum sõltuvale talupojale - feodaalile kuuluva maa kasutamine,isikliku majapidamise omamine,seda antud vastustes ei märgita. Sageli tuleb õpilaste tähelepanu juhtida sellele,et kuigi seaduse järgi pärisorja tappa ei tohtinud,tõi sageli kasutatav ihunuhtlus endaga kaasa mõnikord surma. Nüüd alles hakatakse otsima uut erinevust orja ja pärisorja vahel ning jõutakse feodaalsele talupojale kuuluva majapidamise ja tööriistade juurde.

Vestlusest selgub,et paljud õpilased, tuues esile pärisorja omapära - teda ei tohi tappa,käsitavad antud seadust absoluutsena, nähes temas kassikulda kullana. Sellest tingituna taandavad nad sellele olulisemad nähtused, nagu juba eespool nimetatud: maa kasu-

tamine,oma isikliku majapidamise omamine ja sellest tulenev suurem huvi töötootlikkuse vastu,mis aga orjal hoopis puudus.

Seitse õpilast toob ainsa erinevusena orja ja pärisorja võrdlemisel selle,et viimast ei tohi tappa. lo. ja ll.klassi vastustes on esiplaanil majanduslik faktor,pärisorja maa külge kinnistatus.

Ebaõigete vastustena võib tuua järgmisi:

"Pärisori peab teenima oma peremeest eluaeg, kuid ori võib sellest vabaneda."(8. kl.Enn,K.)

"Orjapidaja ei või pärisorja tappa mida ta võis teha orjaga." (9. kl.Rein V.)

Esimeses vastuses ilmselt vahetatakse ära mõisted "ori" ja "pärisori". Teise näite puhul ei tunta põhiklasse ja arvatakse,et orjapidajale kuulusid nii orjad kui pärisorjad.

c) Mõiste " t ö ö l i n e "

Antud mõiste on seotud kapitalistliku tootmisviisi kujunemisega,kus otsesed tootjad - töölised - saavad juriidiliselt vabaks. Kui orjanduslikus ja feodaalses ühiskonnas materiaalsete hüvede tootjad - orjad ja pärisorjad - ei ole seadusé järgi täieõiguslikud

ja sõltuvad isiklikult tootmisvahendite omanikest,siis tööline pole kellegi omand. Ta on juriidiliselt vaba inimene. Tööline on oma tööjõu peremees ja müüb oma tööjõudu kapitalistidele. Kuna aga tööliste omanduses ei ole tootmisvahendeid,siis nad on kapitalistidest majanduslikult sõltuvad. Nii selgitatakse mõistet "tööline" alles lo.klassi ajaloo õpikus,[22] ometi oleks see vajalik juba 8.klassi kursuse omandamisel. K.Marx,iseloomustades töölist,märkis,et tööline ei kuulu omanikule ega ka maa juurde,kuid tema igapäevasest elust kuulub 8,lo,12,15 tundi sellele, kes need ostab. Päev päeva kõrval tööline müüb need tunnid oma elust sellele,kes pakub enam,tooraine-te,tööriistade ja elatusvahendite valdajaile s.o. kapitalistidele.[23]

Õigeid vastuseid,kus õpilased näitasid ära töölisele iseloomulikud jooned s.o. isikliku vabaduse ja tootmisvahendite puudumise,oli ainult 17% vastuste üldarvust.

---

22 vt.NSV Liidu ajalugu,II osa A.N.Pankratova toimetusel.Tallinn 1959,lk.82

23. vt.K.Marx ja F.Engels, Palgatöö ja kapital,Valitud teosed, I kd,Tallinn 1957, lk.6o.

Õigete vastuste hulka kuuluvad järgmised:

1. "Tööline on vaba inimene. Ta müüb oma tööjõudu raha eest. Puuduvad tootmisvahendid."
(9.kl. Leida,N.)

2. Tööline on vaba inimene,kes töötab tasu eest.Ta müüb oma tööjõudu. Neil pole tootmisvahendeid." (8.kl. Andres,J.)

M õ i s t e "tööline".

Vastuste liik / Klass	VIII	%	IX	%	X	%	XI	%	Kokku	%
Õpil.arv	47	loo	41	loo	27	loo	31	loo	146	loo
a) õiged	7	14,8	7	17	4	14,8	7	22,5	25	17,1
b) osaliselt õiged	32	72,5	27	65,8	23	85,2	24	77,5	1o6	73,9
c) valed	8	12,7	5	12,1					13	7,6
d) vastamata			2	4,8					2	1,4

Nagu tabelist selgub,andsid 13 õpilast 8. ja 9.klassist valed vastused,kusjuures 9.klassis kaks õpilast üldse ei vastanud küsimusele. Kõige rohkem oli osaliselt õigeid vastuseid:

1."Tööline töötab kuskil ettevõttes.Ta saab töö eest palka. Tal võib olla väike maa ja majapidamine." (8.kl.Maie,K.)

2. "Tööline on vaba. Ta teeb tööd ja saab selle eest palka" (9. kl.Uno K.)
3. "Tööline on inimene,kes teeb tööd ja saab selle eest palka. Ta müüb oma tööd." (10. kl.Mati,J.)

Enamus toob esile seda,et tööline töötab palga eest. Jäetakse rõhutamata,mis sunnib teda müüma oma tööjõudu - tootmisvahendite puudumine. Ei toonitata ka seda,et tööline pole enam kellegi omand,vaid juriidiliselt vaba inimene,oma tööjõu peremees.

Mõned õpilased käsitlevad seda mõistet liiga kitsalt:

1. "Tööline on üks kõige aktiivsem ja suurem rahu eest võitlejate mass. Tööliste algatusel algavad alati revolutsioonid." (8. kl. Mai,B.)
2. "Töölised võitlevad vabaduse eest." (9. kl. Rahel,V.)
3. "Tööline on inimene,kes ehitab kommunismi (11. kl.Heino,R.)

Valede vastustena võib esitada järgmisi:

1. "Tööline on inimene,kes töötab oma ülemusele või isandale,kes temast kõrgem on. Ta ei sõltu enam niivõrd oma isandast kui ori. Tal on oma majapidamine ja ta toi-

dab ennast ise,kuna orjale anti isanda poolt süüa." (8. kl. Helle,L.)

Ilmselt kaldutakse siin rohkem pärisorja iseloomustamisele.

2. "Tööline on inimene,kes töötab vabalt ilma teise ekspluateerimiseta. Meil nõukogude ühiskonnas on töölised kõik,kes töötavad (9. kl.Rahel,H.)

3. "Töölisi võib olla mitmesuguseid. Nüüd juba sotsialistlikes maades selliseid, kes ise töötavad ja ise juhivad ka ettevõtteid." (9. kl. Püü,L.)

Kõigile vastustele on ühine see,et töötab. Kuid eks ori ja pärisori töötanud ka. Ei nähta,mille poolest tööline erineb oma eelkäijaist. Osa õpilasi iseloomustab töölist kui ainult sotsialistlike maade töötajat, nägemata kapitalistlikes riikides ekspluateeritavaid palgatöölisi.

Et paremini välja selgitada,kuidas ühes või teises klassis on omandatud mõiste "tööline",palusime vestluse käigus võrrelda omavahel mõisteid "tööline" ja "pärisori" ning välja tuua,mille poolest tööline erineb pärisorjast.

Parimate vastustena esinesid järgmised:

"Tööline erineb pärisorjast sellepoolest, et töölisel ei ole oma majapidamist ega tööriista. Kuid ta on juriidiliselt vaba, sest ta ei kuulu peremehele kui pärisori." (9. kl.Mari-Ann H.)

"Tööline on vaba inimene. Ta ei kuulu kellelegi. Ta müüb oma tööjõudu kapitalistidele,et elada. Tal pole majapidamist,maad ega tootmisriistu." (11. kl.Reet,M.)

Veel selgemalt kui kirjalike vastuste puhul ,rõhutatakse suulistes järgmisi momente: töölisel pole tootmisriistu, ta on vaba inimene,kes müüb oma tööjõudu,mille eest saab palka.

Vestluse käigus antud osaliselt õigete vastuste üldise puudusena võib esile tuua seda, et mõistet "tööline" käsitletakse liiga kitsalt. See on iseloomulik eriti 8.klassi õpilaste vastustele.

Üks osa õpilasi eristab töölist pärisorjast ainult palga kaudu.

"Tööline erineb pärisorjast selle poolest, et tööline saab oma töö eest vähest tasu." (8. kl.Laini,K.)

"Töölisel on õigused: ta saab palka." (8. kl. Anne,B .)

Teine osa õpilasi arvab,et tööline erineb pärisorjast ainult selle poolest,et tööline pole kellegi omand,vaid vaba inimene. Üksikud õpilased, isegi vanemais klassides satuvad teise äärmusse,kus püüavad töölise vabadust käsitada absoluutsena. Heidame pilgu õpilaste vastustele:

"Pärisori sõltub orjapidajast,kuid tööline ei sõltu kellestki." (9 kl. Rahel,V.)

"Tööline erineb pärisorjast selle poolest,et ta on vaba ei sõltu kellestki,saab oma töö eest kindla tasu." (10.kl.Toivo,B.)

Nagu näiteist selgub,on õpilastel kalduvus värvida ajalugu ainult kahe värviga, kas mustaks või täiesti valgeks,näha sündmusi kas ainult psitiivsetena või täiesti negatiivsetena. Eriti majanduslikud suhted,mis on oma iseloomult komplitseeritumad ja omavad sageli varjatud kuju,jäetakse tagaplaanile või ei arvestata neid üldse.

On neid,kes ei mõista töölise,nn.vaba inimese majanduslikku sõltuvust tootmisvahendite omanikest.Nad tavaliselt ei mõtle sügavalt järele oma vastuse üle ja kiiresti täiendavad mõistet "vaba". " . . . ta ei sõltu kellestki" "Kuid tööline,kellele ainsaks tuluallikaks on tööjõu müük,ei või maha jätta kogu ostjate

klassi,s.o. kapitalistide klassi,loobumata ühlasi oma olemasolust.

Ta ei kuulu ühele ega teisele kapitalistidele,vaid kogu kapitalistide klassile,"[24] ütles K.Marx.

Kui aga samadelt õpilastelt küsida,miks see "kellestki sõltumatu tööline", kellel oli vabadus ja võimalus ükskõik kuhu minna,läks siis vabrikandi juurde,siis saame ühe vastuse - nälg,tühi kõht on põhjuseks.

Nii jõutaksegi järgmise järelduseni: "Töölise isiksus on vaba. Ta võib vahetada peremeest." (8.kl. Eduard R.)

Õpilane tunnetab siin juba kodanliku vabaduse suhtelisust: vabadust müüa oma tööjõudu,vahetada peremeest,kellest ta ikkagi jääb majanduslikult sõltuvaks,sest säilib ekspluateerimise vabadus,eraomandus tootmisvahendeile.

Nii kirjalikes töödes kui ka vestlustes ilmnes,et just seda viimast kipuvad mõningad ära unustama ja seepärast nad väidavad: "Tööline on vaba. Teda ei ekspluateerita." (11.kl.Leho-Ivar,T.)

---

24) K.Marx ja F.Engels,Palgatöö ja kapital, Valitud teosed,Tallinn 1957,1k.6o

Et vabadus ja ekspluateerimine on teineteise suhtes vastandlikud mõisted, siis tundub üksikutele õpilastele loomulikuna, et kui tööline on vaba, siis teda ei ekspluateerita. Ja jälegi kasutatakse mõistet "vaba" eksitikult absoluutses tähenduses. See pole tüüpiline viga, üksikjuhtumeid siiski esineb.

Kõkkuvõtet tehes nii kirjalikust töödest kui suulistest vastustest, võib öelda, et 9o% õpilastest käsitab mõistet "tööline" õigesti. 8.klassidele on iseloomulik mõiste kitsendamine. See on ka arusaadav, sest seal toimub veel selle mõiste rikastamise protsess. Siin peaks ka õpik mõistete süvendamise osas rohkem pakkuma. Nii 8. kui ka 9.klassi ajaloo õpik vaikib selles suhtes ja esmakordselt antakse lo.klassi kursuses mõiste "tööline" definitsioon. Selline määratlus tuleks anda juba 8.klassis, kus õpitakse uut aega, tutvutakse K.Marxi ja F.Engelsi poolt välja antud "Kommunistliku partei manifestiga" ning jõutakse ajaloo protsesside mõistmise kindlale teaduslikule alusele.

Nagu kirjalik kontroll näitas ja suulised vestlused kinnitasid, ei ole see sugugi ülejõukäiv 8.klassi õpilastele.

Õpilastele tuleb rohkem rõhutada, et kapitalismi tingimustes said otsesed tootjad-töölised-juriidiliselt vabaks, kuid nende omanduses ei ole tootmisvahendeid ja see teeb nad kapitalistidest majanduslikult sõltuvaks.

d) Mõiste "klass".

Juba K.Marx ja F.Engels näitasid veenvalt, et ühiskonna lõhenemine klassideks on seotud eraomanduse tekkimisega tootmisvahendeile. Selle mõiste omamine on seda vajalikum, kuna me igal tunnil puutume temaga kokku. A.A. Vagin soovitab keskkooli vanemais klassides piirduda mõiste "klass" ligikaudse ettekujutusega, mis haaraks rea olulisi tunnuseid, nagu:

1. Kas antud klass omab tootmisvahendeid?
2. On ta ekspluataator, rõhutav või ise rõhuja?
3. Kas töötab või ei tööta?
4. Millise korra ajal on võimul? [25]

On muidugi otstarbekohane lähtuda neist tunnustest ja kokkuvõtte tegemisel jõuda Lenini klasside definitsiooni lihtsustatud vormini.

Soovitav vastus on siin järgmine: eksplua-

25) А.А.Вагин, Н.В.Сперанская, Основные вопросы методики см. преподавания истории в старших классах, Москва 1959, стр. 61.

taatorlikus ühiskonnas nimetatakse klassideks selliseid suuri inimeste gruppe, kellest üks saab omastada teise tööd erineva suhtumise tõttu tootmisvahendeisse, ehk teisiti - klassid on suured inimeste grupid, kes erinevad oma koha poolest ühiskondliku tootmise süsteemis.[26)]

Seejuures me näeme inimeste klassideks jagunemise alust ühiskonna majanduslikus korras, kuid see kajastub ka ühiskonna poliitilises korras ja vaimuelus.

Mõiste "klass" selgitamisel andsid ainult üksikud õpilased õigeid vastuseid. Küsimusele vastanud 146 õpilasest andis õige vastuse vaid 12, s.o. 8,2% õpilaste üldarvust, valesid vastuseid tõid 42 õpilast, s.o. 28,7% ja üldse viis õpilast ei vastanud küsimusele. 55,3% valesid vastuseid mõistele "klass" andsid kaheksandate klasside õpilased.

Arvulised näitajad klasside kaupa:

Vastuste liik / Klass	VIII	%	IX	%	X	%	XI	%	Kokku	%
Õpil.arv	47	100	41	100	27	100	31	100	146	100
a) õiged	-	-	7	17,1	-	-	5	16,2	12	8,2
b) osaliselt õiged	20	42,5	23	56,1	20	74,1	24	77,4	87	59,5
c) valed	26	55,4	8	19,5	7	25,9	1	3,2	42	28,8
d) vastamata	1	2,1	3	7,3			1	3,2	5	3,5

26 vt. K.J. Lenini „Suur algatus", Teosed, 29. kd. lk. 388 „Ilm. 1954"

Toome näiteid õigetest vastustest:

1. "Orjad ja orjapidajad,feodaalid ja (talupojad) pärisorjad,kapitalistid ja töölised, proletariaat: klassideks nimetatakse suuri inimeste gruppe,kes erinevad oma suhtelt tootmisvahendeisse ja saaduste jagamisel ning need,kellele kuuluvad tootmisvahendid, ekspluateerivad neid,kellel tootmisvahendeid ei kuulu." (9.kl.Mari-Ann H.)
2. "Klass on suur inimeste rühm,kes erinevad üksteisest tootmisvahendite poolest." (11.kl. Anti,S.)

Õigetel vastustel on ühiseks jooneks see,et ühiskonna klassideks jagunemise alust otsitakse ühiskonna majanduslikes korras,suhteist tootmisvahendeisse. Kui õpilaste tähelepanu süstemaatiliselt juhtida mõistele kujundamisele,siis näeme,et õpilased omandavad keskkoolis ka võrdlemisi keerukaid mõisteid küllaltki põhjalikult. Selleks on vajalik aga suur eeltöö. Paljud õpilased ei suutnud õigesti selgitada mõistet "klass". Kaheksanda ja kümmenda klassi õpilased ei anna siin ühtegi õiget vastust.

Tüüpilise veana aetakse segi mõisted "klass" ja "seisus".

1. "On rõhujate ja rõhutute klassid. Vahet inimeste seisuste vahel nimetatakse klassiks." (8.kl. Maie,K.)
"Klassi all me mõistame inimeste seisust". (9. kl. Urmas,M.). Siin samastatakse eksli-kult klassi ja seisust.

Teine osa õpilasi peab klassiks igasugust inimeste gruppi,kellel on "ühised huvid,ühised vaated või nad on ühendatud ühise tööga."

Mõned õpilased vahetavad klassi mõiste riigi mõiste või tema funktsioonidega.
"Klass kujutab igas ühiskonnas valitsevat korda." (1o.kl.Karin,K.)
"Klass on vähemuse diktatuur enamuse üle kapitalistlikus ühiskonnas." (11.kl.Reet,M.)

Või siis sellised vastused:
1. "Klass on ühiskond,nagu näiteks töölisklass, valitsev klass." (8.kl. Jaan,V.)
2. "Klassid: feodaalkorra ajal jaotati inimesed klassidesse. Näit.esimesse klassi kuulusid vaimulikud,teise kapitalistid ja kolmandasse kõik ülejäänud." (8.kl.Aino,K.)
3. "Klasse on kahte sorti: ühte klassi kuuluvad töölised,teise kapitalistid ja mõisnikud." (8. kl. Valli, L.)

Küsimusele vastamine nõuab siin juba sügavamat üldistust,milleks paljud 8.klassi õpi-

lased pole küllaldaselt ette valmistatud. Näiteist selgub,et õpilastel puudub arusaamine klasside tekkest,arengust,ei teata iga formatsiooni põhiklasse ja seepärast pannaksegi töölised ja pärisorjad ühte klassi,kapitalistid ja mõisnikud teise,vaimulikud kolmandasse. Tehakse liig suur üldistus,jagades inimesed ainult rõhutute ja rõhujate klassiks. Eriti segane on küsimus 8.klassi õpilastele, kus alles puututakse kokku mõistetega "töölise " ja "kapitalist". Sageli puudub vastustes loogika,nagu "feodaalkorra põhiklassid-vaimulikud ja kapitalistid,orjad ja pärisorjad" jms.

Kirjalikud vastused näitavad,et õpilastele on kõige raskemaks mõisted "klass" ja "riik". Teadmiste taseme paremaks väljaselgitamiseks ajalooliste põhimõistete osas,esitasime hiljem vestluse käigus küsimuse: "Millal tekkisid klassid?"

Klasse ei ole ürgkogukondliku korra ajal, kuna tootmine on siis äärmiselt arenemata. Klasside tekke põhjust tuleb leida karjapidamise,põlluharimise ja koduse käsitöö arenemisest,mis võimaldab inimestel rohkem toota produkte,kui on tarvis elu alalhoidmiseks.

Tekib lisaprodukt, mille alusel kasvab eraomandus tootmisvahendeile, mis suurendab üha enam varanduslikku eb avõrdsust, teeb ühed rikkaks, teised vaeseks, teistest sõltuvaks ja viib ühiskonna klassideks jagunemisele. Siin tuleb rõhutada kahte momente:

1) lisaprodukti tekkimine, mis loob ühiskonna klassideks jagunemise võimaluse;
2) eraomanduse tekkimine tootmisvahendeile, otsene ühiskonna antagonistlikeks klassideks lõhenemise põhjus.

Küsimusele andsid õigeid vastuseid kuus õpilast 36-st, s.o. 16,6 % õpilaste üldarvust. 8.klassis ei toonud ükski õpilane õiget vastust, viis õpilast andsid valesid vastuseid.

Vaatleme arvulisi näitajaid klasside kaupa:

Vastuste liik / Klass	VIII	%	IX	%	X	%	XI	%	Kokku	%
Õpil.arv	12	1oo	12	1oo	6	1oo	6	1oo	36	1oo
a) õiged	-	-	1	8,3	1	16,6	4	66,6	6	16,6
b) osaliselt	8	66,6	9	75	3	5o	2	33,4	22	61,3
c) valed	3	25	1	8,3	2	33,4			6	15,6
d) vastamata	1	8,4	1	8,4					2	5,5

Toome näiteid õigetest vastustest:

"Ühiskondlikud klassid tekkisid siis,kui tekkisid vastuolud lisaprodukti tõttu,kui tekkis eraomand tootmisvahendeile."(11 kl. Johannes V.)

"Klassid hakkasid kujunema siis,kui hakkas kujunema eraomandus,peale ürgkogukondliku korra lagunemist." (10. kl.Erna,V.)

Antud vastuste ühiseks jooneks on see,et õpilased kriipsutavad õigesti alla klassside tekke põhjusena eraomandust tootmisvahendeile.

Osaliselt õiged vastused:

1. "Klassid tekkisid siis,kui osa inimesi hakkasid elama teiste töövaevast ja ise tööd ei teinud ja hakkasid ise teisi sundima oma heaks." (8. kl.Eliot,P.)
2. "Ühiskondlikud klassid kujunesid siis,kui inimeste töö tootlikkus tõusis ja ta tootis rohkemkui ta ise vajas. Siis hakkasid eralduma need,kes ekspluateerisid teisi ja elasid teiste tööst." (9 kl.Ain,L.)

Mõlema kahe vastuse ühiseks piiratuseks on see,et klasside teket püütakse põhjendada ainult lisaprodukti tekkega. Ei mõisteta,et tööviljakuse tõus loob ainult võimaluse klasside tekkeks,kuid ikka eraomandus tootmis-

vahendeile on selle peapõhjus.

Teise rühma osaliselt õigeid vastuseid moodustavad seda laadi vastused,kus väidetakse,et "klassid kujunesid siis,kui ühed muutusid rikkamaks,teised jäid vaesemaks. Vaesemaid hakati rõhuma,kadus endine võrdsus." Miks ühed muutuvad rikkamaks,miks inimesed ei ole enam võrdsed,mis on ekspluateerimise tõeline põhjus,selle küsimusele jätavad paljud 8.klassi õpilased vastuse võlgu. Viidatakse vaid õpikule, kus on öeldud,et ürgkogukondliku korra ajal olid inimesed võrdsed,polnud rikkaid ega vaeseid. 8.klassi õpilastest ei maini mitte ükski eraomanduse teket ühiskonna aktagonistlikeks klassideks lõhenemise põhjusena. Inimeste jagunemine rikasteks ja vaesteks on nähtuse väline külg, mille taga sageli ei suudeta näha asja tuuma,majanduslikke põhjusi. Et majanduslikud nähtused ei ole nii väljapaistvad,siis püüavad mõnedki õpilased klasside teket ekslikult põhjendada idealistlikust seisukohast:

"Klasside tekkel oli eeltingimuseks see,et mõned inimesed rikastusid teiste arvel ja sellega oli neil võimalus teisi,vaesemaid rõhuda. Neil,kes rikastusid,pidi olema hea mõtlemisand, sest muidu ei oleks nad saanud rikastuda." (8.kl.Laivi,K.)

"Klassid tekkisid siis,kui ühed inimesed hakkasid teiste üle valitsema,muutes nad endile alluvaks." (8.kl.Kalju L.) Millest oli tingitud, et ühed hakkasid valitsema teisi (töötootlikkuse kasv,lisaprodukt,eraomanduse teke tootmisvahendeile,varanduslik ebavõrdsus), see jääb 8.klassi õpilaste poolt (osalt ka 9. ja lo.kl.) lahtimõtestamata. 8.klassi paljudele õpilastele on omane veel konkreetne mõtlemine, seal kus on vajalik sügavam abstraheerimisvõime. Seoses eelpool tooduga esitatakse järgmisi vildakaid vastuseid:

"Klassid tekkisid kogukonna vanemate ahnusest. Nad hakksid ekspluateerima kogukondi." (8. kl. Guido,N.). "Klassid tekkisid siis,sellest,et ühed tahtsid valitseda teisi.(8. kl. Enn,H.)

Siin püüt akse ekslikult selgitada klasside teket inimeste puht subjektiivsete omadustega, nägemata majanduse arengust tulenevaid,inimese tahtest sõltumatuid seaduspärasusi,ajaloolist paratamatust. Valede vastuste hulka kuulub muidugi ka selline:

"Klasside tekkimise eeltingimuseks oli rahva kihinemine. Klassid tekkisid ürgkogukondliku korra ajal." (lo.kl. Evi,P.)

Järgmiseks ülesandeks oli loetleda iga formatsiooni põhiklasse ajalises järjestuses.

Ürgkogukondliku korra ajal ei olnud eraomandust tootmisvahendile,ei olnud ühiskonna lõhenemist klassideks,ekspluataatoriteks ja ekspluateeritavateks. Oma seisundi poolest ühiskonnas jagunevad klassid põhiklassideks ja mittepõlisteks klassideks. Põhiklassideks nimetatakse neid klasse,kelleta ühiskonnas valitsev tootmisviis ei saa eksisteerida. Põhiklasse on igas formatsioonis kaks. Orjanduslikus ühiskonnas on põhiklassideks orjapidajad ja orjad, feodaalühiskonnas - feodaalid ja pärisorjad,kodanlikus ühiskonnas - kapitalistid ja proletaarlased. Iga formatsiooni üks klass on põhiliste tootmisvahendite omanik ja on valitseval kohal ühiskonnas,teine klass aga moodustab ekspluateeritavate põhiosa.

Sotsialistlikus ühiskonnas ei ole enam ekspluataatorlikke klasse. Töölisklassi ja talupoegade klassi vahel valitsevad sõbralikud suhted,nad on võrdõiguslikud klassid. Üks klass ei valitse teise üle.

"Kommunismi ajal ei ole klasse,kaovad sotsiaalsed,majanduslikud,kultuurilised ja elukondlikud erinevused linna ja maa vahel... Kommunismi ajal on kõigel inimestel võrdne seisund ühiskonnas,ühesugused suhted tootmisvahenditega ning võrdsed töö ja jaotuse tingimused ja

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

nad võtavad aktiivselt osa ühiskonna juhtimisest.

Seega teeb kommunism lõpu ühiskonna jagunemisele klassideks ja sotsiaalseteks kihtideks, samal ajal kui kogu inimkonna ajalugu,välja arvatud ürgaeg,oli klassiühiskonna ajalugu."[27]

Küsimusele vastas 36 õpilast. Õigeid vastuseid andsid neist 8 s.o. 22,8%,kusjuures peamise osa neist andsid 11.klassi õpilased. Kõige suurema rühma moodustasid osaliselt õiged vastused: 18 vastust 36-st,s.o. 5o%. Suur osa vastustest (kümme 36-st) s.o. 27,2% olid ebaõiged.

Vastuste liik / Klass	VIII	%	IX	%	X	%	XI	%	Kokku	%
Õpil.arv	12	loo	12	loo	6	loo	6	loo	36	loo
a) õigeid	1	8,4	1	8,4			6	loo	28	22,8
b) osaliselt	8	66,6	5	41,6	5	83,4			18	5o
c) valed	3	25	6	5o	1	16,6			lo	27,2
d) vastamata									-	

Õigete vastustena võib mainida järgmisi:

"Orjapidajad-orjad,feodaalid-talupojad,kapitalistid-proletariaat,tööliskl ass-talurahvas"(9.kl.Leon,N.)

---

27)Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm,lk.59.

"Klassid vastandlike suhetega: orjanduslikus ühiskonnas ori-orjapidaja,feodaalühiskonnas pärisori-mõisnik,kapitalistlikus töölised-kapitalistid.
Klassid sõbralike suhetega on sotsialistlikus ühiskonnas - töölisklass ja kolhoosnikud."
(11. kl.Johannes,V.)
11.klassi õpilastel,kes andsid loo%-liselt õigeid vastuseid,oli tunduvalt kergem antud küsimustele vastata,kuna peale ajaloo tundide käsitletakse ühiskonna klassilist koosseisu ka konstitutsiooni tundides. Samuti olid nad vestluse ajaks õppinud rea tundide jooksul NLKP XXII kongressi materjale. 9. ja 10.klassis andis sellele küsimusele õige vastuse ainult üks õpilane. Õpilased,kes andsid õige vastuse,omavad väljakujunenud kindla süsteemi ühiskondlike põhiklasside osas. Nad tõid esile ka sotsialistliku ühiskonna klassid,nähes nende printsipiaalselt uut iseloomu,kus puudub ekspluateerimine ja ühe klassi võim teise üle.

Paljud andsid osaliselt õiged vastused,mille hulgas domineeris kindlalt: "Orjad- prjapidajad,pärisorjad-feodaalid,töölised-kapitalistid." Seda tüüpi vastustele on iseloomulik see, et neis õigesti tuuakse välja kõik antagonistlikud põhiklassid,kuid ei mainita sõnagi sot-

sialistliku ühsikonna klassidest. Sama viga kordub ka lo.klassi vastuste puhul:

"Tean järgmisi klasse: orjad-orjapidajad,päris-orjad-feodaalid,kapitalistid.proletaarlased."

(lo.kl.Anne,D.)

lo.klassi õpilastel on välja kujunenud kindel süsteem ekspluataatorlike ühiskondade klassi-de osas,osalt on see maksev ka 9.klassi kohta. 8.klassi õpilastel puudub välja kujunenud ter-viklik ülevaade kõigi formatsioonide põhiklas-sidest. Sageli iseloomustatakse neid sellises järjestuses:

"Orjad-orjapidajad,kapitalistid-töölised,pro-letariaat." (8.kl. Eliot,P.)

Jäetakse vahele feodalismi periood ning ei puu-dutata kaasaega. Eksitakse terminite tarvitami-sel,mida tõendab veelgi kujukamalt järgmine näide:

"Ori-orjapidaja,kapitalist-tööline,kodanlus-proletariaat,feodaal -pärisori." (8.kl.Malle,S.)

Siin ilmneb veelkordselt vajadus spetsiaalselt selgitada mõisteid,milledes esineb kokkulange-vus. Muidu juhtub,et mõned õpilased iseloomusta-vad kapitalistlikku ühiskonda nelja põhiklassi seisukohast: kapitalistid,kodanlus,tööliskl ass ja proletariaat.

Või siis selline näide:
"Tean järgmisi klasse: rõhutav klass,rõhuline (s.t. rõhuja) klass: orjapidajate,kodanlüse,feodaalide klass." (8.kl.Malle,S.) Mõned õpilased loetledes iga formatsiooni põhiklasse,mainisid ainult ekspluataatorlikke klasse ja jätsid üldse mainimata iga ühiskonna rõhutud klassi.

Teise grupi osaliselt õigetest vastustest moodustavad järgmised:

1. "Klassid: orjapidajad-orjad,feodaalid-talupojad,pärisorjad,kapitalistid-proletariaat,sotsialistlikus ühiskonnas töölised, talupojad,aga vist ka intelligents."
(8.kl.Eduard,R.)
2. "Klassid: orjad-orjapidajad,pärisorjad-feodaalid,kapitalistid-töölised ja sotsialistliku ning kommunistliku korra ajal on töölised ja intelligents.(9.kl.Evald,V.)

Antud vastuste ühiseks puuduseks on see, et intelligentsi,kui mittepõhilist klassi (vahekiht) peetakse ekslikult põhiklassiks. Õpilased,kes pole õppinud poliitiliste teadmiste aluseid,ei mõista,et intelligents pole kunagi olnud ega saagi olla eri klass ei kapitalismi ega sotsialismi ajal,kuna tal pole iseseisvat kohta materiaalsete hüvede tootmises. Ta eksis-

teerib oma vaimse töö müümise arvel. Ka oma klassikoosseisult pole intelligents ühtlane, sest tema read täienevad eri klasside hulgast. Intelligentsi ladvakihid on lähedased kapitalistidele, alamad kihid aga töörahva hulkadele.

Vastavalt sellele jaguneb intelligents kapitalistlikus ühiskonnas : kodanlikuks, väikekodanlikuks ja proletaarseks.

"Kommunismi võiduga toimub vaimse ja füüsilise töö orgaaniline ühinemine inimeste tootmistegevuses. Haritlaskond lakkab olemast eriline sotsiaalne kiht, füüsilise töö tegijad tõusevad oma kultuurilise ja tehnilise taseme poolest vaimse töö tegijate tasemele."[28]

Ilma vastavat teoreetilist kursust läbi võtmata ei suuda 8.-9.kl. ja isegi 10.klassi õpilased õigesti mõista sotsialismiajastu põhiklasse ning klassideta kommunistliku ühiskonna teket. Järelikult ei saagi nendelt nõuda selle tundmist.

Valede vastustena võib tuua:

"Orjapidajad (vaitsev klass) - talupojad, pärisorjad-rõhutav klass, kapitalistid (valitsev klass) - töölised (rõhutud)"(8. kl. Laivi, K.)

---

28) Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, lk.59.

Varem esinenud viga: segatakse mõisted "ori", "pärisori".

Kuna Nõukogudemaal pole ekspluataatorlikke klasse, tegid mõned õpilased eksliku järelduse: sotsialistlikus ühiskonnas puuduvad üldse klassid."

Väärade vastuste hulka kuuluvad muidugi veel sellised segased vastused:

"Klassid on: orjad-orjapidajad, intelligents - töölised." (8. kl. Maimu, T.)

."Rõhujate, rõhutute klass. Ürgkogukondlik klass. Tööliklass, feodaalide klass (8. kl. Valli, L.)

"Orjanduslik, feodaal, tööliklass-kapitalistid, proletariaat, orjad-pärisorjad." (8. kl. Anne, L.)

Millise ühiskondliku formatsiooni põhiklassid üks või teine neist on, seda on raske mõista. Valitseb täielik süsteemitus ja segipaisatus. Ilmneb, et isegi 9. klassi õpilastel (üksikuil) on täiesti väär ettekujutus ühiskondlikest põhiklassidest. Nii mainiti järgmisi klasse: "Orjapidajad - orjad, tööline - põllumees, linlased - feodaalid, kapitalistid." (9. kl. Rein, H.) Mõned õpilased ei tea mitte üksnes orjandusliku ja feodaalühiskonna põhiklasse, vaid kõigi klasside ja formatsioonide osas valitseb neil segadus. Nad ei suuda eraldada põhiklasse vahekihtidest. Tööline ja põl-

lumees pole kunagi olnud teineteise suhtes antagonistlikeks klassideks. Mitte põllumehed ja töölised,vaid kodanlus ja proletariaat on kodanliku ühiskonna põhiklassid. Kapitalistliku ühiskonna klassikoosseis ei piirdu muidugi ainult nende kahe klassiga. Niisugusel "puhtal kujul" ei esine ühiskonna klassikoosseis kusagil. Õpilastele on vaja selgitada,et orjandus-likus ühiskonnas olid olemas peale orjapidajate ja orjade massi veel vabad talupojad ja käsitöölised.

Nii on ka kapitalistlikus ühiskonnas peale kodanluse ja proletariaadi veel feodaalsest ühiskonnast ületulnud talurahvas ja paljudes maades ka mõisnikud.

Et õpilased ei läheks selliste vildakate eelteadmistega edasi järgmisse klassi,tuleb just 8.klassis panna kindel alus mõistetele "kodanlus" ja "proletariaat",milleks pakub häid võimalusi antud klassi programmiline materjal.[29] Ei ole muidugi üleliigne näidata siin koos põhiklasside iseloomustamisega ka vahekihtide olemust,et vältida õpilaste väärettekujutust ühiskonna "puhtal kujul" esinevast klassikoosseisust.

---

29). vt.A.Jefinov, Uusaeg,I osa,õpik keskkooli VIII klassile,Tallinn, 1959, lk.11o-111.

Õpilastel on vajalik teada,et omal maalapil töötavad talupojad moodustavad koos käsitöölistega ja kaupmeestega kapitalistliku ühiskonna küllaltki rohkearvulise väikekodanluse kihi,kelle omanduses on väikesed tootmisvahendid,kuid erinevalt kodanlusest ei ela nad võõra töö ekspluateerimisest. Mõnedel õpilastel on väär ettekujutus mõistest "väikekodanlus," ei mõisteta tema kõikuvat ja vahepealset palet: kui eraomanikud lähenevad nad kodanlusele,kui omaenda tööst elavad ja kodanluse poolt ekspluateeritavad liituvad nad töölistega.

Järgmiseks küsimuseks oli: "Millle poolest erineb üks klass teisest?"

Kõik need jooned,mis iseloomustavad ühiskonna klassideks jagunemist on ära toodud Lenini definitsioonis klasside kohta:

"Klassideks nimetatakse suuri inimeste gruppe,kes erinevad üksteisest neile teatud ajaloolises ühiskondliku tootmise süsteemis kuuluva koha poolest,oma suhetelt (mis enamasti on fikseeritud ja vormistatud seadustes) tootmisvahenditega,nende poolt töö ühiskondlikus organisatsioonis etendatavalt osalt, järelikult aga ka ühiskondliku rikkuse selle osa saamisviisilt ja suuruselt,mis on nende käsutuses.

Klassid on niisugused inimeste grupid,

kellest üks võib omastada teise tööd selle tõttu,et nende koht ühiskondliku majanduse teatavas formatsioonis on erinev."[3o)]

Nagu sellest definitsioonist nähtub,määrab erinevused klasside vahel eeskätt nende suhtumine tootmisvahenditesse. Erinevast vahekorrast tootmisvahenditega kui peamisest,otsustavast tunnusest tulenevad kõik teised klasside tunnused,sealhulgas töö osa,kas antud klass töötab või mitte,samuti erinevused ka nende sissetuleku suuruses.

Vestluste käigus saadud õigete vastuste kohta toome mõned näited:

"Inimesed jagunevad klassideks rikkuse järgi. Ekspluateeriv klass on rikas ja omab tootmisvahendeid. Ekspluateeritav on vaene."

(8.kl.Guido,N.)

"Klassid erinevad üksteisest tootmisvahendite, maa ja varanduse poolest,samuti ka saaduste jaotamise poolest." (9.kl.Mari-Ann,H.)

"Klassid erinevad: sotsiaalselt vahekorralt, omanduse,töö ja võimu poolest".(lo. kl.Ivar,L.)

Kõikide õigete vastuste ühiseks ja kõige olulisemaks jooneks on see,et ühiskonna klassijaotuse alust nähakse materiaalse tootmise sfääris.Milline on ühtede või teiste inimrühmade

---

3o) V.I.Lenin, Suur algatus,Teosed, 29 kd., lk.388.

koht ühiskondliku tootmise süsteemis,milline on nende suhe tootmisvahenditega,sellest oleneb nende klassikuuluvus. Selle kui põhitunnuse kõrval tuuakse mõnedes vastustes esile teisi jooni, mis juba tulenevad peamisest erinevusest - - suhetest tootmisvahenditega. Näidatakse klasside töö erinevat osa ühiskondlikus organisatsioonis (lo.,ll.klassi vastustes) ja ka ühiskondliku rikkuse ebavõrdset jaotamist.

Õigeid vastuseid andsid ll.kl.õpilased loo%-lt,lo.klassis 5o%, 9.klassis 4o%, 8.klassis domineerisid osaliselt õiged vastused.

Toome mõned näited ja vaatleme,mis on nende üldiseks puuduseks:

1. "Orjapidajad,feodaalid ja kapitalistid olid valitsevaks klassiks. Orjad,pärisorjad ja töölised on rõhutavaks klassiks. Valitseva klassi käes on võim ja sõjavägi. Valitsev klass oli suutnud haarata enda kätte võimu ja sõjaväe,mille abil ta hiljem end võimul hoidis." (8.kl. Kalju,L.)
2. "Üks klass erineb teisest selle tõttu,et neisse kuuluvad inimesed on erinevate võimsuste ja rikkustega. Rõhujatel on võim ja rikkus,kuna nad ekspluateerivad neid,kes on vaesed. Rõhututel pole mingeid õigusi." (8.kl. Eliot,P.)

Kõik see,mida vastustes mainitakse,on õige, kuid ainult asja väline külg. Miks orjapidajad, feodaalid ja kapitalistid on valitsevaks klassiks,mis võimaldab neil ekspluateerida vaeseid, sellele 8.klassi õpilaste poolt õiget vastust ei anta. Mõni õpilane käsitleb klassierinevuste asemel riigi küsimust,proletariaadi diktatuuri erinevust eelnevaist diktatuuridest. Libisedes nähtuste välisel pinnal,ei mõisteta,millest tuleneb vähemuse võim enamuse üle.(eraomandus tootmisvahendeile).

Viga,mis algas 8.klassist, kordub ka paljude 9. ja lo.klassi õpilaste vastustes:

"Üks klass erineb teisest selle poolest,et ühed ekspluateerivad teisi."(9.kl.Ain,L.)

"Klassid erinevad selle poolest,et neil pole võrdseid õigusi." (9.kl.Elle,M.)

"Üks klass erineb teisest klassist seisuse poolest,võimu poolest,ühel klassil on rohkem õigusi,mis oleneb ühiskondlikust korrast."

(lo. kl.Anne,D.)

Orjanduslikus ja feodaalses ühiskonnas,kus orjad ja pärisorjad sõltuvad isiklikult tootmisvahendite omanikest,olid klassierinevused fikseeritud elanikkonna jaotamisega seisusteks. Seepärast olid nende ühiskondade klassid ühtlasi eri seisused. Kuid tihtilugu ei langenud seisusteks jagunemine ühte klassideks jagune-

misega. Nii unustavad õpilased sageli,et feodaalses Euroopas oli kaks klassi,kuid kolm seisust. Aadlikud ja vaimulikud moodustasid eri seisuse, kuid kuulusid ühte klassi. Sellest järeldame,et klassi ja seisuse küsimusele tuleb rohkem tähelepanu osutada just 8.-9.klassides.

Vesteldes ühiskondlikest klassidest,palusime iseloomustada ka Nõukogudemaal olevaid klasse. Rääkides NSV Liidu klassistruktuurist, tuleb kõigepealt alla kriipsutada seda,et sotsialismi tingimustes puuduvad ekspluataatorlikud klassid. Nõukogude ühiskond koosneb kahest sõbralikust töörahva klassist - töölisklassist ning kolhoositalurahvast. "Sotsialistliku omanduse kahe vormi ühine olemus on lähendanud töölisklassi ja kolhoositalurahvast teineteisele,kindlustanud nende liitu,teinud nende sõpruse vääramatuks," öeldakse NLKP uues programmis.[31] Nõukogudemaal on rahvalik, nõukogude võimu aastail võrsunud,rahva hulgast pärinev ja sotsialismile ustav intelligents.

NSV Liidu klassikoosseisu iseloomustas 36 õpilast,neist õigeid vastuseid andsid 2o õpilast, s.o. 55,5% vastanute üldarvust,osaliselt õigeid 13 õpilast,s.o. 36,1% , 2 õpilast andsid vale vastuse, s.o. 5,5% ning üks ei vastanud üldse küsimusele,s.o. 2,7% õpilaste üldarvust.

---

31) Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, lk.14.

Õigetes vastustes mainiti järgmist:

"Nõukogudemaa klassid (töölised ja talupojad) ei rõhu teineteist. Nad on sõbralikud klassid. Erinevad selle poolest,et talupojad tegelevad põllutööga ja elavad maal. Töölised töötavad linnades tehastes ja vabrikutes."

(8.kl. Kalju,L.)

"Nõukogudemaal olevad klassid on töölisklass ja kolhoositalurahvas. Nende vahel on sõbralikud suhted. Mõlema käes on tootmisvahendid."

(11.kl.Heino,R.)

Kõigi õigete vastuste iseloomulikuks jooneks on see,et kindlalt tunnetatakse seda,et Nõukogudemaal puudub ekspluateerimine,järelikult ka antagonistlikud klassid. Töölisklass ja talurahvas on võrdõiguslikud klassid,mil on ühine eesmärk.

Osaliselt õigete vastuste üheks puuduseks on see,et mõned noorema astme õpilased ei tunne mõistet "proletariaat" ja annavad talle hoopis eksliku sisu. Nii väidetakse: "Meie maal on proletaarlased ja töölised,või siis NSV Liidus on järgmised klassid: töölisklass,talupojad, proletariaat ka."

Teise osa vastuste hulgas esinevad järgmised:

"Nõukogudemaal on tööliste,talupoegade ning intelligentsi klass.Kõikidel on neil ühine eesmärk (8.kl.Eduard,R.)

Sama viga kordub üksikute 9.ja 10.klassi õpilaste vastustes:

"Meil on haritlaste ja tööliste klass."

(9.kl.Evald,V.)

Osaliselt õigete vastuste ühiseks puuduseks on see,et paljud õpilased ei mõista seda,et intelligents pole kunagi olnud ega võigi olla klassiks,vaid ta on vahekihiks,sest tal puudub iseseisev koht materiaalsete hüvede tootmises, tema read täienevad tööliste ja talupoegade arvel.

Mõned õpilased (8.klass) selgitasid,et nad tunnevad kapitalistliku ühiskonna põhiklasse - kodanlust ja tööliskassi. Nõukogudemaa klasse pole nad õppinud,kuid teavad ühte - meil pole ekspluateerijaid s.o. kodanlust. Järelikult, kõik need,kes tegelevad materiaalsete hüvede tootmisega,moodustavad tööliskassi ja vaimse töö tegijad kuuluvad intelligentsi klassi.

Mitte üksi 8.ja 9.,vaid ka mõned 10.klassi õpilased andsid väga vildakaid vastuseid:

"Meie maal on järgmised klassid: tööliskass ja kolhoosnikud,teenistujad ning üliõpilased, teaduslikud töötajad." (10.kl. Erna,V.)

"Nõukogudemaal polegi klasse."(10.kl.Toivo,B.)

Klasside olemuse alust ei mõista õpilased enne,kui nad on õppinud üldrahvaliku ja koope-

ratiivse omandi vormi erinevust,mis moodustab klasside olemuse aluse NSV Liidus. Ja seda me saame nõuda alles 11.klassis.

Arvulised näitajad õpilaste teadmistest klasside kaupa Nõukogudemaa klasside iseloomustamisel:

Vastuste liik / Klass	VIII	%	IX	%	X	%	XI	%	Kokku	%
Õpil.arv	12	1oo	12	1oo	6	1oo	6	1oo	36	1oo
a) õigeid	3	25	9	75	2	33,7	6	1oo	2o	55,5
b) osaliselt	7	58,4	3	25	3	5o			13	36,2
c) valed	1	8, 3			1	16,3			2	5,5
d) vastamata	1	8,3							1	2,8

Vestluse ühiskondlikest põhiklassid lõpetasime küsimusega: "Millal kaovad klassid". Palusime ka põhjust sellele leida.

Küsimusele vastas 36 õpilast,neist täiesti õigeid vastuseid andsid viis õpilast 11.klassist,s.o. 13,8% õpilaste üldarvust. 29 õpilast tõid osaliselt õigeid vastuseid, s.o. 8o,5%,üks õpilane andis vale vastuse,üks ei vastanud küsimusele.

Üleminekul kapitalismilt sotsialismile eksisteerib kaks ühiskondliku omanduse vormi - riiklik ja kooperatiiv-kolhooslik omandus. Ühiskond-

liku omanduse kahe vormi olemasolu on klassi-
erinevuste jäänuste säilimise kõige sügavam alus
sotsialismitingimustes. Tootlike jõudude arene-
mise tagajärjel põimuvad sotsialistliku majan-
duse mõlemad sektorid üha tihedamini. Nende lähe-
nemise materiaalse aluse moodustab tootmise ühis-
konnastamise protsess. Kahe omandusvormi-vahe-
liste tootmisseoste alusel tekivad majanduslikud
eeldused kooperatiivse sektori järkjärguliseks
tõstmiseks üldrahvaliku sektori tasemele.

Kommunismi ajal,kui saavutatakse ühiskondliku
maja nduse plaanipärase organiseerimise kõrgeim
aste,on paratamatu kahe omandusvormi ühtesulami-
ne üheks kommunistlikuks omanduseks.
"Kommunism on klassideta ühiskonnakord,kus keh-
tib ühtne tootmisvahendite üldrahvalik omandus
ja kõigi ühiskonnaliikmete täielik sotsiaalne
võrdsus", öeldakse NLKP uues programmis."[32)]

Nii käsitletakse küsimust aga alles 11.klas-
sis ja seepärast on loomulik õigete vastuste
kõrge protsent siin - 83,3%. Õigetes vastustes
nähakse klassierinevuste kadumist seoses kahe
omandivormiliitumisega ühtseks kommunistlikuks
omanduseks. "Klassid kaovad siis,kui tekib pro-
duktide ülikülllus,kui on tootmisvahendite ühtne
ühiskondlik omandus." (11.kl.Reet,M.)

---

32) Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei prog-
ramm, lk.59.

Tööliste ja talupoegade erinevused on seotud muidugi mitte ainult ühiskondliku omanduse kahe vormi olemasoluga. Suur tähtsus on siin ka töös-tusliku ja põllumajandusliku tootmise iseloomul, samuti elutingimuste ja kultuuritaseme erinevus-tel.

Osaliselt õigete vastuste hulgas domineerivad vastused,kus väidetakse,et klassid kaovad kom-munismi ajal. Seejuures mitte ükski õpilastest ei suutnud klasside kadumist põhjendada. Kõik sellised vastused andsid 8.klassi õpilased (kümme 36-st.)

Teine osa õpilasi annab seda laadi vastuseid: "Klassid kaovad kommunistlikus ühiskonnas,siis kaob vahe maa ja linna vahel."

(8.kl.Anne,L.)

"Klassid kaovad kommunistlikus ühiskonnas,siis kaob vahe maa ja linna vahel."

(1o.kl.Ivar,L.)

Sarnaselt põhjendavad klasside kadumist samuti 1o õpilast 36-st,s.o.26,3%. Neile on ühine see, et kõigi nende vastuste puhul alates 8.-1o. klassini arvatakse kindlalt:

1) klassid kaovad kommunismi ajal;
2) klasside kadumine on seotud linna ja maa vaheliste erinevuste likvideerimisega.

Küsimus linna ja maa erinevuste likvideeri-misest on eluliselt seotud õpilaste igapäevase

eluga. Ja selline vastus pole ka väär,kuna õpilased lähtuvad siin nähtuste välisest küljest. Teoreetiliselt pole haaratud aga kõige olulisem tunnus. Need,kes pole õppinud poliitiliste teadmiste aluste kursust,ei saa ka mõista klasside olemuse põhjust (kahe omandivormi olemasolu). Ja varem kui 11.klassis ei saagi õpilased seda küsimust teoreetiliselt õigesti omandada. Seda kinnitavad vestlusel saadud õpilaste vastused. Ainult 11.kl.õpilased olid suutelised esile tooma probleemi põhituuma.

Rida õpilasi annab ka selliseid vastuseid: "Klassid kaovad ära siis,kui kõik inimesed on võrdõiguslikud." (8.kl.Laivi,K.)
"Klassid kaovad kommunistlikus ühiskonnas seoses sellega,et rahvas saavutab kõrge teadlikkuse." (1o.kl.Evi,P.)

Küsimust käsitatakse siin liigo kitsalt. Eraomanduse likvideerimisega tootmisvahendeile kaovad ekspluataatorlikud klassid,mitte aga klassid üldse.

"Klassid kaovad siis,kui kõigis maades on kaotatud kapitalistlik kord ja on saavutatud klasside võrdõiguslikkus". (8.kl.Guido,N.)

III p e a t ü k k.

ÕPILASTE TEADMISED MÕISTETEST "LAHING", "ÜLESTÕUS" ja "STREIK".

a) Mõiste " l a h i n g ".

Mõiste "lahing" on väga tihedalt seotud mõistega "sõda". Ülalmainitud mõisted esinevad väga sageli ajalootundides,nendega puututakse kokku kinofilmide vaatamisel,muuseumide külastamisel, ilukirjandusliku teksti lugemisel jm. Et kõigest sellest,millega mõisted "lahing" ja "sõda" on seotud, küllaldaselt arusaadav, on vajalik osata eristada neid mõisteid teineteisest. Õpilaste tähelepanu tuleb juhtida sellele,et lahingut on vaja eristada sõjast,mis tavaliselt on ajaliselt pikem ja territoriaalselt ulatuslikum, ajalise tunnuse ja ruumilise ulatuse alusel.

Soovitud vastus on järgmine: <u>lahing on sõja osa</u>, piiratud ajaliselt ja ruumiliselt (territoriaalselt). Antud mõistet selgitas 146 õpilast, neist õigeid vastuseid andsid 18 õpilast,s.o. 12,2% üldisest õpilaste arvust, 6 õpilast andsid ebaõigeid vastuseid, s.o. 4,1%, ülejäänud 122 õpilast töid osaliselt õigeid vastuseid,s. o. 82,7% õpilaste üldarvust.

Vaatleme arvulisi näitajaid klasside kaupa.

M õ i s t e "lahing"

Vastuste liik / Klass	VIII	%	IX	%	X	%	XI	%	Kokku	%
Õpil.arv	47	loo	41	loo	27	loo	31	loo	146	loo
a) õiged	1	2,1	4	9,7	6	22,3	7	22,5	18	12,1
b) osaliselt õiged	43	91,6	35	85,5	2o	74	24	77,5	122	82,8
c) valed	3	6,3	2	4,8	1	3,7			6	4,1
d) vastamata									-	-

Toome näiteid õigetest vastustest:

"Lahing on sõja üksik osa,kus tegevus kestab tavaliselt sõjast lühemalt ja väiksemal maa-alal.Näit. Jäälahing toimus Peipsi järevl."

(8.kl.Priit,P.)

"Lahing on osa sõjast,lühiajaline ja toimub väikesel maa-alal. Marne,Sedani lahing".

(9.kl.Mare,O.)

Õpilased teavad siin,et sõda ja lhing ei ole sama ja nad eristavad seepärast lahingut sõjast ajalise tunnuse ning ruumilise ulatuse poolest.

Osaliselt õigete vastuste hulka kuuluvad põhisuunalt õiged,kuid üldsõnalised või liiga kitsapiirilised väited,samuti ka need vastused, kus puudub näide või on ta ebaõnnestunud. Nii kirjutatakse:

1. "Lahing võitlus kahe poole vahel elu ja surma peale.Jäälahing,Borodino lahing."

(8.kl.Lia,P.)

2. "Lahingud peetakse peamiselt uute maade haaramisel. Poltaava lahing".

(8.kl.Aino,K.)

Enamik õpilasi oskab eristada lahingut sõjast ajalise tunnuse alusel,üksikud ruumilise ulatuse alusel. "Lahing on lühemaajaline relvastatud võitlus, näit. 3 - 4 päeva..."

(8.kl.Hõljuk,K.)

"Lahing ei ole pikaajaline. Kestab mõni päev.On võitlus kahe erineva rühmaga. Pastille lahing."

(8.kl.Laivi,K.)

Kõige suurem osa õpilasi nimetab lahingut vastastikuseks tulevahetuseks,piiritledes teda seejuures ainult ajaliselt. Mõned 8.klassi õpilased "täiendavad" seda veel nii: "Lahing on kahe riigi või kahe klassi omavaheline võitlus,kus mõlemad tahavad saada esimeseks."

Kõige üllatavam on see,et mõningad keskkooli õpilased segavad veel lahingu sõjaga,pidades lahingut tavaliselt lühiajaliseks sõjaks.

Laseme kõnelda õpilaste vastustel:

1. "Lahing on lühiajaline sõda. Lahing toimus näiteks Stalingradi all.Ta ei kesta aastate viisi.Lahing toimus veel Pihkva all."

(8.kl.Külliki,K.)

2. "Lahing on kahe poole võitlemine nagu sõdagi. Neeva,Poltaava lahing."

(8.kl.Malle,Š.)

Teise osa ebaõnnestunud vastuste puhul märgitakse "Lahing on osa sõjast.Näit.Borodino lahing. I Maailmasõda,Prantsuse sõda."

(9.kl.Leo,V.)

"Lahing on võitlus erinevate vaadetega inimeste ja riikide vahel.Näit.Isamaasõda(10.kl.Karin,K.)

Peale ülalmainitute esineb valesidvastuseid, kus lahing segatakse ülestõusuga,kuid näide tuuakse õige:

"Lahingud toimuvad seal,kus on rahutused.Näit. Poltaava lahing." (8.kl.Ehi,P.)

"Lahing on relvadega ülestõus. Näit.Keila lahing."

(8.kl.Reet,N.)

Niihästi sõda kui lahing on seotud relvastatud võitluse ja verevalamisega ning seepärast peavad üksikud õpilased verevalamist lahingu oluliseks tunnuseks.("Lahing on verevalamine." 8.kl.Arno,A.) Vildakaks võib lugeda ka sellist vastust:

"Lahingu all me mõtleme võitlust riigi eest. Lahingus võitlevad inimesed vastastikku.Surm või elu." (8.kl.Maimu,T.)

Huvitav on jälgida ,milliseid lahinguid tuuakse näidetena. Kõige paremini on õpilastele meelde jäänud Jäälahing. Vaatleme 8[b] klassis esitatud näiteid:

1. Jäälahing	- mainitakse	- 20	korral
2. Neeva lahing	-"-	7	"
3. Poltaava lahing	-"-	7	"

4. Bastille vallutamine mainitakse 5 korral
5. Borodino lahing " 4 "
6. Stalingradi lahing " 3 "
7. Ümera la hing " 2 "
8. Grünwaldi lahing " 2 "
9. Kulikovo lahing " 1 kord.

Neli õpilast ei too ühtegi näidet,üks esitab sobimatu näite ("Prantsusmaa tungis kalale Itaaliale."),mille all ilmselt mõeldakse sõja algust.

8a klassis,kus töö kirjutamisest võttis osa 23 õpilast,tõi iga õpilane ainult ühe näite. 8b klassis samal ajal enamik õpilase tõi paar-kolm näidet,üks õpilane nimetas 6 lahingut.

X klassis nimetati kõige rohkem järgmisi lahinguid:

1. Borodino lahing 2o korral,
2. Narva lahing 4 "
3. Jäälahing 3 "
4. Poltaava lahing 2 "
5. Stalingradi lahing 2 "
6. Velikije Luki lahing 1 "
7. Grünwaldi lahing 1 "
8. Paala lahing 1 "
9. Waterloo lahing 1 "

13 õpilast teadsid Borodino lahingut.

Kahes vastuses mainitakse ainult aastat 1812.

Üks õpilane suutis meelde tuletada neli lahingut (Poltaava,Borodino,Grünwaldi,Waterloo), teine kolm näidet (Borodino,Velikije Luki ja Narva lahing).

Kui 8.kl.õpilastele oli kõige paremini meelde jäänud Jäälahing eelnevatest kursustest,siis 10.klassis meenutatakse kõige enam Borodino lahingut,mis on äsja õpitud materjali alusel värskelt meeles. Ja üldse tuuakse 10.klassis enamik näiteid alles õpitud materjalide alusel.

b) Mõiste " ü l e s t õ u s ".

Mõistega "ülestõus" puutuvad õpilased kokku alates 4.klassist.Ometigi eksivad selle mõiste tarvitamisel paljud keskkooli 5.-7.kl. õpilased.Metoodikud A.Vagin ja N.Speranskaja loevad soovitud vastuseks antud mõiste avamisel keskkooli vanemais klassides järgmist: ülestõusu all mõistetakse rõhutud masside relvastatud võitlust rõhujate kukutamiseks. Ülestõus puhkeb siis,kui massid tõusevad relvastatud võitlusele. Relvastatud ülestõus on klassivõitluse kõrgeim vorm.[33]

Enamik õpilasi mõistab õigesti ülestõusu kui rõhutud masside relvastatud võitluse vormi oma rõhujate kukutamiseks.

---

33) А.А.Вагин; Н.В.Сперанская, Основные вопросы методики преподавания истории в старших классах, Москва 1959, стр. 62. (см.)

Õigetest vastustest näeme:

"Ülestõus toimub maades,kus üks klass rõhub teist. Ülestõus toimub rõhutud klasside poolt. Näiteks Wat Taylori ülestõus,kus tõusid üles talupojad feodaalide vastu relvadega.

Siis ka ülestõus "Santa Marial." (8.kl.Ene,R.)

"Ülestõus on suunatud oma rõhujate vastu ja on relvastatud võitlus. Jüriöö ülestõus."

(8.kl.Jaan,V.)

Küsimusele vastas üldse 146 õpilast,seejures õigeid vastuseid oli 43,s.o. 29,5% õpilaste üldarvust,86 õpilast,s.o. 58,9% andsid osaliselt õigeid vastuseid ning 17 õpilast,s.o. 11,6% andsid valed vastused.

Mõiste "ülestõus"

Vastuste liik / Klass	VIII	%	IX	%	X	%	XI	%	Kokku	%
Õpil.arv	47	loo	41	loo	27	loo	31	loo	146	loo
a) õiged	5	1o,6	14	34,1	7	25,9	17	54,8	43	29,5
b) osaliselt õiged	34	72,3	23	56,2	16	59,2	13	41,9	86	58,9
c) valed	8	17,1	4	9,7	4	14,9	1	3,3	17	11,6
d) vastamata										-

Toome näiteid osaliselt õigetest vastustest:

"Ülestõus,kus ekspluateeritud klass hakkab vastu ekspluateerijatele.Näide: -" (8.kl.Enn,K.)

"Ülestõus-talupojad organiseerimatult tõusid üles oma rõhujate vastu.Teel minnes liitus hulga inimesi,kes teadmatult läksid ülestõusnutega kaasa (Jüriöö ülestõus." (8.kl.Marie,K.)

"Ülestõus-rahuldamatus mingi korra vastu,kus kasutatakse ka relvi (Dekabristide ülestõus, ülestõus Spartacuse juhtimisel)." (9.kl. Rein H.)

Jäetakse sageli viitamata relvastatud võitluse-le ülestõusu puhul. Piirdutakse terminiga" vastuhakk",mis on ka liiga üldine.

Valede vastuste hulgas on ülekaalus sellised vastused,kus mõiste "ülestõus" aetakse segi mõistega "streik".

1. Ülestõus on see,kui ühe vabriku või mõne linna elanikud tõusevad oma vaenlaste vastu üles. Vabrikutes nõutakse palga tõstmist,töö-päeva lühendamist ja muud (8.kl.Jaan,Õ.)
2. "Ülestõus toimub üksikute ettevõtete töö katkestamisega,tääpäeva lühendamise või üldse mõningate nõudmiste esitamisega.Näit.Jüriöö ülestõus." (8.kl. Ly,Pp)
3. "Ülestõuse toimus palju vabrikutes ja tehastes" (9.kl.Rahel,V.)

Veelgi enam õpilasi segab ülestõusu ära revolutsiooniga, eriti 8.,kuid ka 9.ja 10.klassis.

"Ülestõus on rõhutava klassi vastuhakkamised, kus tihti kukutatakse riigi valitseja ja tema

abimehed.Näit.Suur Oktoobri revolutsioon."

(8.kl.Rein,N.)

"Ülestõus- tõustakse rõhujate vastu.1905.a. revolutsioon Venemaal,Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon 1917.,Pariisi Kommuun 1871."

(9.kl.Katrin,V.)

Ebaõnnestunud on järgmine näide:

"Ülestõus on rõhutud rahva (võib olla ka kas kodanluse või kõrgemate klasside) relvastatud vastuhakk.Pugatšovi ülestõus,1848.a. revolutsioon Prantsusmaal (võtsid osa ka kodanliku klassi esindajad. (10.kl.Aivar,N.)

Mitte kõik õpilased ei suuda eristada talurahvasõda ülestõusust. Korduvalt räägitakse Pugatšovi ülestõusust,mitte kordagi talurahvasõjast J.Pugatšovi juhtimisel.Ei teata,et talurahva ülestõusu,mis on pikemaajaline ja haarab ulatusliku territooriumi nagu need olid J.Pugatšovi jaS.Razini juhtimisel, nimetatakse talurahvasõjaks.

Nagu kirjalikest töödest ja hilisematest vestlustest selgub,segatakse ülestõus kord streigiga,kord revolutsiooniga ja isegi demonstratsiooni ning meeleavaldusega.

"Ülestõus on rahvaste meeleavaldus."

(10.kl.Inna,T.)

Mõned õpilased ei tea,et demonstratsioon on avalik nõudmiste,soovide protesti,ühiskondliku

arvamuse väljemdamise viis rongkäikude ja miitingute jne.korraldamise vormis.[34] On õpilasi,kes isegi lo.klassis ei tea mille poolest ülestõus erineb mässust.Nii kirjutatakse: "Ülestõus on alamast soost rahva mäss,see on stiihiline,organiseerimata,võitlus oma eesmärkide eest. Pugatšovi ülestõus."(lo.kl.Iira,S.)

Ülestõus samastatakse mässuga,ekslikult peetakse ka talurahvasõda J.Pugatšovi juhtimisel mässuks. Õpilane ei mõista,et talurahvasõda, kuigi ta sai kaotuse osaliseks,etendas siiski progressiivset osa,andes võimsa hoobi feodaalkorrale,kiirendades tema lagunemist. Kuid mäss taotleb sageli kas vanast kinnihoidmist,võitlust uue vastu,on oma iseloomult reaktsioonilise. Sellele on vaja õpilasi juhtida,ka õpikus viidatakse antud küsimusele.

Mõnikord tarvitatakse mõistet liiga kitsas tähenduses:

"Ülestõus on siis,kui töölised ja talupojad haaravad relvad ja hakkavad oma ülemusi peksma ja tapma." (9.kl.Katrin,V.)

Arvulised andmed olid järgmised

1. Pugatšovi ülestõus märgiti 11 korral,
2. Dekabristide ülestõus " 4 "

---

34) Краткий словарь иностранных слов, Москва 1950, см. стр.48.

3. Jüriöö ülestõus märgiti 3 korral
4. Ülestõus S.Razini juhtimisel 3 "
5. Sileesia kangrute ülestõus 2 "
6. Mahtra sõda mainiti 2 "
7. Wat Tayleri ülestõus —"— 2 "
8. Lyoni kangrute ülestõus —"— 2 "
9. Spartacuse ülestõus —"— 2 "

5 näidet tõi üks õpilane (Wat Tayleri, Pugatšovi, Razin, Bulavini, Spartacuse)

3 näidet tõi 1 õpilane (Pugatšovi, Dekabristide, Mahtra sõda)

2 näidet tõi 3 õpilast

1 näite tõi 15 õpilast

Valesid näiteid tõi 2 õpilast (Leena ülestõus)

Ühtegi näideti ei toonud 5 õpilast.

Enamuses näiteid on toodud äsjaõpitud materjali alusel.

c) Mõiste " s t r e i k ".

Mõiste "streik" juures tuleb näha temas üht klassivõitluse vormi, mis seisneb töö katkestamises ja sellele kaasnevas nõudmiste esitamises tööliste poolt. Tuleb osata eristada streiki ülestõusust. A.Vagin ja A.Speranskaja soovitavad pidevalt korrata antud mõisteid, tuues esile nende erinevaid jooni:

"Ülestõus on siis,kui massid tõusevad relvastatud võitlusele,aga streik on see,kui töölised omavoliliselt jätavad vabriku seisma,organiseeritult lõpetavad töö ja esitavad nõudmised."[35)]

Nagu mõistet "ülestõus" nii ka mõistet "streik" iseloomustab enamus õpilasi 8.klassist alates õigesti (19,1%) või osaliselt õigesti 72,5%). Üksteist õpilast,s.o. 7,8% õpilaste üldarvust,andsid valed vastused.

Vaatleme arvulisi näitajaid klasside kaupa:

Vastus-Klasside liik	VIII	%	IX	%	X	%	XI	%	Kokku	%
Õpil.arv	47	1oo	41	1oo	27	1oo	31	1oo	146	1oo
a)õiged	5	1o,6	14	34,2	2	7,4	7	22,6	28	19,1
b)osaliselt õiged	35	74,5	26	63,4	23	85,2	22	7o,9	1o6	72,5
c) caled	6	12,7	1	2,4	2	7,4	2	6,5	11	7,8
d) vastamata	1	2,2							1	o,6

Õigeteks võib lugeda vastuseid,kus on õige nii definitsioon kui ka näide:

"Streigi ajal jäetakse töö seisma ja esitatakse omanõudmised vabriku omanikule.Näit.Kreenholmi streik." (8.kl.Maret,R.)

---

35) см. А.А.Вагин, Н.В.Сперанская, Основные вопросы методики преподавания истории в старших классах, Москва 1959, стр.62.

"Streik on tööliste rahulik võitlusvahend, kus töölised näevad olukorra parandamist. Nad jätavad masinad seisma. Mäetööliste streik Prantsusmaal." (9.kl.Liivi,T.)

Õigetes vastustes tuuakse esile kaks momenti streigi iseloomustamisel:

1. töökatkestamine,
2. nõudmise esitamine.

Mõned õpilased toonitavad,et streigi ajal ei tarvitata relvi ja näevad õigesti tööliste organiseeritud tegevusetuses üht klassivõitluse vormi kapitalistide vastu.

Rõhuva enamuse moodustavad osaliselt õiged vastused,kus ainult definitsioon või näide on õige või üks neist puudub hoopis. Viimane on iseloomulik 8.klassi õpilaste vastustele,kus ka õpik streikide osas midagi ei paku.

"Streik on vabrikutes meelehärmi avaldamine, kus nõutakse ,kas näiteks palga tõstmist ja töö hulga vähenemist." (8.kl.Veera,S.)

Paljud õpilased ei osuta oma vastustes streigi olulisele tunnusele - töö katkestamine ja toovad esile ainult nõudmiste esitamist töölis-te poolt.Kuigi mõiste "streik" ei ole iseenesest raske,ei tulnud osa õpilasi toime selle mõiste selgitamisega,mida tõendavad sellised vastused:

1. Streik on lühemaajaline väljaastumine loosungite kandmisega,mis on suunatud rõhujate vastu,samuti laulude laulmisega,mis on keelatud.Näit..." (8.kl. Ly,P.)

On arusaadav,et 4.klassi õpilased segavad streiki kord meeleavaldusega,kord miitinguga ja isegi ülestõusuga,sest nad ei suuda ette kujutada,kuidas võib võitlus seisneda organiseeritud tegevusetuses,nagu näitab H.Palamets artiklis "Ühiskondlik-ajalooliste põhimõistete kujundamisest 4.klassis". Seepärast lisavad noorema kooliea õpilased streigi olulistele tunnustele (töö katkestamine) veel ebaolulisi,kuid tingimata aktiivset tegevust väljendavaid tunnuseid.[36] Millega aga põhjendada,kui paljud 8.klassi,mõned 9.klassi ning üksikud lo.ja 11.klassi õpilased kirjutavad:

"Streik on vabrikutööliste organiseeritud vastuhakkamine.Minnakse lippude ja loosungitega tänavale,lauldakse revolutsioonilisi laule."

(lo.kl.Anu,A.)

Üheks põhjuseks on siin muidugi see,et lapsel on kunagi kujunenud eelteaduslikud mõisted ja arusaamised tavaliselt väga püsivad ja tõrjuvad koolis õpitu kõrvale,juhul, kui neid eelteaduslikke mõisteid õigeaegselt

---

36) vt.H.Palamets "Ühiskondlik-ajalooliste põhimõistete kujundamisest 4.klassis, Nõukogude kool,1962,nr.4,lk.273.

ei likvideerita. Väga palju oleneb õpilaste mõttetegevuse areng sellest,kuidas ajaloo õpetajad suhtuvad õpilaste teadmiste kontrollimisele. Kui õpetaja ühel tunnil jutustab ise ja järgmisel tunnil ootab peaaegu samasugust esitust õpilastelt,siis selline teadmiste kontrollimise meetod suunab õpilasi äärmiselt ühekülgsele tööle - ainult teksti äraõppimisele. Paraku seda esineb üsna tihti. Käesoleval momendil ei tohi enam säärastele teemade äraõppimise ja ülesütlemise võttele kohta anda. Teadmiste kontrollimisel on vaja rohkem tähelepanu osutada mõistete olemuse avamisele,anda õpilastele arutluseks rohkem probleeme,koostada võrdlevaid skeeme jne.

Ilmneb,et streigi ja demonstratsiooni vahekorrad pole kaugeltki selged,korduvalt iseloomustatakse streiki kui meeleavaldust,üksikjuhtumeil kui väikest ükestõusu,stiihilist ülestõusu, kitsa ringi tööliste ülestõusu jne. Mõned ei taipa,et streik on seotud tööliskassi ja kapitalistliku tootmisviisiga ning arvavad,et streigid on omased feodaalühiskonnale,samastades seejuures streiki ülestõusuga.

Nii väidetakse:

"Streik on niisugune ülestõus,kus asutuse või osakonna töötajad katkestavad töö.Näiteks mõisnike ja kaupmeeste juures töötavad isikud katkes-

tasid tihti töö vabrikutes."

(lo.kl.Inna,T.)

Mõned vanemate klasside õpilased unustavad,et streik on rahulik,peamiselt majanduslik võitlus,kuid ülestõus on relvastatud väljaastumine,poliitilise võitluse kõrgeim vorm, ja seepärast kirjutatvad ekslikult:

"Streik on stiihiline rahvaülestõus."

(lo.kl.Evi,Pp)

Niisugust väära arusaamist mõisteist "streik" ja "ülestõus" kinnitas ka suuline vestlus,kus veelgi selgemalt näidati,et "ülestõus on organiseeritud,streik aga stiihiline."(lo.kl.Anne,D.) Vastuses "Streik on kitsa ringi tööliste ülestõus,kus keeldutakse töötamast,kuni tõstetakse palka," on mõiste "ülestõus" formaalselt kasutatud termin,mille tõelist sisu ei tunta.

Kui mõisted "streik" ja "ülestõus" on mõlemad küllaldaselt omandatud,siis ei tee nende mõistete omavaheline võrdlemine mingisuguseid raskusi. Nii kõrvutati mõlemat mõistet;

"Streik on tööst keeldumine,kus töölised esitavad majanduslikke või poliitilisi nõudmisi. Ülestõus on rõhutud klasside relvastatud võitlus rõhujate vastu" (lo.kl.Ivar,L.)

Vestluse käigus anti ka selliseid vastuseid:

"Streik erineb ülestõusust selle poolest,et sellest võtab osa väike rühm."Suulised vestlu-

sed kinnitasid kirjaliku tööde analüüsi tulemusi ja võib väita,et mõistele "streik" pannakse kindel alus 7.-8.klassi piires.

Mis puutub näidetesse,siis kaheksandate klasside õpilaste poolt neid peaaegu ei esitata,kuna neid ka käsitletav õpiku materjal ei sisalda.

Kui vaadelda VIIIa klassi,kus töö kirjutamisest võttis osa 23 õpilast,siis näide puudub üldse kahekümnel õpilasel. Üks õpilane teab Kreenholmi streiki,kaks nimetavad streiki Prantsusmaal ,kus nõuti Alzeerias olevate sõdurite tagasi kutsumist ja Alzeeria vabastamist ning Brasiilia televisiooni töötajate streiki palga kõrgendamiseks.

Näidete osas kujunes 1o.klassi olukord järgmiseks:

18 õpilast (27.-st) ei too seal ühtegi näidet,
1 õpilane nimetab Morozovi streiki
1 " " Putilovi streiki
1 " " sadamatööliste streiki Inglismaal,
2 õpilast mainib üldsõnaliselt streigid 19o5.a.
2 õpilast mainib Belgia tööliste streiki 196o.
1 õpil. mainib trammitööliste streiki alles hiljuti Inglismaal.

On hea,kui õpilastel on ümbritsevast elust püsivad teadmised ja osatakse õpitud materjali

seostada kaasaja nähtustega. Juba 8.klassi õpilased toovad näiteid 1961.a. Belgia töölis-te streigi kohta ja teavad ülestõusust Portugali laeval "Santa Maria" jms.

Kokkuvõtteks võib öelda,selleks,et õpilased operereeriksid õigesti mõistetega "streik" ja "ülestõus", meil oleks tarvis anda õpilastele üks teatud süsteem töölisliikumise vormide osas.

Siin tuleks alustada:

1) masinapurustajate liikumine,milles väljendus-naiivne lapselik viha masinate vastu;
2) peremeeste-ülevaatajate peksmine,mõlemad täiesti stiihilise iseloomuga,
3) streigid,mis on kvalitatiivselt aste kõrge-mad,eeldades tööliste ühinemist ametiühin-guisse,streigile omane teatud koostöö,mis aitab kaasa nende organiseerumisele;
4) demonstratsioonid,miitingud;
5) tööliste relvastatud ülestõusud,kui klassi-võitluse kõrgeim vorm.

Õpilased armastavad nimetada nii streiki kui ülestõusu ainult vastuhakuks,kuid iga üks ülalmainitud töölisliikumise vormidest on vastuhakk,kuid liiga üldine seejuures.

IV p e a t ü k k .

ÕPILASTE TEADMISED MÕISTETEST "RIIK", "MONARHIA" ,"PROGRESSIIVNE".

a) Mõiste " r i i k".

V.I.Lenin näitab,et riik tekkis ühiskondliku arenemise teataval astmel klassivastuolude lepitamatuse tulemusena. Riik on ühe klassi vägivallaorganiks teise üle.Kõik varem olemasolnud riigid olid vähemiku - ekspluateerijate vägivallaorganiks enamiku - ekspluateeritavate üle.[37] Selgitades õpilastele riigi tekkimist ühiskonna jagunemisel klassideks kui lepitamatute vastuolude produkti,peaks õpilastele riigi kui sunniaparaadi mõiste arusaadav olema juba keskkooli keskmistes klassides.

Paraku pole see nii.Vaatleme kontrolli tulemusi alljärgnevas tabelis:

Mõiste " r i i k"

Vastuste liik / Klass	VIII	%	IX	%	X	%	XI	%	Kokku	%
Õpil.arv.	47	loo	41	loo	27	loo	31	loo	146	loo
a)õiged	1	2,1	9	21,9	1	3,7	27	87,1	38	26
b) os.õiged	13	27,6	21	51,3	12	44,8	4	12,9	5o	34,5
c)valed	3o	63,8	8	19,5	9	33,5			47	32
d)vastamata	3	6,5	3	7,3	5	18			11	7,5

37) vt.V.I.Lenin, Riik ja revolutsioon,Teosed,kd.25,lk.361.

Mõistet "riik" selgitasid 146 õpilast.Neist andsid õigeid vastuseid ainult 38 õpilast, s.o. 26% õpilaste üldarvust,kusjuures 27 õiget vastust anti 11.klassi õpilaste poolt.

Kui ainult üks õpilane 10.klassis suutis anda õige vastuse riigi mõistele,siis selline hüpe 11.klassis on seletatav konstitutsiooni õppimise positiivse mõjuga. 11.klassidesse sisseviidav uus õppeaine - poliitiliste teadmiste alused - avaldab kindlasti selles suhtes veelgi positiivsemat mõju.

Mõiste "riik" on üldiselt raske mõiste ja seepärast esitati õigeid vastuseid 8.,9, ja 10.klassis vähe. Ainult üks õpilane 47-st 8. klassis suutis anda järgmise vastuse:
"Riik - organ,mis aitab hoida rõhutud klasse sõltuvuses." (8.kl.Andres,J.)

Tuuakse veel selliseid õigeid vastuseid:
"Riik on sunniaparaat majanduslikult valitseva klassi käes.Riik tekib siis,kui tekivad ühiskonnas lepitamatud vastuolud."(9.kl.Uno,K.)
"Riik on vägivalla ,sunniaparaat ühe klassi võimu säilitamiseks teise üle."(11.kl.Reet,M.)

Nagu näiteist selgub,näevad õpilased riigi tekkimise majanduslikku tausta. Õigesti iseloomustatakse riiki kui sunniaparaati ühe klassi võimu säilitamiseks teise üle.

Osaliselt õigete vastuste hulka kuuluvad sellised:

"Riik - organ,mis omab oma sõjaväe,seadused, konstitutsiooni." (8.kl.Lia,T.)

"Riik on oma kord,millele alluvad kõik.On oma võimuorganid."(8.kl.Maie,B.)

"Riik on ühiskondlik kord koos oma sõjaväega ja valitsusega ja valdustega (9.kl.Urmas,M.)

Riigi mõiste selgitamine osutus täiesti ülejõukäivaks kaheksandate klasside õpilastele,kus 3o õpilast 47-st andsid valesid vastuseid,s.o. 63,8%. Nende hulgas oli domineerivaks veaks riigi ja maa samastamine:

1. "Riik on ühesuguste õigustega maa".
(8.kl.Jaan,V.)
2. "Riik on maa-ala,millel on kindlad piirid ja kus on peamiselt üks rahvus või mitu ligidast."(8.kl.Helju,K.)
3. "Riik on ka ühing,kuhu kuuluvad kogu maa rahvas." (1o.kl.Inna,T.)

Siin ,nagu me näeme,võetakse aluseks üks riigi tunnus (geograafiline) ja lähtutakse ainult sellest.

Teine osa õpilasi võtab riigi mõiste selgitamisel määravaks rahvuse mõiste ja samastab riigi rahvusega.

"Riigid jaotatakse rahvuste järgi.Näiteks Soomes elavad soomlased." (9.kl.Rein.H.)

"Riik on ühtse keelega inimeste hulk,kellel on ühine kultuur ja kombed." (lo.kl.Aleksander,S.)

Enamus kaheksandate klasside õpilasi samastab riiki territooriumiga,kümnendas ja osalt üheksandas lisandub sellele veel rahvuse tunnus. Üldse püütakse küsimusele läheneda geograafilisest küljest ja seepärast neis klassides ei nähta riigis sunniaparaati. 11 õpilast,s.o. 7,5% õpilaste üldarvust ei vastanud üldse küsimusele. Et paremini välja selgitada õpilaste teadmisi selle mõiste osas,palusime neid vastata suuliselt küsimusele: "Mis põhjustab riigi teket?" (Millal tekib riik?)

Ajalugu näitab,et riigi eksisteerimine on seotud klasside olemasoluga. Ürgkogukondliku korra ajal ei olnud klasse ega riiki. Ühiskonna asjade valitsemise funktsioone teostas ühiskond ise. Riig mõiste selgitamisel kaldusid üksikud õpilased väärale seisukoha le,arvates,et riik on ühiskond ("ühing"). Avades riigi mõistet,tuleb õpilastele näidata,et riik ei lange kokku ühiskonnaga. Inimesed pole kunagi olnud väljaspool ühiskonda,kuid ühiskond pole alati olnud organiseeritud riigiks. Pärast seda,kui tekib eraomandus ja koos sellega ka majanduslik ebavõrdsus ning ühiskond lõheneb vaenulikeks klassideks,kelle vahel valitsevad lepitamatud vastuolud,kujuneb välja riik kui masin,mis aitab alal hoida ühe klassi võimu teise klassi üle. "Riik tekib seal,siis ja niivõrd,kus,kui

ja kuivõrd klassivastuolusid objektiivselt pole võimalik lepitada."[38)]

Antud küsimuse esitasime 36 õpilasele, kelledest õigeid vastuseid andsid 18, s.o.5o%, osaliselt õigeid 6, s.o. 16,6 %,valesid vastuseid 9 ,s.o. 25%, küsimuse jätsid vastamata 3 õpilast,s.o. 8,4 % õpilaste üldarvust.

Õigete vastustena võib tuua järgmisi:

"Riik tekib,kui on vaja kedagi hoida alluvuses,kui tekib vajadus moodustada sõjavägi, kellegi allutamiseks." (8.kl.Kalju,L.).

"Riik tekib siis,kui ühel klassil tekib vajadus teist ekspluateerida ning seda alluvat klassi endast sõnakuulmises hoida. Eraomanduse alusel tekivad lepitamatud vastuolud."

(9.kl.Leo,V.)

Õigeid vastuseid andsid 8.-lo.klassini ainult hea ja väga hea õppeedukusega õpilased.ll. klassis suutsid kõik 6 õpilast küsimusele õigesti vastata. Osaliselt õigete vastustena võib tuua järgmisi:

"Riik tekib,kui on vaos vaja hoida kedagi sõjaväe abil." (9.kl.Rein.V.)

"Riik tekib siis,on tekkinud ebavõrdsuus."

(9.kl.Tiiu,B.)

---

38) V.I.Lenin, Riik ja revolutsioon,Teosed, 25. kd.,lk.36o.

Esimese rühma väärade vastuste juures me näeme puhtgeograafilist lähenemist riigi tekke küsimusele:

1."Riik tekib siis,kui üks suur maa-ala on ühtse valitsuse all." (8.kl.Eliot,P.)

2."Riik tekib ühisel territooriumil asuvate rahvaste üginemisel isevalitsusliku korra alla" (1o.kl.Erna,V.)

Loomulikult saab riigist rääkida ainult siis,kui ühe või teise klassivõim hõlmab teatud territooriumi ja selle elanikkonda. Territooriumi suurus ja elanike arv ning koosseis võivad muidugi mõjutada riigi võimsust, kuid riigi olemust ei määra need tunnused. Territoorium on vaja iga ühiskonna olemasoluks, kuid mitte iga ühiskond pole olnud organiseeritud riigiks.

Ajaloo seaduspärasused ei väljendu vahetult, vaid inimeste tegevuse kaudu. Selleks et näha ühiskonna liikumapanevaid motiive,on tarvis lastes kujundada tugevat abstraheerimisvõimet.

Teise osa vastuste juures põhjendatakse riigi teket ühiste mõtete kujunemisega inimestel,mis muidugi on idealistlik lähenemine küsimusele.

"Riik tekib siis,kui inimestel tekivad ühised mõtted." (8.kl.Valli,L.)

Inimeste mõtted tulenevad ühiskonna majan-

duslikest suhetest,on neist sõltuvad. Majanduslikud nähtused toimuvad rohkem varjatult, inimeste tegevus paistab rohkem silma ja paelub enam õpilaste tähelepanu.

Õpilased sageli ei näe,et inimeste ühiskondlik teadvus sõltub ühiskondlikust olemisest. Nähes ideedes,tunnetes ja vaadetes ajaloo liikumapanevat jõudu,ei püstita nad tavaliselt küsimust,millest siis ideed (mõtted) sõltuvad, mispärast nad muutuvad. Mispärast tekkisid inimestel ühised mõtted,sellele küsimusele polnud 8.klassi õpilased üldse võimelised vastama. Seepärast tuleb hoolikalt õpetada nägema inimeste tegevuse,ideede,mõtete taga majandust. Kolmas osa õpilasi,kes andsid ebaõnnestunud vastuseid nii kirjalikes töödes kui ka suulistes vestlustes,tõid riigi tekke põhjuste asemel esile **rahvuste** kujunemise. Nii märgiti:

"Riik tekib siis,kui rahvast ühendab ühesugune tegevusala kultuur,keel,"(lo.kl.Evi,Pp)

Riik eksisteerib nii orjandusliku kui ka feodaalse korra tingimustes,kuid inimeste rahvuslikust ühtekuuluvusest ei saa sel ajal juttugi olla ühtse majanduselu puudumise tõttu. Alles tol ajastul,kui kujuneb kapitalism,mis likvideerib feodaalse killustatuse ja toob kaasa ühtse rahvusliku turu kujunemise,tekivad vajalikud tingimused rahvaste muutumiseks rahvusteks.

Täiesti segased on muidugi ka sellised vastused:

"Riik tekib klasside ühinemisega."(1o.kl.Toivo,B.)

"Riik tekib... lihtsalt ei tea,tekib kui valitsevaks klassiks on esindajad nii töölisklassist kui ka valitsevast klassist." (8.kl.Anne,L.)

Järgmiseks küsimuseks oli: "Milliseid riigitüüpe tunneb ajalugu?"

Soovitud vastus oli järgmine: ajalugu tunneb kolme põhilist ekspluataatorliku riigi tüüpi - orjanduslik,feodaalne ja kodanlik riik ning täiesti uut,ekspluateerimisest vaba,sotsialistlikku riiki. Kõigile ekspluataatorlikele riikidele on omane ühiskonna tühise vähemuse võim ekspluateeritavate üle,kes moodustavad ühiskonna tohutu enamuse. Sotsialistlik riik erineb printsipiaalselt eelnevaist selle poolest,et siin on võimul töölisklass ja kogu töörahvas, kes moodustab ühiskonna enamuse või kogu ühiskonna .

Küsimus esitati 36 õpilasele,neist õigeid vastuseid andsid 18 õpilast,s.o. 5o%, osaliselt õigeid 14 õpilast, s.o. 38,8% ja valesid vastuseid 4 õpilast,s.o. 11,2 % õpilaste üldarvust.

Toome arvulised näitajad klasside kaupa:

Vastuste liik / Klass	VIII	%	IX	%	X	%	XI	%	Kokku	%
Õpil.arv	12	1oo	12	1oo	6	1oo	6	1oo	36	1oo
a) õiged	5	41,6	5	41,6	4	66,8	4	66,8	18	5o
b) osaliselt	5	41,6	6	5o	1	16,6	2	33,2	14	38,8
c) caled	2	16,8	1	8,4	1	16,6			4	11,2
d) vastamata									-	

Toome näiteid õigetest vastustest:

"Orjandusliku korra riigid: Rooma, Kreeka, jt.
Feodaalsed riigid: Venemaa, Hispaania jt.
Kapitalistlikud riigid: USA, Inglismaa
Sotsialistlikud riigid: NSVL, Bulgaaria jt."
(8.kl. Eduard, R.)

"Riigi tüübid praegu: kapitalistlikud riigid (Prantsusmaa, Inglismaa, Jaapan, jt.) ja sotsialistlikud riigid (NSV Liit) Tšehhoslovakkia). Varem: orjanduslik riik (Kreekas...) feodaalriigid." (11.kl. Reet, M.)

Õpilased, kes andsid õiged vastused, annavad selge ettekujutuse riigitüüpidest ajalises järjestuses.

Osaliselt õigete hulka kuuluvad järgmised:
"Maailmas on: orjanduslikud riigid, kapitalistlikud riigid, agressiivsed riigid, sotsialistlikud riigid, feodaalsed riigid, neutraalsed riigid." (8.kl. Eliot, P.)

"Tean riigitüüpi: orjanduslik Rooma vabariik, feodaalne Inglismaa,Prantsusmaa XIV sajandil. Kapitalistlikud riigid - USA, Inglismaa (praegu imperialistlikud USA,SFV jt.) Sotsialistlikud riigid - NSV Liit, Tšehhoslovakkia. Neutraalsed riigid - India."

(11.kl.Kaido,R.)

Esimeses vastuses puudub riigitüüpide järjestamisel kindel jaotuse alus: orjanduslikule riigitüübile järgneb kapitalistlik,sotsialistlikule feodaalne. See ei ole muidugi mingi erand, vaid selliseid vastuseid esineb palju, eriti 8.klassi õpilastel. 11.klassi vastuste puhul sellest viga enam ei esine. Mõlemale vastusele (nii 8.kui 11.kl.) on omane ühine viga: neutraalsed riigid moodustavad neil omaette riigitüübi. Ekslikult võetakse riigitüübi määramisel aluseks ainult välispoliitika. Ajalugu kinnitab,et samatüübilistel riikidel võib olla erinev välispoliitiline suund. Kapitalistlikud riigid võivad olla nii agressiivse (USA,Inglismaa, Prantsusmaa jt.) kui ka neutraalse (India, Šveits, Rootsi jt.) välispoliitilise suunaga. Järelikult riigitüübi määramisel tuleb lähtuda mitte välispoliitikast,vaid sellest,missugust klassi teenib antud riik.Õpilaste tähelepanu tuleb juhtida sellele,et riigi tüübi määrami-

sel on peamine riigi sisefunktsioon,välis-poliitika oleneb muidugi riigi klassiiseloomust, samuti ka konkreetsetest ajaloolistest tingimustest. Mõnedel õpilastel oli raske mõista,et riigid võivad oma välispoliitikas teostada neutraliteedipoliitikat,mitte osa võtta agressiivsetest sõjalistest blokkidest või agressiivsest välispoliitikast,kuid riigitüübi iseloom jääb siiski samaks.

Mõni õpilane iseloomustab ühtesid riike sisepoliitikast,teisi aga välispoliitikast lähtudes: "Tean riike: rõhujad riigid: USA,Inglismaa, rahuarmastav - NSV Liit.

Õpilane ei tea kindlalt,mida aluseks võtta riigi iseloomu määramisel,pealegi on terminid "rõhuja" ja "rahuarmastav" liiga üldised. Osaliselt õigete vastuste hulka kuuluvad ka niisugused,kus mainitakse nii kodanlikke,imperialistlikke kui ka kapitalistlikke riigitüüpe. Antud puudusele on korduvalt eespool viidatud.

Väärade vastustena moodustasid kõige suurema grupi järgmised:

Riigitüübid: praegu on sotsialistlikud,kapitalistlikud riigid,vabariigid,rahvavabariigid."

(8.kl.Enn,K.)

"Riigid on: kapitalistlikud (USA) ,sotsialistlikkud (NSV Liit),kuningriik (Taani),feodaalriik,

ürgkogukondlik riik." (9.kl.Anne,B.)

"Riigid on: kuningriik,tsaaririik,vabariik."

(lo.kl.Evi,P.)

Kõigi kolme vastuse ühiseks veaks on riigi-tüübi samastamine riigivormiga,mis näitab eelkõige ,kuidas on korraldatud võimu- ja valitsemisorganid. Oma tüübilt ühesugustes riikides võib olla erineb riigivorm (sotsialistlikes riikides nõukogud ja rahvademokraatia). Kodanlik riik ei esine mitte ainult demokraatliku vabariigina,vaid ka terroristliku fašistliku režiimi kujul. Kõik need vormid olenevad eelkõige majanduslikust korrast ning klassijõudude vahekorras toimuvatest muutustest. Nagu õpilaste vastused näitavad,korduvad 8.klassis neljandas klassis esinevad vead, 8.klassis esinevad vead a ga 9.,lo. ja 11.klassis. Kui me neid õigeaegselt ei a vasta,läheb laps vildakate eelteadmetega klassist klassi edasi,mis võib põhjustada hiljem tõsiseid häireid õpilaste teadmistes.

Küsimusele,mida me mõistame riigi kui sunnivahendi all,vastas 36 õpilast,neist õigeid vastuseid andsid ainult 6 õpilast,s.o. 16,6%, osaliselt õigeid 17, s.o. 47,4%,valesid vastuseid töid kaks õpilast,s.o. 5,5%.Küsimusele ei vastanud 11 õpilast,s.o. 3o,5% õpilaste üld-

arvust. 8.klassi õpilastest ei andnud ükski õiget vastust, 7 ei vastanud üldse küsimusele. Küsimusele vastamisel tuleb lähtuda järgmisest: valitseva seisundi omandanud ekspluataatorlikud klassid,moodustades ühiskonna tühise vähemuse, said endale sobivat korda alal hoida ainult siis,kui nad peale majandusliku võimu toetusid ka otsele vägivallale. Ilmusid seadused,millest kinnipidamist tagab riigi sunnivõim,sellised organid,nagu kohus,prokuratuur,ametiasutused,politsei,vanglad,sõjavägi jt.

Toome näiteid õigetest vastustest:

"Riigis on sunnivahendeiks sõjavägi,kohus,vanglad,asutused,politsei." (9.kl. Evald,V.)

"Riik oh valitseva klassi sunnivahend. Tema käsutuses on sõjavägi,kriminaalne ja administratiivne võim,seadused jne. (10.kl.Ivar,L.)

"Riigi alla kuuluvad kohus,vanglad,politsei, ametiasutused,sõjavägi,et vähemuse võimu all hoida rahva enamust." (11.kl.Johannes ,V.)

Kõigi vastuste ühiseks jooneks on see,et riigi kui sunniaparaadi all tuuakse esile ametiasutusi,kohut,prokuratuuri,vanglaid,politseid ning sõjaväge,kõike seda,mida kasutatakse sunnivahendina enamuse allutamiseks vähemusele. Need on ka õpilastele konkreetselt ettekujutatavad ilukirjanduse,filmide,ajakirjanduse,aga samuti isiklike tähelepanekute kaudu.

Osaliselt õigete vastustena esinesid järgmised:

1. "Riigis on omad seadused olemas,mis teatavaid asju keelavad ja sõjavägi, mis ei lase rikkuda neid seadusi. Riiki on vaja,et teised riigid ei saaks kallale tungida ja et vallutada teisi riike."

(8.kl. Kalju,L.)

2. "Riigi alla kuulub sõjavägi."

(9.kl.Tiiu,B.)

3. "Riigi alla kuuluvad sõjaväelised organisatsioonid,miilitsad."

(1o.kl.Erna,V.)

Antud näited on võetud erinevate klasside õpilaste vastustest,kuid neile kõigile on omane ühine viga - pars pro toto ("osa terviku asemel").Õpilased võtavad ühe paljudest riigi tunnustest ja opereerivad sellega , nägemata teisi. Nii näevad nad sunniaparaati ainult sõjaväes, mis on aga liiga kitsapiiriline lähenemine küsimusele. Sõjavägi muidugi kuulub riigi koosseisu, kuid ainult ühe tema osana.

Vestlustest ilmnes (samuti),et suur osa õpilasi, omandamata veel terviklikke ettekujutust sunniaparaadist,mõistab riigi all sõjaväge ja politseid,väiksem osa veel mitmesuguseid seaduslikke ja

täidesaatvaid asutusi,kohut,vanglaid. Kuid kõik need vastused on piiratud iseloomuga, sageli on neis veel palju ebakindlust.

Täiesti vildakad on sellised vastused: "Riigi kui sunnivahendi alla kuuluvad koloo-niad,dominioonid,ei,riigis valitsev kord,mil-le abil sunnitakse inimesi kapitaliste teeni-ma..." (1o. kl.Anne,D.)

"Riigi alla kuulub territoorium,kus on ühe-sugune võim." (1o.kl.Milvi,H.)

Esimeses vastuses on mõisted "kolooniad" ja "dominioonid" formaalselt kasutatud sõnad, mille sisu ei tunta. Teises vastuses ilmnes uuesti geograafiline lähenemine riigiküsimu-sele (sunnivahend - territoorium!). Heidame pilgu arvulistele näitajatele klasside kaupa:

Vastuste liik	Klass	VIII	%	IX	%	X	%	XI	%	Kokku	%
Õpil.arv		12	1oo	12	1oo	6	1oo	6	1oo	36	1oo
a) õiged		-	-	2	16,6	1	16,6	3	5o	6	16,6
b) osaliselt õiged		5	41,6	8	66,8	1	16,6	3	5o	17	47,4
c) valed		-		-		2	33,4			2	5,5
d) vastamata		7	58,4	2	16,6	2	33,4			11	3o,5

Järgmise küsimusena palusime iseloomustada nõukogude riiki.

Sotsialismi võiduga ja ekspluataatorlike klasside kadumisega kaotab riik,kui rääkida tema sisemistest funktsioonidest, klasside mahasurumise ülesande. Kuid see veel ei tähenda seda,et kaoks vajadus riigivõimu järele. Vajadus riigi järele tuleneb ühiskonna majanduslikku,sotsiaalse ja vaimse arenemise tasemest kui ka riigi välistest funktsioonidest. Ka nõukogude riigis säilib mõnede riiklike sunniabinõude vajadus,kuid riigi tegevuses on nüüd esiplaanil teised ülesanded.

NLKP programmis käsitletakse riiki kui ühiskonna sotsialistlike ümberkujunduste peamist tööriista. "Sotsialistlik riik organiseerib ja koondab ühte rahvahulki,juhib plaanipäraselt majanduslikku ja kultuurilist ülesehitustööd, tagab rahva revolutsiooniliste saavutuste kaitse."[39)]

Küsimusele vastas enamus õpilasi ladusalt.

Täiesti õigeid vastuseid anti kaheksa 36-st,s.o. 22,2 %, pooled neist esitati 11.klassi õpilaste poolt. Ülejäänud vastused kuulusid osaliselt õigete hulka.

Õigeteks vastusteks võib lugeda järgmised:

---

39) Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm,lk.17

"Nõukogudemaal on riik rahvajuhtimiseks. Siin allutab ta enamusele seda käputäit,kes püüab ühiskonnale kahju teha. Meie riigil on ka kaitse ülesanne." (9.kl.Mari-Ann,H.)

"Nõukogude riik on mõeldud rahva juhtimiseks. Nõukogude Armee pole mõeldud mitte rahva" vaos hoidmiseks",vaid enesekaitseks. Küll kasutatakse sundivaid seadusi tööpõlgurite,kahjulike elementide vastu. Nõukogude riik on rahvariik, ta teenib rahva huve." (1o.kl.Ivar,L.)

11.klassi õpilased lisavad ülalmainitud tunnustele: "Nõukogude riigis on võim proletariaadi ja talupoegade käes. Meie riik on proletariaadi diktatuuri riik,diktatuur oli siin ekspluataatorite suhtes. Eelnenud riikides oli võim ekspluateerijate käes,rahva mahasurumiseks. Meie maal riik juhib sotsialismi ehitamist." (11.kl.Kaido,R.)

Õigete vastuste puhul tuuakse esile järgmisi nõukogude riigile omaseid jooni:

1) nõukogude riigil pole mitte rahva mahasurumise,vaid tema juhtimise funktsioon;
2) nõukogude riik on proletariaadi diktatuuri tüüpi riik;
3) riik kui sunnivahend esineb siin üksikute suhtes;
4) ta välisfunktsiooniks on sotsialismi ürituse kaitsmine.

Osaliselt õigete vastustena võiks tuua järgmisi:

"Aga Nõukogude riigis ei ole rõhujaid ja rõhutavaid,Kõik on võrdõiguslikud. Ta on rahupooldaja: ta ei teosta mingeid vallutusi. Surveaparaati on selleks vaja,et teised riigid ei julgeks kallale tungida." (8.kl. Kalju,L.)

Tuuakse esile ainult kahte momenti:

1) nõukogude riigis pole ekspluataatorlikke klasse,s.t. riigil on ära langenud mahasurumise funktsioon;
2) säilib riigi kaitsefunktsioon.

Põhilise puudusena võib märkida seda,et ei nähtu riigi üha suurenenud majanduslikku osa. Nõukogude riik kui üldrahvaliku tahte väljendaja juhib kogu maa majanduse plaanipärast arengut, see on tema peamine funktsioon. Kuid 8.klassi õpilastelt me seda nõuda ei saa,kuna nad pole teoreetiliselt vastavalt ette valmistatud. Selleks on vaja suuremat üldistusvõimet.

Teiseks paremaks vastuseks 8.klassis oli järgmine:

"Nõukogude riiki võib iseloomustada nii: NSV Liidus on enamuse võim vähemuse üle. Võimul on proletariaat." (8.kl. Eduard,R.)

Osaliselt õigete vastuste hulgas domineerisid kindlalt niisugused,kus riigi iseloomustamisel piirduti ainult sõbralike,võrdõiguslike klassi-

de mainimisega,et nõukogude riigil pole mahasurumise funktsiooni. Sama piiratus esines mõnede 9.klassi õpilaste vastustes ("Nõukogude riigis pole ekspluateerijaid ning ekspluateeritavaid." (Rein,H.)

Neis vastustes ei suudeta eristada Nõukogude riiki teistest riikidest muu poolest kui ainult antagonistliku klasside kaotamise ja klasside mahasurumise funktsiooni likvideerimise poolest. Jäetakse esiletoomata nõukogude riigi masside juhtimise funktsioon ja see,et riik on sotsialismi tingimustes vajalik võitluses klassivaenlaste ja ka kaitseks välisvaenlaste vastu. Mõned õpilased näevad nõukogude riigil ainult kaitsefunktsioone,mis on muidugi küsimuse liiga kitsapiiriline käsitamine. Teised jälle väidavad: "Nõukogude riik on rahuarmastav," see on õige,kuna nõukogude riigi välispoliitiline tegevus ei hõlma mitte ainult kaitseülesandeid, vaid ta seab oma eesmärgiks erinevate sotsiaalsete ja poliitiliste süsteemidega maade rahvaste kooseksisteerimise ja rahu. Kuid ka siin vaadeldakse küsimust ühekülgselt.

Kolmas osa õpilasi näeb õigesti nõukogude riigi juhtimisfunktsioone,kuid ei näe temas enam üldsegi sunnivahendeid,nii väidetakse: "Nõukogude riik on rahva juhtimisaparaat,nõu-

kogude riigis ei kasutata sunnivahendeid."

(9.kl. Evald,V.)

Siin on sobiv meenutada V.I.Lenini seisukohti, mille kohaselt riik on sotsialismi tingimustes vajalik selleks,et kaitsta sotsialistlikku omandust varaste ja raiskajate eest,samuti ka selleks ,et teostada kontrolli töö ja tarbimise mõõdu üle,et läbi viia sotsialistlikku töö järgi jaotamise printsiipi. Riik teostab siin sundimist üksikute isikute suhtes,kes hoiduvad kõrvale tööst ja ühiskondlikust kontrollist[4o)]

Vestlus mõiste "riik" kohta lõppes küsimusega:

"Millal toimub riigi väljasuremine?"

Küsimus on aktuaalne seoses NLKP XXII kongressi materjalide õppimisega koolides ning seejuures küllaltki keeruline eri vanuseastmete jaoks, kuna nooremad klassid pole seda ajaloo kursuses õppinud.

Riigi väljasuremise küsimust põhjendasid esmakordselt K.Marx ja F.Engels. Nad tõestasid, et riik ei ole igavesti eksisteeriv.

Pärast kommunismi lõplikku võitu tuleb seoses klasside kadumisega inimeste valitsemise asemele,asjade valitsemine ja tootmisprotsesside juhtimine.Selleks pole enam vaja erilist inimeste kihti ja see toimub juba ilma riigita.

4o) vt.V.I.Lenin,"Riik ja revolutsioon," Teosed,kd.25,lk.431.

"Sotsialistliku riikluse arenemine viib järk-järgult selle ümberkujunemisele ühiskonna kommunistlikuks omavalitsuseks.[41]

WRiik sureb lõplikult välja ainult siis, ütles V.I.Lenin,kui inimesed hakkavad kord-korralt harjuma elementaarsete,sajandeid tuntud ja aasta-aastatuhandeid kõigis eeskirjades korduvate ühiselureeglite pidamisega ilma vägivallata,ilma sunduseta,ilma allumiseta, ilma erilise sunniaparaadita,mida nimetatakse riigiks."[42]

Antud probleemi õige mõistmine eeldab abstraktse mõtlemise küllaldast arenemist,mistõttu ainult vanemate klasside (11.klass) õpilased suudavad näha riigi väljasuremise tõelisi põhjusi.

Nii väidetakse õigete vastuste puhul,et "riik kaob koos klasside kadumisega kommunistlikus ühiskonnas. Siis pole enam vaja riiki kui sunniaparaati,inimeste teadlikkus kasvab niivõrd,et töö muutub igaühele vajaduseks. Erilist sunniaparaati pole siis vaja,üksikuid korrarikkujaid mõistab hukka ühiskond ise."

Toome näiteid osaliselt õigetest vastustest:

---

41) Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, lk.1oo.

42) V.I.Lenin "Riik ja revolutsioon,Teosed,25 kd., lk.432.

"Riik kaob siis,kui on kadunud ka kõik klassid ja kogu maailma võib vaadelda ühtse klassina. Kui pole enam teiste inimeste rõhumist, pole vastandlikke klasse,siis pole vaja ka riiki." (8.kl. Eliot,P.)

"Riik kaob,kui kaovad klassivahed,kaovad kapitalistlikud riigid." (9.kl. Ain,L.)

Õigesti seostatakse neis vastustes riigi väljasuremise probleem klasside kadumisega.

"Riigi täielikuks väljasuremiseks tuleb tagada ka sisemised tingimused - ehitada üles arenenud kommunistlik ühiskond, kui ka välised tingimused - sotsialismi võit ja tugevnemine rahvusvahelisel areenil."[43)]

Kuid antud vastuste ühiseks veaks on see, et riigi väljasuremise küsimust käsitletakse rahvusvahelisi tingimusi abstraheerides ("riigi kadumine algab,kui kaovad kapitalistlikud riigid,kui kõik maad ühinevad NSV-Liidu põhiideedega,kui on ülemaailmne kommunism.") Õpilased ei mõista,et rahvusvahelised tingimused ei saa kaotada neid sisemisi protsesse,mis viivad riigi väljasuremisele. Kuni säilib imperialism, säilib riigi kaitsefunktsioon,mis muidugi avaldab mõju riigi väljasuremise protsessile,kuid mingil määral ei kaota riigi väljasuremise protsessi. Paljud õpilased armastavad hüpata

---

43)Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, lk.lol.

ühelt valmisvormilt teisele,nägemata nähtus-
tevahelisi seoseid,arengut,üleminekuvorme jne.

Osaliselt õigete hulka kuuluvad ka niisugu-
sed vastused:

"Riik kaob siis,kui terves maailmas on ühtne valitsemise süsteem,kui kõik inimesed on meeles-tatud ühtemoodi,kui kõikjal on kommunism."

(1o.kl.Erha,V.)

"Riik kaob kommunismi ajal,siis on suurem tead-
likkus." (9.kl. Rahel,V.)

Mis põhjustab riigi väljasuremise,selle vas-
tust ei suudeta leida.

Toomē näiteid ebaõnnestunud vastustest:

"Riik kaob siis,kui ei ole ühe inimese võimu teise üle.Nõukogude riik peakski juba kadunud olema." (8.kl.Enn,K.)

"Riik kaob sotsialismi ajal."(8.kl.Valli,L.)

"Riik kaob siis,kui maailmas võidab täieli-
kult sotsialism ja inimeste teadlikkus tõuseb kõrgele tasemele." (11.kl.Leo,T.)

Kaheksanda klassi õpilased pole ajaloo kursuses õppinud sotsialismi olemust,tema klassistruktuuri ega ka üldse riigi väljasure-
mise küsimust,seepärast me ei saa neilt nõu-
dagi õiget vastust.

Mis puutub siin 11.klassi õpilase vastusesse, siis on siin kas tähelepanematuse või laiskuse viga.

Imelik ja omapärane on mõnede kaheksanda klassi õpilaste arusaamine riigi väljasuremisest. Nii väideti veendunult:

"Riik kaob siis,kui sõjavägi kaob,sest ilma sõjaväeta pole riigil mingisugust tähtsust. Ta ei saa enam ennast kaitsta teiste eest. Sõjavägi kaob siis,kui ta saab lüüa,ta purustatakse. Üks riik haarab teise territooriumi, riik vallutatakse teise poolt ja nii kaob riik. See on kehtiv,kui on vaenulikud riigid. Kui desarmeerimine toimub,siis ka kaob riik".

(8.kl.Anne,L.)

Riigi väljasuremine samastatakse siin ekslikult sõjalise lüüasaamisega. Riigi väljasuremise probleemi õigeks mõistmiseks on vaja tunda sotsialismi perioodi,mida aga 8.klass pole õppinud.

b) Mõiste " p r o g r e s s i i v n e"

Progressiivne tähendab kõike edasiviivat, eesrindlikku,mis soodustab arengut madalamalt kõrgemale,lihtsamalt keerulisemale,täiuslikumale ja aitab kaasa tõusule,progressile.

Küsimusele vastas 146 õpilast,neist andsid õigeid vastused 64, s.o. 43,8% õpilaste üldarvust ja osaliselt õigeid vastuseid 46 õpilast,s.o. 31,3 %. Kaksteist õpilast tõid ebaõigeid vastuseid,s.o. 8,2%,ning kakskümmend

neli s.o. 16,7% õpilaste üldarvust ei vastanud üldse küsimusele.

Näitajad klasside kaupa kujunesid järgnevalt:

Vastuste liik / Klass	VIII	%	IX	%	X	%	XI	%	Kokku	%
Õpil.arv.	47	loo	41	loo	27	loo	31	loo	146	loo
a) õigeid	5	12,8	19	46,4	18	66,7	21	67,7	64	43,8
b) osaliselt õigeid	13	27,7	18	43,9	6	22,2	9	29	46	31,3
c) valesid	7	14,8	3	7,3	2	7,4	-		82	8,2
d) vastamata	21	44,7	1	2,4	1	3,7	1	3,3	24	16,7

Mõiste "progressiivne" selgitamisega tuli enamus õpilasi hästi toime, välja arvatud VIII klass, kus 7 õpilast 47-st vastasid küsimusele vääralt ning 21 õpilast, s.o. 44,6% 8.kl.õpilaste üldarvust ei vastanud üldse küsimusele.

Iseloomustades mõistet "progressiivne" toovad õpilased õigeid vastuseid nii varem õpitud kui ka äsja omandatud materjali alusel:
"Progressiivne on edasi viiv. Näiteks Kaukaasia ühinemine Venemaaga." (10.kl.Maie, K.)

Progressiivseteks nähtusteks loetakse Ukraina taasühinemist Venemaaga, kaugete ääremaade liitumist suure Vene riigiga, samuti Eesti alla ühendamist Venemaaga jne.

Antud faktiline materjal kuulub lo.klassi kursusesse ja seepärast on värskelt meeles.

Paljudes vastustes viidatakse kaasajale. Nii kirjalikes kui suulistes vastustes märgitakse progressiivsete nähtuste all: üleminek kapitalismilt sotsialismile,töölis- ja kommunistlike parteide tekkimine,koloniaalsüsteemi paratamatu lagunemine,rahu sõlmimine Alzeerias, Genfi 18 riigi desarmeerimiskomitee jms.

Toome näiteid:

"Progressiivne tähendab eesrindlik või edasiviiv. Näiteks NLKP programm on progressiivne."

(8.kl.Malle,R.)

"Progressiivne on edasiviiv,näiteks Aafrika rahvaste vabadusvõitlus ja töölisparteide tekkimine." (9.kl.Malle,V.).

Esitatakse näiteid ka koduloolise materjali alusel: progressiivsed on kõrgendatud kohustused piimatoodangu,loomakasvatuse,alal, osavõtt kommunistliku töö brigaadidest jne.

Osaliselt õigete vastuste hulgas moodustavad rõhuva enamuse niisugused,kus on toodud ainult näide,kuid puudub mõiste selgitus. Korduvalt mainiti nii kirjalikes töödes kui suulistes vestlustes:"Progressiivne,näiteks vana ühiskondliku korra asendumine uuega,töös-

tuse tõus, kultuuri revolutsioon,sotsialismi teke,NLKP uus programm, üleminek kommunismile jt.

Nii kuuluvad osaliselt õigete vastuste hulka ka seda laadi mäited:

"Progressiivne on see,et Indoneesia tahab Lääne-Iriani enda kätte võtta."(8.kl.Maimu,T.)

Siin käsitatakse mõistet liiga kitsalt. See on omane veel paljudele 8.klassi õpilastele.

Valede vastuste hulgas esinevad sellised,kus mõiste "progressiivne" vahetatakse ära mõistega "reaktsiooniline." Nii kirjutatakse:

"Progressiivne pahempoolne s.t. on väga vana küljes kinni.(9.kl. Ants,R.)

Teine osa õpilasi samastab mõiste "progressiivne" mõistega "kaasaegne".

"Progressiivne- kaasajaga kaasas sammuv."

Näiteks: K.Marx,F.Engels" (1o.kl.Iira,S.)

Mõned õpilased segavad mõiste "progressiivne" mõistetega "internatsionaalne", ja "kriitiline" (progressiivne on nähtus,kus paljastatakse halba","progressiivne" s.t. pooldab kõikide rahvaste võrdsust".)

Tegemist on siin mõiste "progressiivne" ülemääratse kitsendamisega. Sama võib öelda ka niisuguste vastuste kohta:

"Progressiivne on rahuarmastav".(9 kl.Eliot,P.)

"Progressiivne on töörahvalik liikumine"

(8.kl.Heli,P.)

Mõiste on siin liiga kitsas. Anti ka selliseid vildakaid vastuseid:

"Progressiivne on ühiskond,kus peamine osa moodustavad proletariaat ja töölised.

(8.kl.Ly,P.)

Kõige raskemaks on mõiste "progressiivne" paljudele 8.klassi õpilastele,kellest kirjaliku töö puhul 44,6% jätsid küsimuse vastamata ja suulisel vestlusel 33,4% antud klassi õpilastest ei suutnud tuua ühtegi näidet mõiste "progressiivne" kohta. See heidab varju õpetajatele,kes opereerivad mõistetega,mis paljudele õpilastele on veel segased.

c) Mõiste " m o n a r h i a ".

Monarhiana tuleb mõista despootlikku valitsusvormi ja riiki,mille eesotsas seisab ainult üks isik (monarh),kelle võim on eluaegne ja tavaliselt pärandatav.

Monarhia vorme on kaks: piirmatu ehk absoluutne monarhia ja piiratud ehk konstitutsiooniline monarhia.

Lühidalt öeldes, monarhia on ainuvõim.

Mõistet "monarhia" selgitas 146 õpilast, neist enamus käsitles õigesti antud mõistet, puudu jäid vaid näited ja seepärast 62,3%

vastustest kuulub osaliselt õigete hulka. Õigeid vastuseid andsid 41 õpilast 146-st,s.o. 28,3% õpilaste üldarvust. Valesid vastuseid oli seitse,s.o. 4,7% vastuste üldarvust ja seitse õpilast jättis küsimuse üldse vastamata,s.o. 4,7% õpilaste üldarvust. Vaatleme mõiste "monarhia" vastuste tulemusi klasside kaupa:

Vastuste liik	Klass VIII	%	IX	%	X	%	XI	%	Kokku	%
Õpil.arv	47	1oo	41	1oo	27	1oo	31	1oo	146	1oo
a) õigeid	5	1o,6	13	31,7	1o	37	13	41,9	41	28,3
b) osaliselt õigeid	35	74,4	26	63,1	12	44,4	18	58,1	91	62,3
c) valed	4	8,5	1	2,6	2	7,4			7	4,7
d) vastamata	3	7,5	1	2,6	3	11,2			7	4,7

Õigetest vastustest võib märkida järgmisi:

"Monarhia-ainuvalitsus. Võim kuulub kuningale - monarhile. Ivan Groznõi valitsemisel ajal oli tsaari-Venemaal monarhia." (8.kl.Ilma, B.)

"Monarhia on ainuvalitsus. On piiratud ja piiramatu monarhia. Näiteks Venemaal oli piiramatu monarhia, ja Inglismaal piiratud monarhia".

(9.kl.Elu,S.)

Kõigile õigetele vastustele on ühine see,et monarhias nähakse ainuvõimu.

Osaliselt õigetest vastustest võib märkida selliseid:

"Monarhia on ainuvalitsus.Kus valitseb ainult üks inimene." (8.kl.Rein N.)

"Monarhia - piiramatu kuningavõim s.t. kuningas oli ainuvalitseja ".

(8.kl.Leida,K.)

Domineerivad vastused,kus näide puudub ja piirdutakse väitega "monarhia on ainuvalitsus".

Vääraks vastuseks tuleb lugeda järgmine:

"Monarhia on selline riigi ala,kus kehtivad kõik seadused.(9.kl.Tiiu,T.).Nagu hilisem vestlus kinnitas,samastatakse monarhia maaga. Sama nähtus ilmes ka mõiste "riigi" puhul. Teistes vildakates vastustes ilmneb ebaloogilisus ja mõiste mittetundmine. Nii kirjutatakse:

"Monarhia on valitsus,kus on juhtideks kapitalistid." (9.kl. Ants,R.)

"Monarhia - valitsus,kus on peameesteks kapitalistid-jõukad. Näiteks praegu on kapitalistlik monarhia Ameerikas, kus juhtivat osa etendavad kapitalistid."

(9.kl.Katrin,V.)

Valede vastuste hulgas tuleb esile üks vastus,kus monarhiale omistatakse imperialismi tunnused,millega tutvutakse esmakordselt 9.klas-

sis.Õpilane kirjutab opereerides mõistetega, mille sisu ta ei tunne:

"Monarhia on ainuvõim.Tunnused:
1) monopol, 2) finants oligarhia,3) kapitali väljavedu". (9.kl.Ester S.)

Vastus demonstreerib ilmekalt seda,millèni jõutakse,kui teadmisi omandatakse formaalselt: õpilane ei omanda mehaaniliselt mitte ainult üksikuid mõisteid (imperialism,monarhia), vaid ta hakkab neid ka ühendama mehaaniliselt, kuni jõutakse välja mõttetusteni. Õpilane ise jutustas vestluse käigus,et ajaloost,geograafiast ja teistest jutustavatest ainetest ei saa ta üldse muidu aru,kui õpib teksti pähe, mida peab vajalikuks jutustamisel kasutada. Niikaua kui õppida oli vähem,olid ta hinded head ja väga head. 9.klassis on õppeedukus järsult langenud,kuna "päheõppida" on liiga palju. Iseesnesest mõista on see tuupimismeetodi loomulik tagajärg.

Oli ka niisuguseid vastuseid:

"Monarhia on ühe isiku võim.Näiteks Stalin."
(9.kl.Rein,H.)

Näitest järeldub: mõiste ei ole omandatud veel siis,kui teda osatakse defineerida. Viga tuleneb sellest,et paljud õpilased omandavad definitsioonid kergesti,kuid seejuures mehaaniliselt,tundmata nende tõelist sisu. Kui õpetajad selle vastu küllaldaselt ei võitle,siis

soodustab see formalismi õpilaste teadmistes.

Kokkuvõttes võib öelda mõiste "monarhia" kohta, et enamik õpilasi oskab selgitada seda mõistet,kusjuures tuuakse lühisõnalisi, kuid õigeid vastuseid.
("Monarhia on ainuvalitsus.Näit.Ivan Groznõi, Katariina II") nii äsjaõpitud materjali (8.klassis Stuartide monarhia) kui ka varemõpitud kursuste alusel. Osa näiteid toodi ilukirjanduslike teoste põhjal. Eriti vähe näiteid esitasid lo.klassi õpilased,kus

17 õpilast ei toonud ühtegi näidet,
1 õpilane märkis Ivan Groznõid Venemaal,
1 " " Louis XIV
1 " " Nikolai I
2 õpilast märkis Napoleoni.

Võiv-olla oli siin aeg kasin,kuid lo.klassi õpilastele oleks pidanud piisama kahest minutist,et ükski näide tuua.

L Õ P P S Õ N A .

Eksperimentaaltööde ja suuliste vastuste analüüs näitab,et tööd ajalooliste mõistete tundmaõppimisel tehakse, mida kinnitavad paljude õpilaste küllaltki sügavad teadmised ajalooliste põhimõistete kohta,kuid see töö ei ole veel piisaval tasemel. Õigete ja sisukate vastuste kõrval esineb ka niisuguseid vastuseid, mis räägivad õpilaste ajaloolis-loogilise mõtlemise puudulikust arengust. Vildakate vastuste puhul õpilased jätavad mainimata olulised faktid, ei tee täiuslikke järeldusi, segavad väliselt sarnaseid mõisteid (sõda-lahing,orgipärisori jt.), ei too välja sündmuste ja nähtuste põhjusi (klasside teke,nende iseloomulikud jooned,klasside kadumine,riigi teke,tema olemus,riigi väljasuremine jne.) jne. Mõned keskkooli õpilased tunnevad mõisteid täiesti puudulikult,vaatamata sellele,et nad neid kontekstis näiliselt õigesti kasutavad. Sageli esineb segane arusaamine mõistetest,millede õige tundmine paistab keskkooli lo. ja ll.klassi õpilastele enesestmõistetavana.

Kooli õppeprotsessis omandavad õpilased suure

hulga ajaloolisi põhimõisteid,mida neil tuleb eristada teistest lähedastest või vastupidistest mõistetest.

"Omandada mõistet,see tähendab mitte ainult tunda antud mõistega hõlmatavaid esemeid ja nähtusi,vaid ka osata mõistet kasutada praktikas, osata mõistega opereerida."[44)]

Et õpilane suudaks praktikas õigesti kasutada mõisteid,peab ta tundma mitte ainult seda,mis kuulub antud mõiste sisusse,vaid ka seda,mis sinna ei kuulu,olles iseloomulik teistele mõistetele. Eriti vajalik on teada,mis eristab omavahel lähedasi või vastandlikke mõisteid.

Kuidas sellega toime tulid Tapa I Keskkooli 8.-11.klassi õpilased,näitab tabel nr.1.

Enamik õpilasi suutis mõisteid "ori" ja "pärisori" õigesti teineteisega kõrvutada,selgesti osutades tunnustele,mis on olulised ühele neist,kuid ei kuulu teisele,kusjuures ligi 92% vastuste üldarvust kuulusid õigete ja osaliselt õigete hulka. Sama võib öelda mõistete "pärisori" ja "tööline" võrdluse kohta,kus 9o% õpilaste üldarvust käsitas antud mõisteid enam-vähem õigesti. Mõiste "pärisori" selgitamisel näeme järsku tõusu 9.klassis,kus

---

44) Psühholoogia,õpik pedagoogilistele instituutidele,peatoimetaja A.A.Smernos, Tallinn 196o,lk.227

õpitakse NSV Liidu ajaloo I osa ja puututakse pidevalt kokku antud mõistega, mida varem õpiti VII klassis. Mis puutub teadmiste taseme langusse lo.klassis,siis saab seda põhjendada vaid mitmesuguste subjektiivsete asjaoludega ning põhjust tuleb otsida rohkem õpetajates kui õpilastes.

Mõistet "tööline" tundis enamik õpilasi rahuldavalt. Ebaõigeid vastuseid andsid peamiselt 8.-9.klassi õpilased. lo. ja ll.klassis antud mõistetega enam ei eksita,kuid seejuures piirdutakse liiga üldise või väga kitsapiirilise iseloomustusega. Heidame pilgu tabelile nr.2.

Kõige raskemaks osutus mõiste "klass" avamine. Õigeid vastuseid andsid ainult üksikud õpilased, 8,2% õpilaste üldarvust. Keskpäraseid teadmisi esines 9.ja ll.klassis (vt.tabel nr.3).

Paljud õpilased 8.-9. ja isegi lo.klassis segasid mõisteid "klass" ja "seisus" ei osanud välja tuua klassi olulisi tunnuseid. Mõned õpilased loevad klassiks igasugust inimeste gruppi, kel on ühised vaated,huvid või nad on seotud ühise tööga. Enamik 8.klassi õpilasi põhjendas klassi erinevusi väliste tunnustega,suutmata mõista eraomanduse olemust

ekspluataatorlikus ühiskonnas.

Õpilaste teadmisi mõistete "lahing", "ülestõus" ja "streik" kohta võib iseloomustada järgmiselt:

1) Mõistet "lahing" tunnevad õpilased alates 8.-11.klassini enam-vähem õigesti. Alates 8.klassist märkisid õpilased,et lahing on sõja osa.

Õpilaste teadmiste arengut mõistest "lahing" ja "sõda" võrdlemisel näeme tabel nr.4.

Antud mõiste võrdlemisel andsid õpilased juba 8.kl. 75% õigeid ja 25% osaliselt õigeid vastuseid. Väärad vastuseid ei esinenud. 9., 1o. ja 11.klassi õpilaste teadmiste tase on võrdne (83,3 õiged vastused, 16,7% osaliselt õiged). Kokkuvõttes võib öelda,et mõistega "lahing" 8.-11.klassi õpilased opereerivad õigesti peaaegu saja protsendiliselt.

Märgatavalt raskemaks osutusid mõisted "ülestõus" ja "streik".Enamik õpilasi 8.-11. klassini iseloomustas õigesti mõistet "ülestõus", nähes viimases ekspluateeritud massides relvastatud võitlust oma rõhujate kukutamiseks. Kui võrrelda arvulisi näitajaid mõistega "lahing", siis õigete vastuste protsent on mõiste "ülestõus" juures märksa väiksem (ligi 3o%) ning 11%

õpilastest andsid valed vastused. Eriti rohkesti vildakaid vastuseid tõid 8.klassi õpilased,kes samastasid ülestõusu kord revolutsiooni,kord demonstratsiooni või meeleavaldusega.

Millised on õpilaste teadmised klasside kaupa mõistete "streik" ja "ülestõus" võrdlemisel, näitab tabel nr.5.

Tabelist nähtub,et õigete vastuste hulk kasvab pidevalt 8.-11.klassini (välja arvatud 10.kl.),sajaprotsendilisi teadmisi kohtame 11.klassis. Valesid vastuseid ei esine ka 9. ja 10.klassis,kus õpilased näevad streigis peamiselt tööliste majanduslikku võitlust,ülestõusus aga poliitilise võitluse kõrgemat vormi. Kuid seejuures peab mainima, et streigi ja ülestõusu võrdlemine on segasevõitu mitte ainult 8.klassi,vaid ka üksikutel 9.ja 10.klassi õpilastel,kes streiki nimetasid kord stiihiliseks ülestõusuks,kord meelepaha väljenduseks või lihtsalt vastuhakuks. Mis puutub vääradesse vastustesse,siis üheks põhjuseks on siin see, et õpetajad, lugedes neid mõisteid nähtavasti keskkooliõpilastele enesestmõistetavalt jõukohaseks,ei ole pööranud küllaldaselt tähelepanu mõistele "streik" ja "ülestõus" avamiseks 8.-9.klassis ning kordamiseks vanemais klassides.

Üheks kõige raskemaks ajalooliseks põhimõisteks asutus mõiste "riik" ,kus ainult 11. klassi õpilased olid suutelised andma õigeid (87,1%) ja osaliselt õigeid (12,9%) vastuseid. See on ka täiesti loomulik,sest 11.klassis õpitakse vastavat teoreetilist kursust.

Heidame pilgu tabelile nr.6 (mõiste "riik").

8.klassi õpilastel on riigi mõiste osas minimaalsed teadmised. Sageli nimetatakse riiki ekslikult maaks ja lähenetakse küsimusele geograafiliselt. 9.klassis näeme märgatavat tõusu. Loomulik tõus peaks kulgema klassist klassi, kuid erandi moodustab 10.klass. Selline äärmiselt jäsk tõus 11.klassis on põhjendatud,nagu eespool juba mainitud,konstitutsiooni ja partei XXII kongressi materjalide õppimise positiivse mõjuga.

Kui mõiste "riik" avamisel 8.klassi õpilased andsid ainult 2,1% õigeid vastuseid ja 63,8% täiesti ebaõnnestunud vastuseid,siis huvitav on jälgida õpilaste teadmiste taseme järsku tõusu riigitüüpide tundmisel,kus juba üle 40% 8.klassi õpilastest andis õigeid vastuseid,kuna küsimus oli oma iseloomult konkreetne ning näiteid oli võimalik tuua rohkesti kaasajast.

Kuidas suurenevad õpilaste teadmised klassist klassi riigitüüpide tundmisel,jälgime tabelil nr.7.

Hoopis teistsuguse pildi saime õigete vastuste kohta küsimusele,mida me mõistame riigi kui sunnivahendi all. 8.klassis õigeid vastuseid ei esitata,domineerivad vaid osaliselt õiged,kusjuures õpilaste enamik,s.o. 58,4% ei vastanud üldse küsimusele,kuna "nad pole kuulnudki sellist küsimust varem." Teatud tõusu nägime 9.klassis,kus õpetajail on võimalus,tuginedes õpilaste suurematele teadmistele,selgitada põhjalikumalt klasside teket ning riigi kui sunniaparaadi olemust,täpsustada tema olulisi tunnuseid. 11.klassis tõuseb järsult teadmiste kvaliteet: õpilased andsid siin õigeid ja osaliselt õigeid vastuseid, kujutades selgelt ette nii koolis õpitu kui väljaspool kooli nähtu kaudu kõike seda,mis kuulub riigi kui sunniaparaadi alla.

Vaatleme kõverat õpilaste teadmiste arengus riigi kui sunniaparaadi mõistmisel tabelil nr.8.

Tabelist nähtub,et riigi kui sunniaparaadi mõistmisel on veel väga palju lünklikust ja segasust õpilaste teadvuses. Sama võib öelda riigi väljasuremise probleemi kohta,sest ainult 11.klassi õpilased suutsid mõista selle tõelisi põhjusi. Nooremad klassid,libisedes nähtuste välisel pinnal,ei märka riigi seost ühiskonna majanduseluga.

Ei saa nõustuda L.P.Buštšik'uga,kes peab

riigi küsimuse omandamist normaalseks V klassis ja samuti Janko-Trinitskajaga,kes on armamisel,et õpilased tunnevad põhjalikult mõistet "riik" alates VIII klassist.[45)]

Kirjalikud tööd ja vestlused Tapa Keskkooli õpilastega näitavad,et mõiste "riik" olemuse tunnetamiseks,tema täielikuks mõistmiseks on vaja tugevat üldistusvõimet,kuid 8. klassi õpilastele on paljus veel omane konkreetne mõtlemise vorm ja üldse on võimatu mõista riigiküsimust kogu tema keerulisuses ilma vastava teoreetilise kursuse õppimiseta. Isegi parimad õpilased,kes õigesti vastasid riigi tekke ja väljasuremise küsimusele,ei suuda oma vastuseid põhjendada,konstateerides ainult fakte.

Mõistet "monarhia" selgitas enamik õpilasi õigesti, 9o,6% õpilaste üldarvust tõi õigeid ja osaliselt õigeid vastuseid. Vaatleme tabelit nr.9.

Õigete vastuste puhul me näeme teadmiste taseme pidevat tõusu.

Mis puutub mõiste "progressiivne" tundmisse, siis võib julgelt öelda,et 9.,1o. ja 11.klassis tunnevad õpilased hästi antud mõistet.

Paljud õpilased illustreerivad vastused rikkalikult näidetega Nõukogudemaa sise- ja välispoliitikast,hindavad õigesti rahvusvahe-

lise kommunistliku liikumise tähtsust,koloniaal-süsteemi lagunemist,võitlust rahu eest jne. On positiivne nähe,et õpilased suudavad ühendada koolis omandatud teadmised tänapäeva sündmustega ja et neil on kujunenud püsivad teadmised kaas-ajast.

Õigete vastuste puhul liigub kõver pidevalt tõusu suunas. Vaatleme tabelit nr.lo. Kuid hämmastav on see,et 8.klassis,kus nii sageli tarvitatakse terminit "progressiivne", 14,8% õpilastest tõi täiesti vildakaid vastuseid ja mis veel halvem - 44,4% 8.klassi õpilastest lihtsalt ei teadnud sõna "progressiivne" tähendust ning seepärast jätsid küsimusele üldse vastamata. Sama kinnitasid ka vestlused,kus need õpilased, kel olid segased arusaamised ajaloolistest mõistetest ja väärat tarvitatud termineid kirjalikes töödes,ei suutnud neid ka suuliselt õigesti selgitada.

Tehes kokkuvõtet ülalmainitust,võib öelda, et paljud 8.-11.klassi õpilased kujutavad halvasti ette ajalooliste põhimõistete sisu ja mõtet,mis viitab ajaloo kursuse formaalsele omandamisele. Selle põhjus seisneb selles,et keskkooli õpetajad küllaldaselt ei osuta tähelepanu nii tähtsale küsimusele nagu ajalooliste mõistete kujundamine konkreetsete nähtuste ja sündmuste õppimise kaudu. Õpetajad peavad pöörama rohkem tähelepanu mõistete süsteemide

kujundamisele õpilaste teadvuses. Mõistete tegelik sisu on veel paljudele õpilastele piiritlemata ja laialivalguv. Seepärast tuleb nende õiget kujundamist silmas pidada mitte üksnes keskkooli vanemas astmes,vaid kõigis eelnevais klassides,alates 4.klassist. Seejuures on soovitav kontrollida isegi lihtsaid mõisteid,mis tunduvad olevat enesestmõistetavad (talupoeg, mõisnik,tööline,kapitalist j.t.) Tuleb igati taotleda,et õpilased saaksid vastamisel kasutada mõisteid,millest neil on selge arusaamine. Muidu jäävad nende teadmised paratamatult formaalseks. Seda ülesannet on võimalik lahendada edukalt,kui seada mõistete kujundamine üheks ajaloo õpetamise eesmärgiks. Selleks on vajalik:

1) viia läbi lühitöid ajalooliste mõistete kohta, et tundma õppida tegelikke teadmisi,
2) uue aine esitamisel silmas pidada,et materjal aitaks kaasa mõistete süvendamisele ja kujundamisele;
3) suulisel küsitlemisel esitada küsimusi mõistete süsteemide loomiseks,lasta võrrelda üht mõistet teisega,tuua välja nende ühiseid ja erinevaid jooni.

Tuleb saavutada seda,et õpilased suudaksid võrrelda,näiteks,mille poolest pärisori erineb orjast,tööline pärisorjast,mis on neil kõigil

ühist või siis mille poolest ülestõus erineb streigist,nõukogude riik kõigist eelnenud riikidest jne.

NLKP programmis püstitatud ülesanne ..." kasvatada kogu elanikkonda teadusliku kommunismi vaimus,kasvatada uut inimest,kelles harmooniliselt ühinevad vaimne rikkus,moraalne puhtus ja kehaline täiuslikkus",[46] nõuab haridustöötajailt tõsiseid pingutusi, rohkem eksperimente ja loovat töössesuhtumist aine õpetamisel. Vajalikku tähelepanu mõistete küsimusele ei omista keskkooli programmid, õpikud ja metoodiline kirjandus.

Äärmiselt tähtis on,et õpikutes oleks ajalooliste põhimõistete ja seaduspärasuste avamiseks täpselt läbimõeldud süsteem. Selleks oleks vaja juba õpikute koostamisel mõelda, milliseid mõisteid (arvestada õpilaste ealisi iseärasusi) ja missuguse konkreetse ajaloolise materjali põhjal neid esitada.

Et tõsta ideelist kasvatustööd ajalootundides,ei saa piirduda formaalse õppimisega õpiku järgi. Ajaloo õpetamine ei või olla õpiku ümberjutustamine õpetaja poolt ega faktide ja aastaarvude pähetuupimine õpilaste poolt. Ajaloo tund peaks olema esimeses järjekorras mitte ainult aine esitamine,vaid ka problee-

---

46) Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm,lk.1o9.

mide lahendamine.Ajalooliste faktide kaudu peavad õpilased jõudma põhiprobleemide sisulisele mõistmisele,oskusele teha sündmuste ja faktide najal järeldusi ja üldistusi,nad peavad suutma lahti mõtestada ajaloolisi mõisteid. Et seda saavutada ei tohi anda kohta õpilaste teadmiste kontrollimisel teemade äraõppimise ja ülesütlemise võtetele. Õpilasi tuleb suunata nii,et nad mõistaksid,et neilt ei oodata teksti äraõppimist,vaid tööd ajaloolise tekstiga,et ei hinnata päheõppimise kvaliteeti, vaid teadmiste sügavust,kindlust,täpsust ja elulisust.

Järelikult ei tule õpilastele esitada teemasid või küsimusi,millele nad saavad vastata õpiku lausetega ja seal toodud järjekorras. Teadmiste kontrollimisel laseb õpetaja neil teema põhiküsimusele läheneda hoopis erinevast küljest.Selleks püstitatakse,nagu eespool mainitud,arutluseks probleem. Kogemused on näidanud,et probleemide lahendamise käigus omandatakse aine kergemini ja õpitu püsib kauem meeles. Õpilastele võib tuua mitmesuguseid andmeid analüüsida,lasta koostada võrdlevaid skeeme,tutvuda dokumentaalse materjaliga, esitada lahendamiseks ülesandeid,millele vastamine nõuab asja sisulist mõistmist,ajaloolisloogilist mõtlemist.

Peamine tähelepanu tuleb pöörata ajaloo-liste sündmuste analüüsimise ja põhjendamise oskuse arendamisele. Suur viga on,kui vastamisel õpilastel lastakse opereerida mõistetega,mida nad ei tunne,ja ekslikult loodetakse, et pikapeale nad ise taipavad vastavate mõistete sisu. Et õigeaegselt avastada lünki õpilaste teadmistes,on soovitav kasutada võimalikult sageli küsimust,miks?", mis sunnib õpilast ennast veidi mõtlema,kuid see on ju tunnis kõige olulisem. Mõtlemise kaudu jõuab õpilane järeldustele,veendumustele,tal hakkab kujunema kindel ettekujutus ajalooliste protsesside süsteemist ja seaduspärasustest. Iseseisva mõtlemise arendamine soodustab ajaloo kui õppeaine omandamist. Ajaloo õpetamise eesmärke ei saavutata,kui selle õppimisega ei kaasne õpilaste aktiivne mõttetöö. Sageli õpetaja jutustuse meetodil pakutud valmismaterjal surub tagaplaanile õpilaste loomuliku aktiivsuse ega soodusta tema mõttetegevuse arenemist. See omakorda põhjustab õpilaste huvi langemist ajaloo vastu. Selle pahe äratahoidmiseks tuleb anda kindel koht ajalootundides õpilaste iseseisva töö mitmesugustele vormidele õpetaja suunamisel ja kontrollimisel. Et selliseks tööks oleks rohkem aega, on

väär tunde üle koormata ebaolulise faktilise materjaliga, mida aga keskkooli õpikutes praegu veel küllaldaselt leidub.

Rohkem on ka vaja läbi viia üldistav-korda-vaid tunde,kus käsitletakse tervikuna kursuse üksikuid osi,nähakse ajaloolise protsessi sisemisi seoseid,mis läbivad erinevate maade rahvaste ajalugu. Lastes teha õpilastel faktide alusel ulatuslikke üldistusi,selgub,kas nad on ajaloolistest mõistetest sisuliselt aru saanud ja kuidas nad mõistavad ajaloos kehtivaid seaduspärasusi.

Võimalusi tööks mõistetega on küllaldaselt nii uue materjali käsitlemisel kui ka varem õpitu küsitlemisel,seejuures seostades neid mitte mehaaniliselt, vaid orgaaniliselt, et vältida formalismi õpilaste teadmistes.

Nõukogude Liidu Kommunisliku Partei XXII kongressil ütles N.S.Hruštšov oma ettekandes NLKP programmist:

"Programmi projektis pööratakse suurt tähelepanu nõukogude inimeste eesrindliku teadusliku maailmavaate edasisele kujundamisele. Ja see on ka arusaadav. Inimese vaimne areng ei saa toimuda edukalt,kui ta pea on täis tuubitud müstikat,ebausku,võltskujutlusi."[47]

---

47) N.S.Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist,Tallinn 1961, lk.71.

Nüüd,mil ideoloogilise kasvatustöö küsimustele osutatakse eriti suurt tähelepanu, on hädavajalik õpetajate võitlus igasuguse formalismi vastu ajaloo õpetamisel, mis tavaliselt algab sõnade ja definitsioonide äraõppimisega, mida õpilased aga alati ise ei mõista. Arvestades ülalmainitut,tuleb õpetajatel saavutada seda,et õppematerjal omandatakse teadlikult,mitte aga mehaaniliselt. Sisulise töö ümberkorraldamine ajaloo õpetamisel toimugu nii,et õpilastes arendataks senisest rohkem ajaloolis-loogilist mõtlemist,ajalooliste mõistete süsteemide kujunemist. Õpetaja järjekindel töö ajaloolis-loogilise mõtlemise suunamisel arendab palju paremini õpilaste mõttetegevust, aktiivsust ja iseseisvust. See äratab noortes huvi ajalooliste faktide sügavama mõistmise vastu, võimaldab avada nende põhjusi - tagajärgi ning teha üldistusi.

Eespool püstitatud nõude täitmiseks loob soodsad eeltingimused õpitava seos tänapäevaga.

Meie ülesanne on tõsta ajaloo õpetamise ideelis-teoreetilist ja metoodilist taset ja juhtida õpilaste peamine tähelepanu kaasaja aktuaalsete küsimuste,sotsialismi ja kommunismi ülesehitamise probleemide sügavamale mõistmisele. Andes õpilastele põhjalikke teadmisi

ühiskonna arenemise seaduspärasustest, suudame me kasvatada noortes veendumust marksismi-leninismi ideede õigsuses, kommunismi vältimatus võidus.

T a b e l Nr.1

"MILLE POOLEST PÄRISORI ERINEB ORJAST".

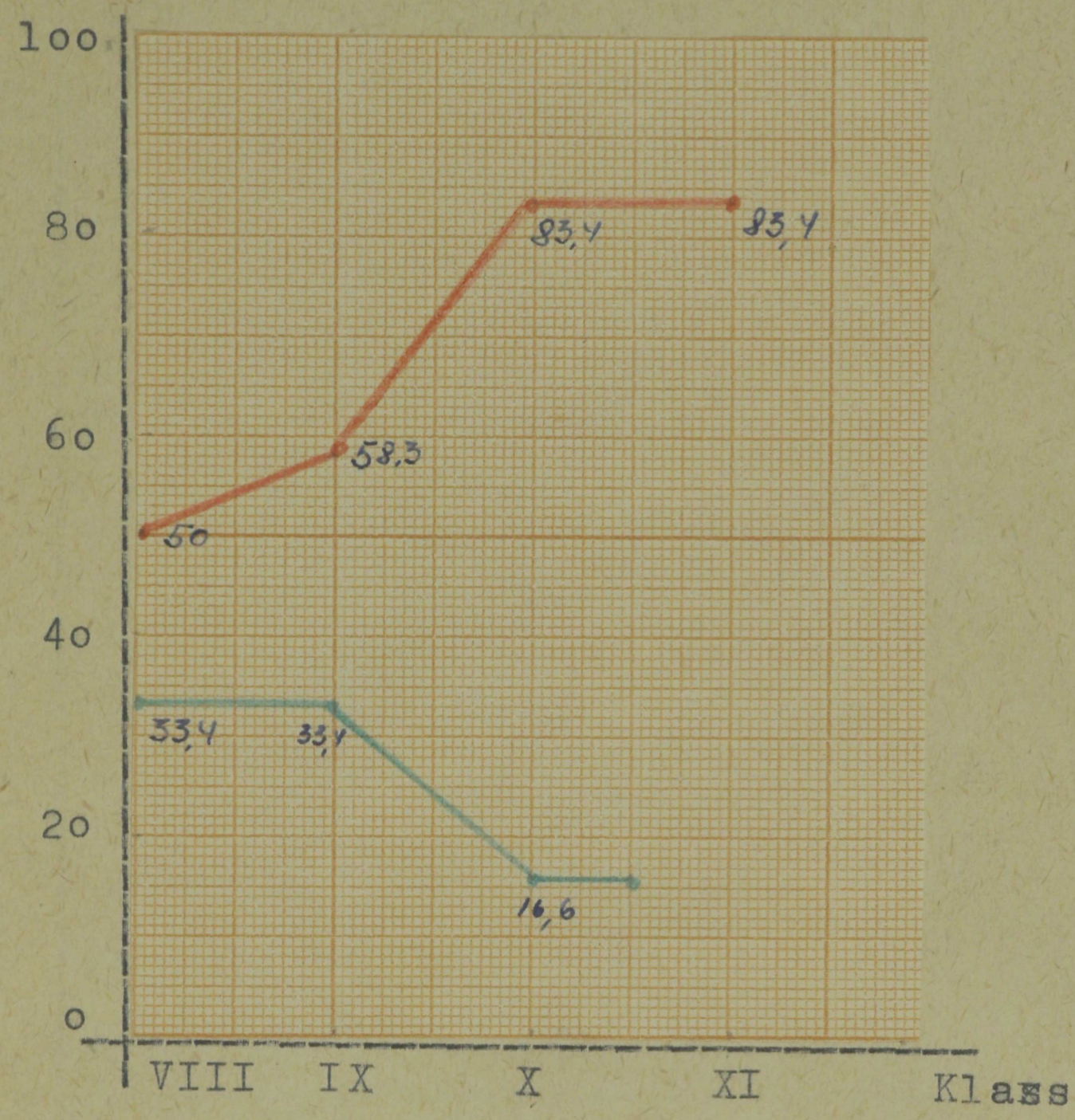

Õigete vastuste %

Osaliselt õigete vastuste %

Tabel Nr.2

MÕISTE " T Ö Ö L I N E "

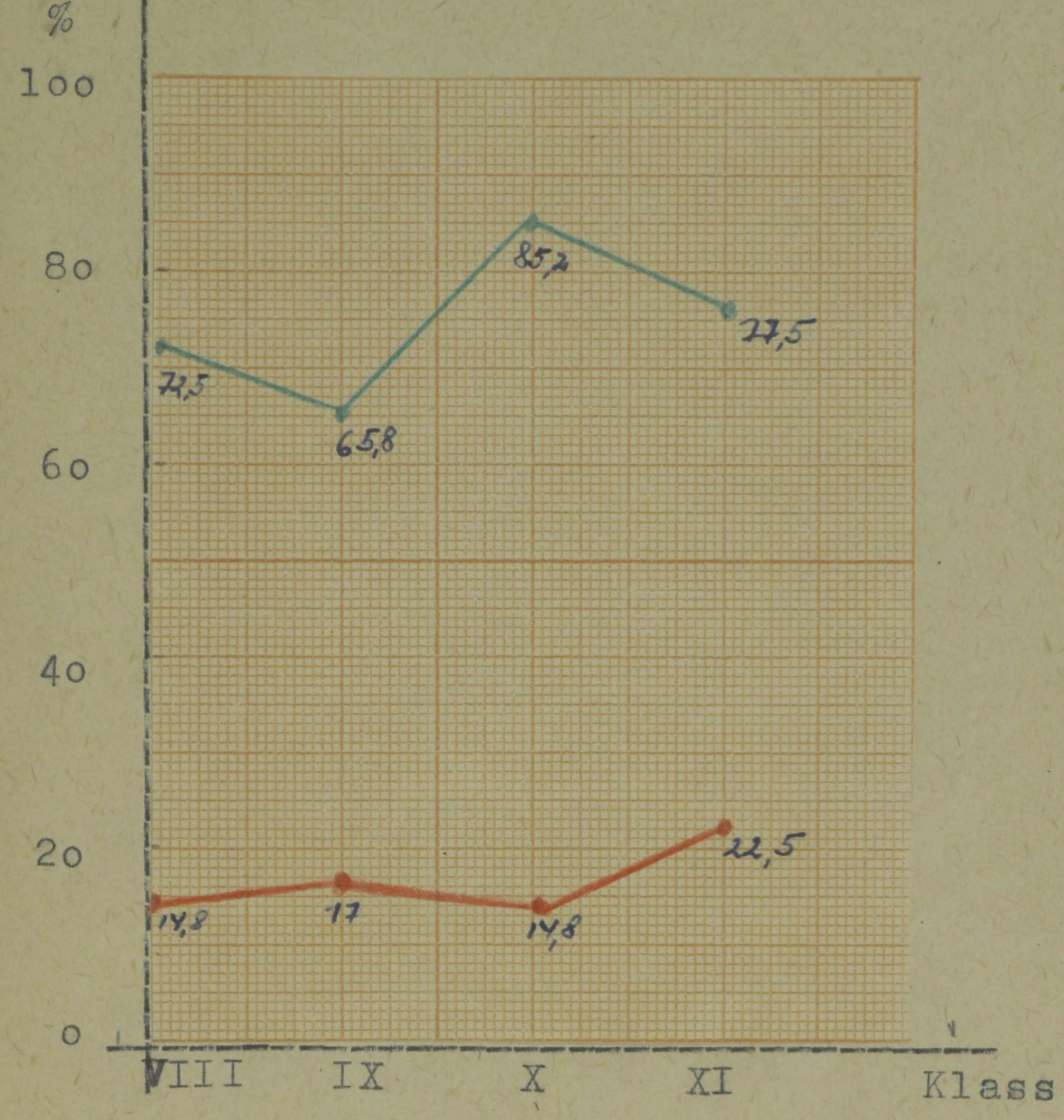

Õigete vastuste %

Osaliselt õigete vastuste %

Tabel Nr.3

MÕISTE " K L A S S "

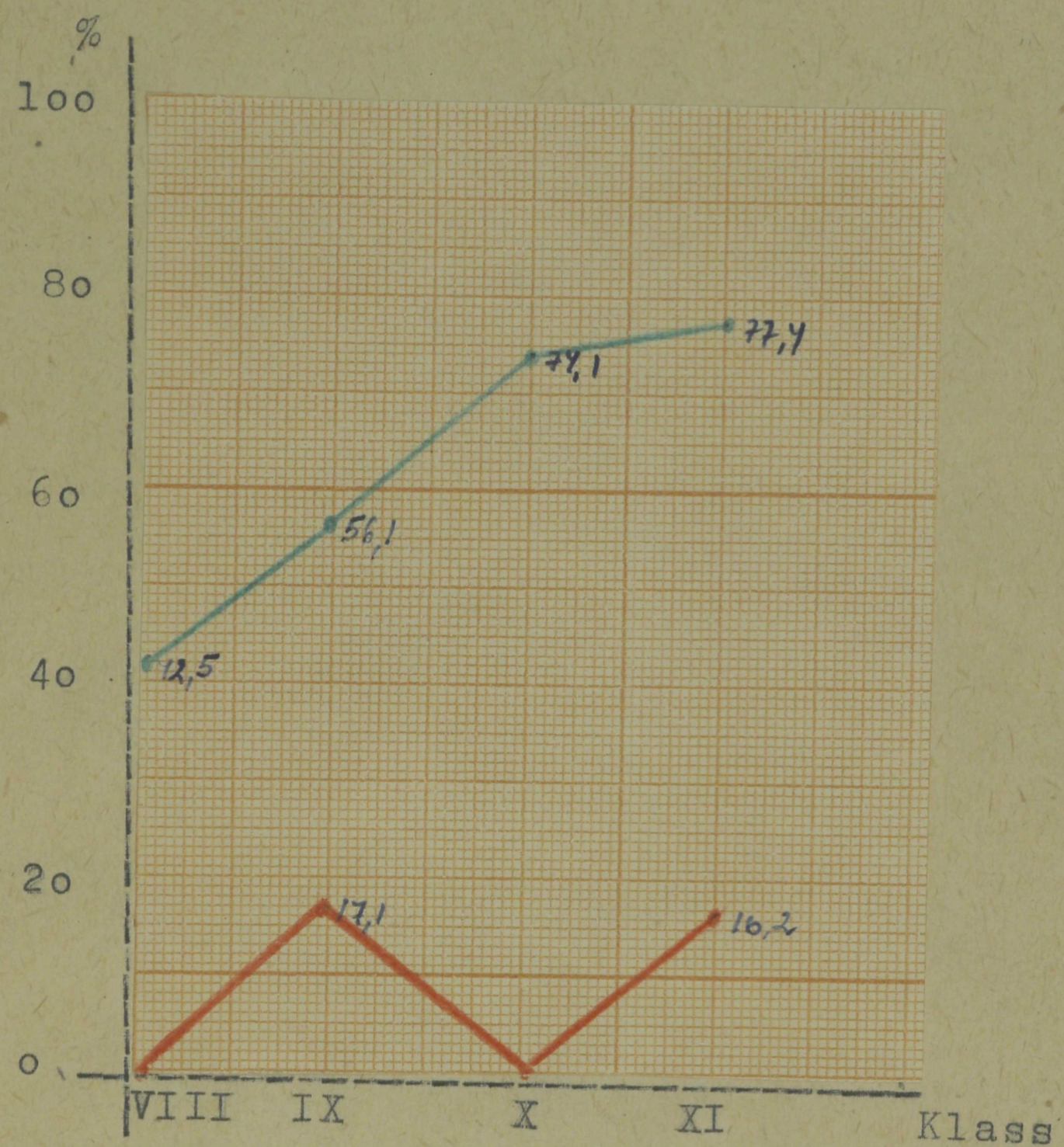

Õigete vastuste %

Osaliselt õigete vastuste %

Tabel nr.4

MÕISTETE "LAHING" JA "SÕDA" VÕRDLUS

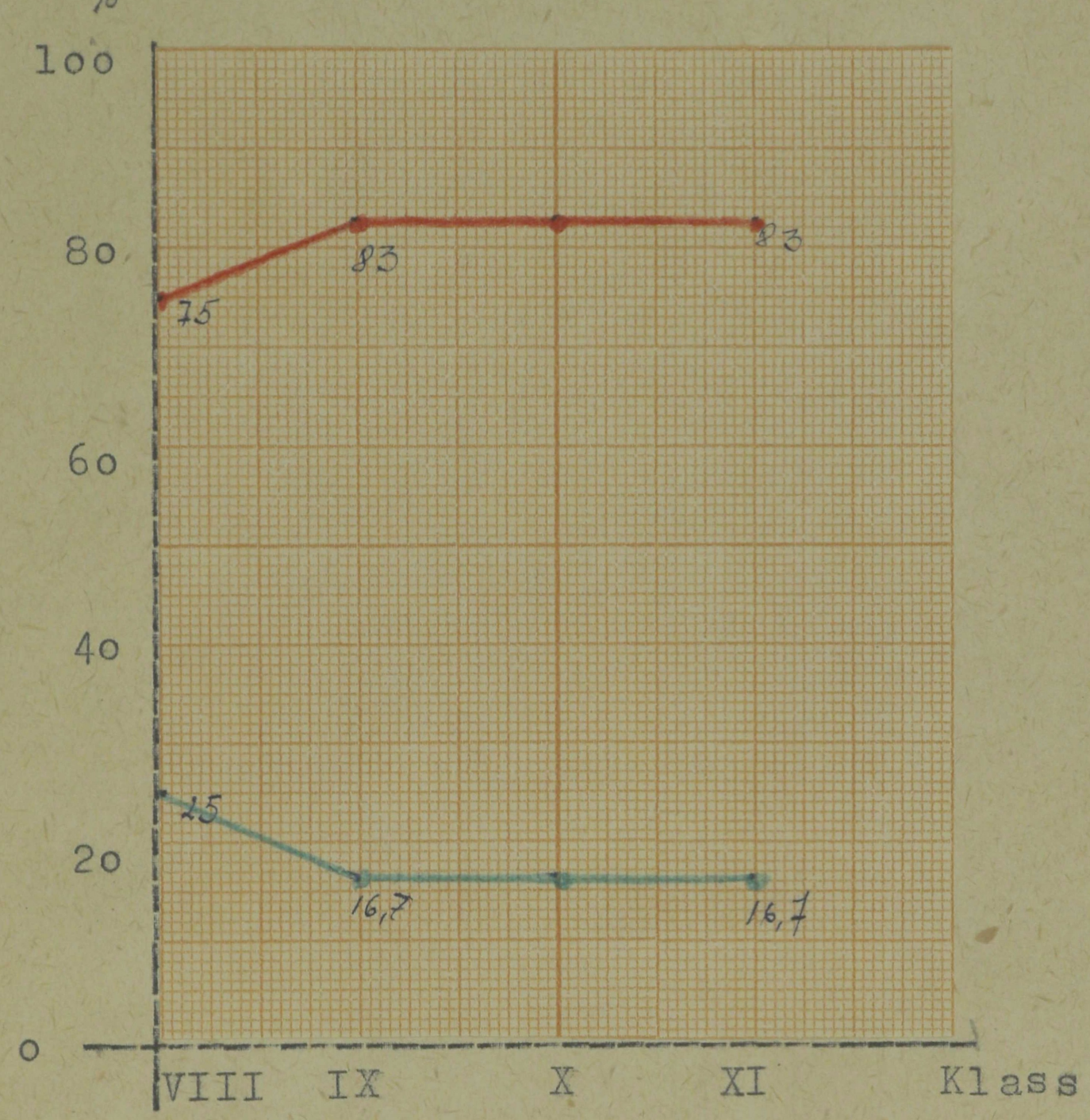

Õigete vastuste %

Osaliselt õigete vastuste %

T a b e l Nr.5

MÕISTETE "STREIK" JA "ÜLESTÕUS" VÕRDLUS

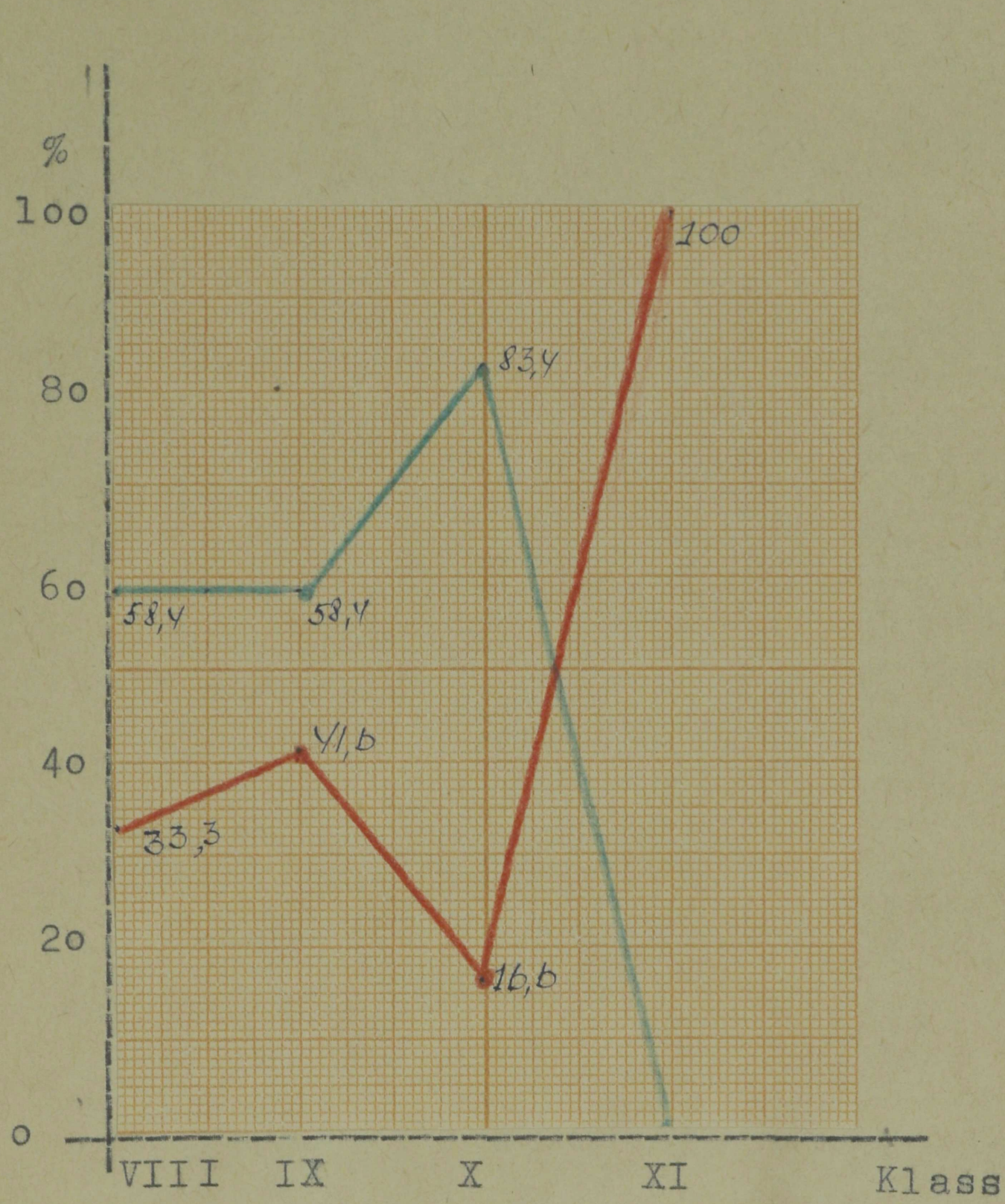

Õigete vastuste %

Osaliselt õigete vastuste %

T a b e l Nr.6

MÕISTE " R I I K "

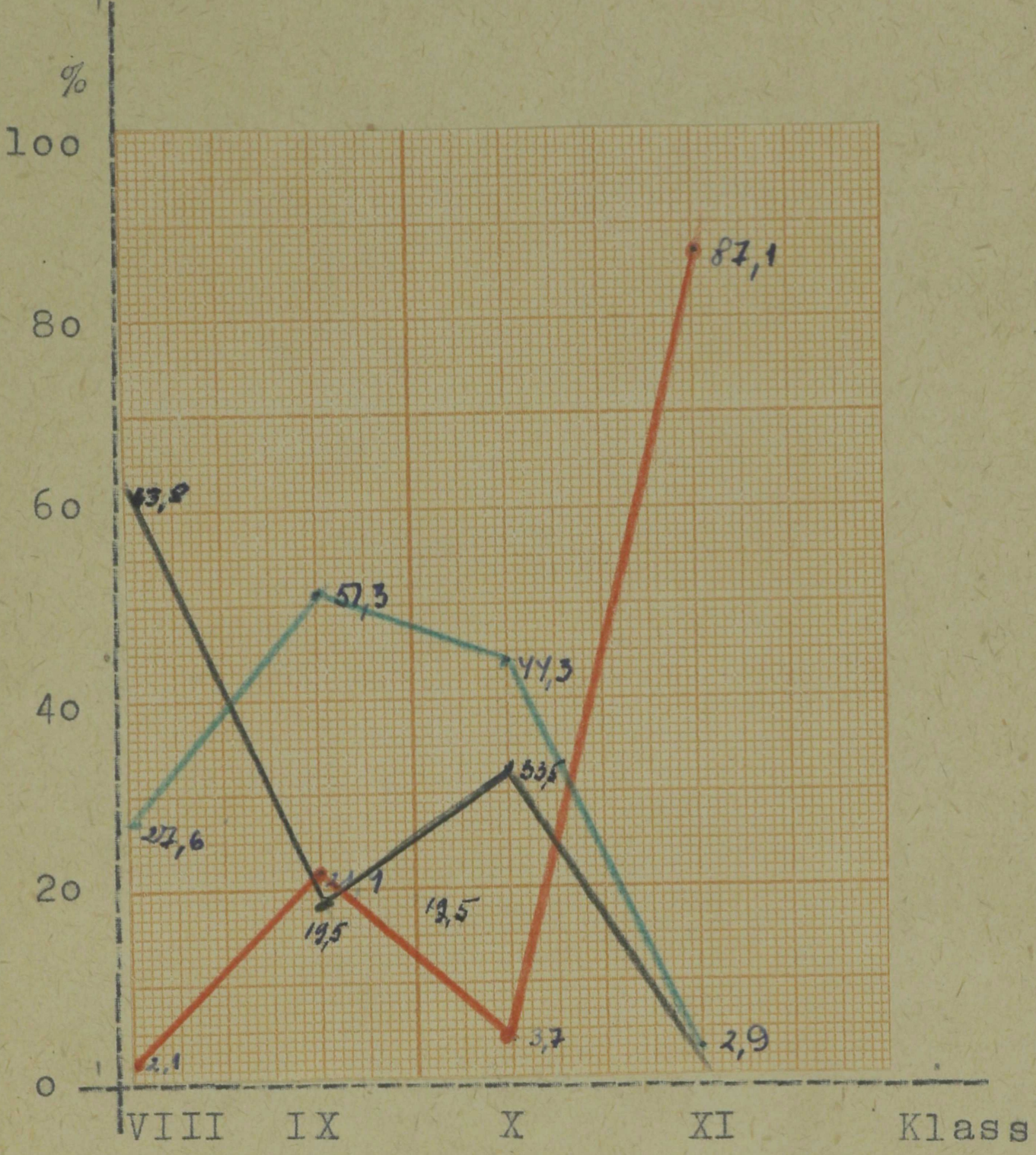

Õigete vastuste %

Osaliselt õigete vastuste %

Valede vastuste %

T a b e l Nr.7

ÕPITUD TEADMISTE TASE RIIGITÜÜPIDE

TUNDMISEL :

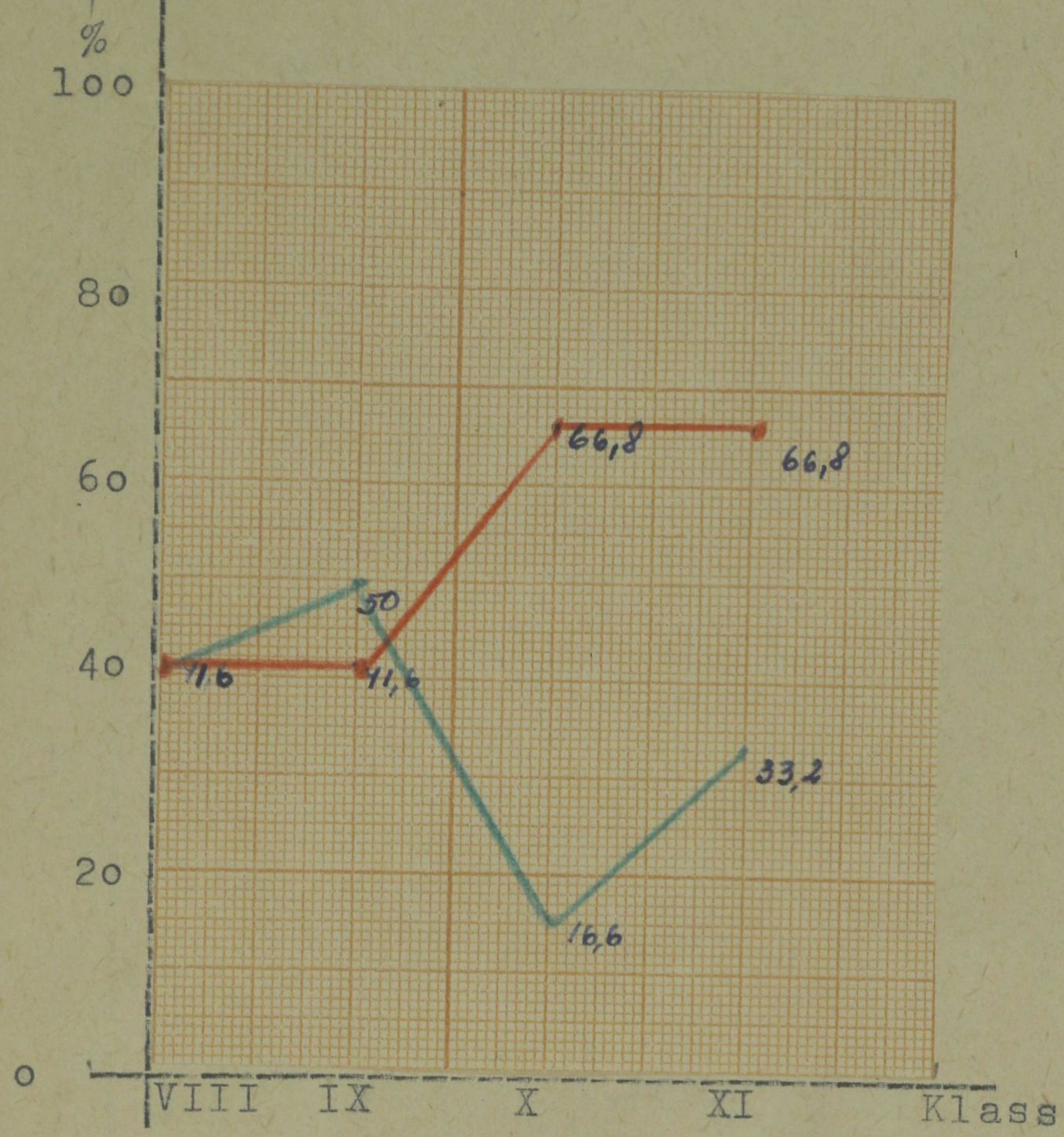

Õigete vastuste %

Osaliselt õigete vastuste %

Valede vastuste %

T a b e l Nr.8

Vaatleme kõverat õpilaste teadmiste arengus riigi kui sunniaparaadi mõistmisel:

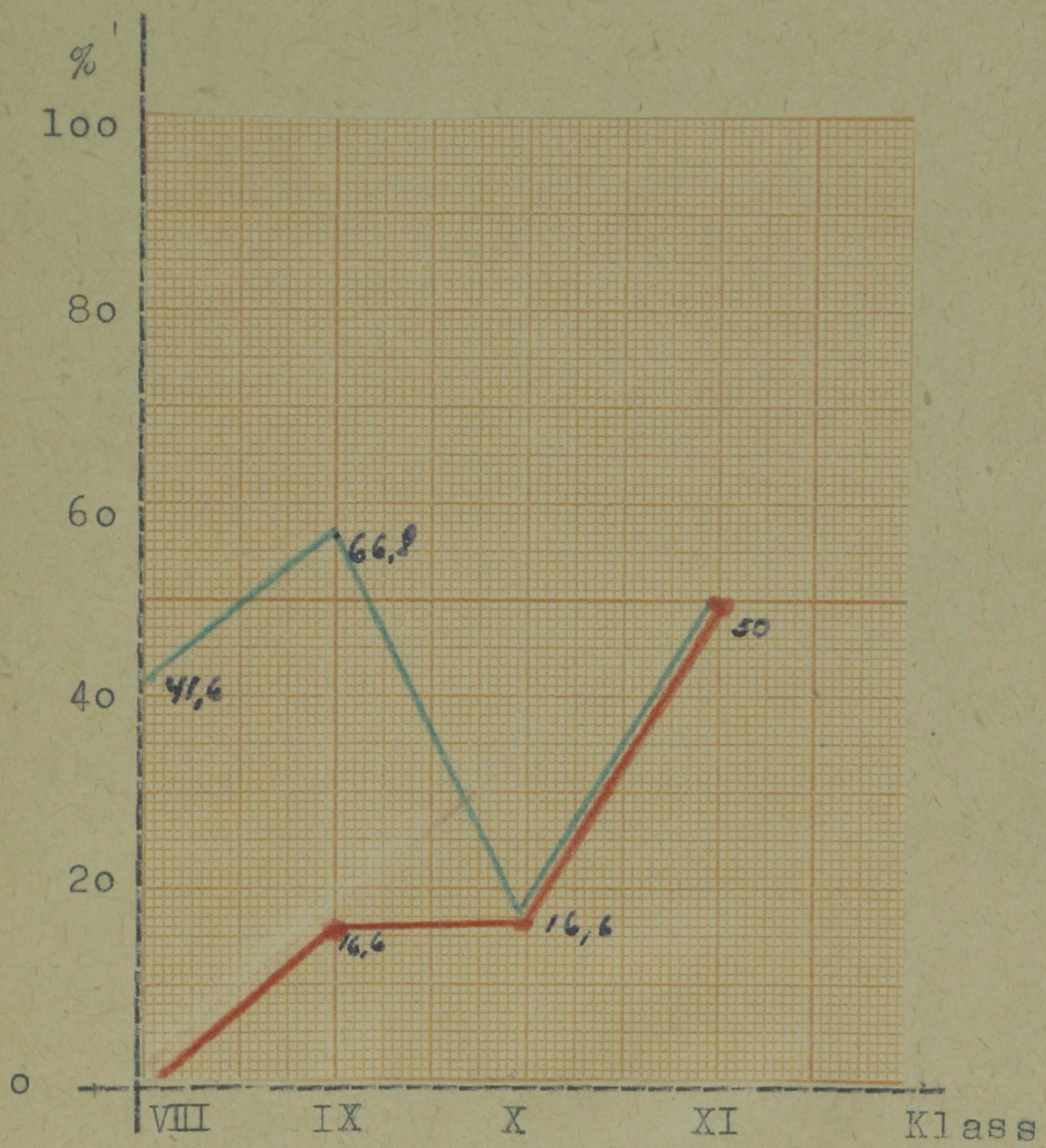

T a b e l Nr.9

MÕISTE " M O N A R H I A "

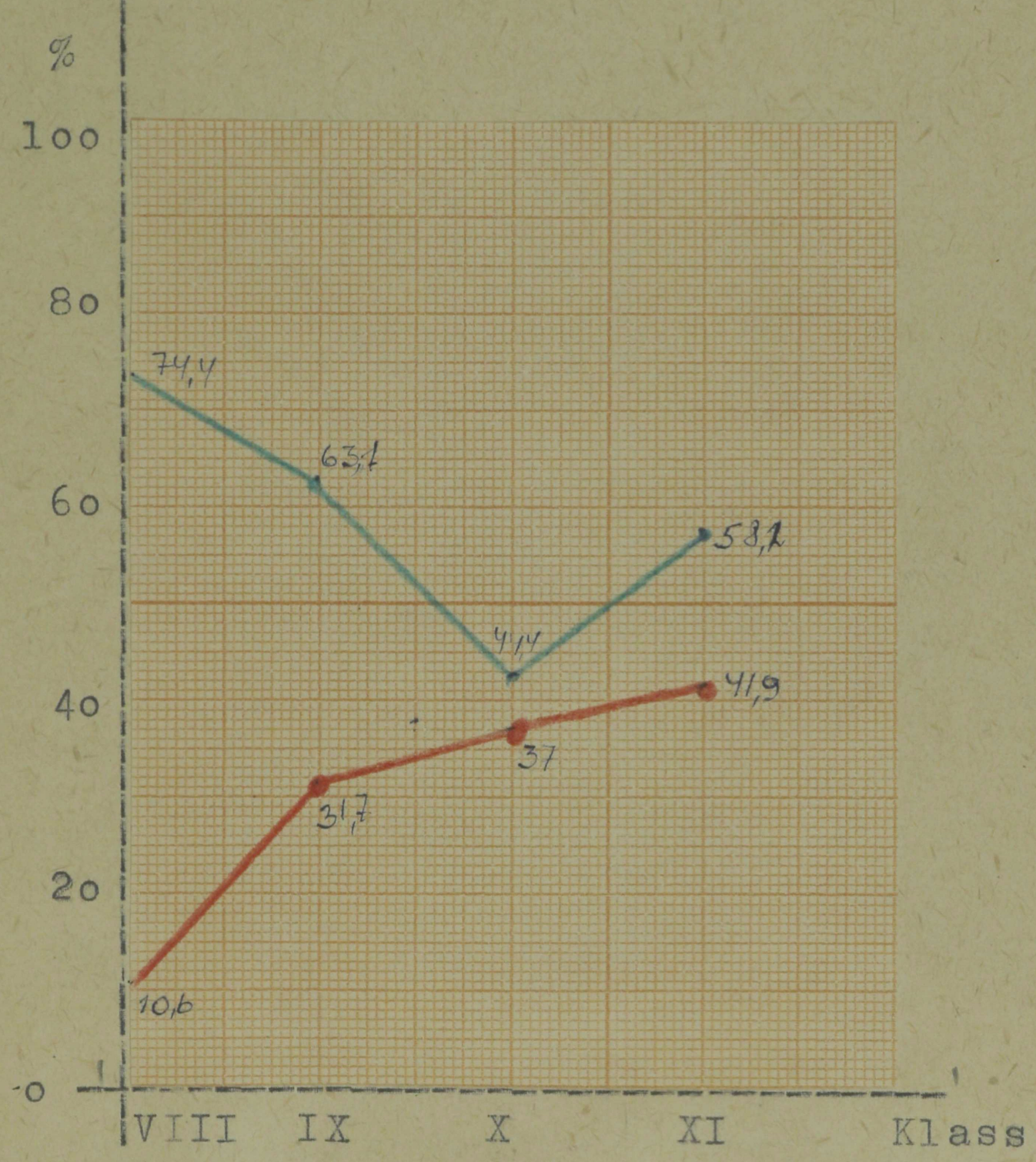

T a b e l Nr.1o

MÕISTE " P R O G R E S S I I V N E"

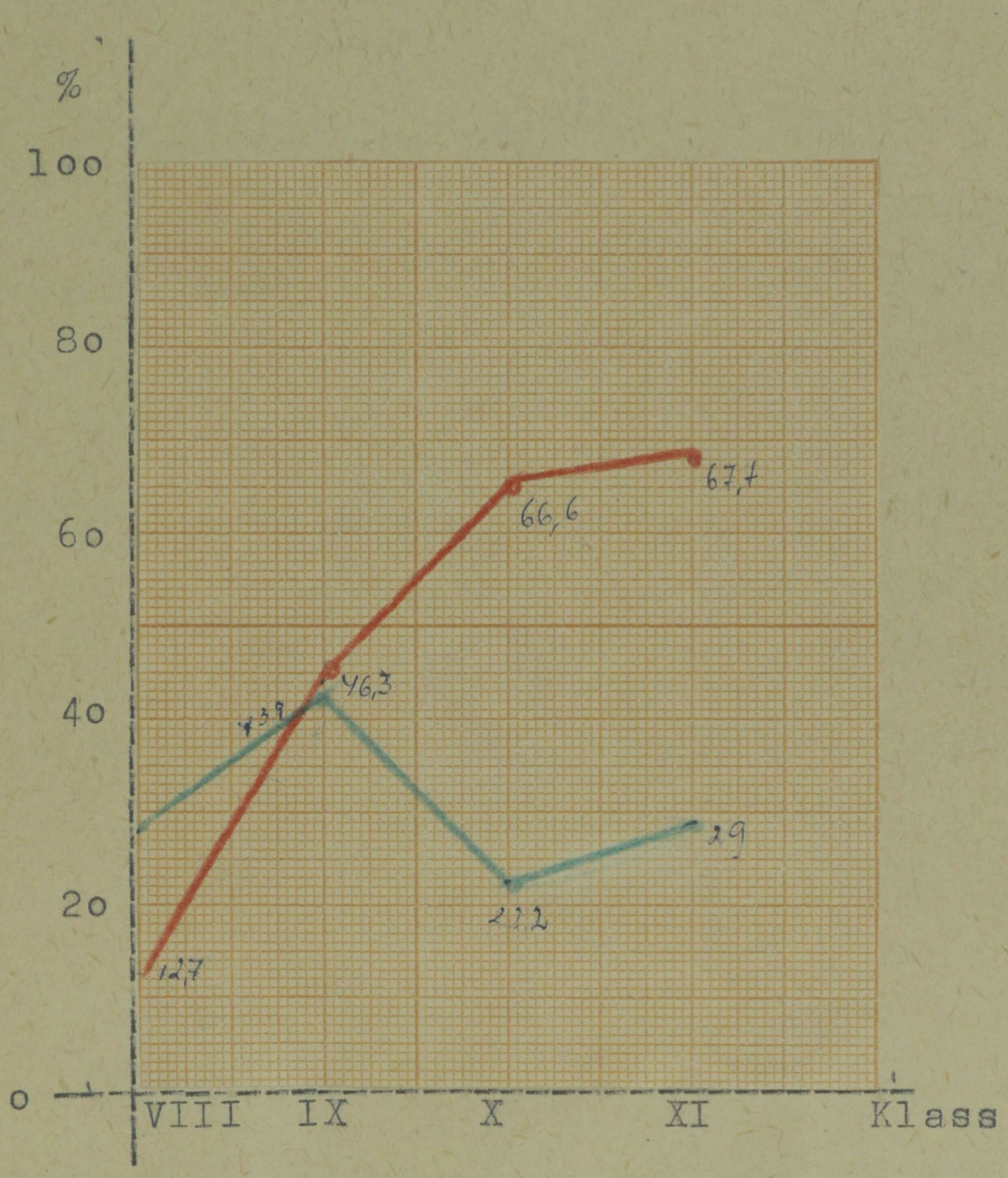

KASUTATUD KIRJANDUSE LOETELU

I MARKSISMI-LENINISMI KLASSIKUD JA NLKP DOKUMENDID:

Lenin,V.I., Riik ja revolutsioon, Teosed, 25 kd., Tallinn 1954.

Lenin,V.I., Suur algatus,Teosed,29.kd.,Tallinn 1954.

Marx,K.ja Engels,F., Palgatöö ja kapital,Valitud teosed,I kd.,Tallinn 1957.

Marx,K.ja Engels,F., Kommunistliku Partei manifest, valitud teosed,I kd.,Tallinn 1957.

Hruštšov,N.S., Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist,ettekanne NLKP XXII kongressile,Tallinn 1961.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn 1961.

II MUUKIRJANDUS

a) eesti keelne:

Jefimov,A., Uusaeg,I osa,õpik keskkooli VIII klassile,Tallinn 1959.

Koemets,E., 4.-6.klassi õpeeedukuse probleeme, "Nõukogude Kool", 1955,Nr.6.

Liimets,H., Nõukogude uurijad teadmist omandamise psühholoogiast, "Nõukogude Kool," 1960, Nr.8

Palamets,H., Ühiskondliku põhimõistete kujundamisest 4.klassis, "Nõukogude Kool," 1962, Nr.4.

Pankratova,M.A., NSV Liidu ajalugu,II osa,Tallinn 1959.

Psühholoogia,õpik pedagoogilistele instituutidele, peatoimetaja A.A.Smirnov,Tallinn 1960.

b) vene keelne:

Вагин А.А., Сперанская Н.В., Основные вопросы методики преподавания истории в старших классах, Москва 1959.

Занков Л.В., О предмете и методах дидактических исследований", Москва 1962.

Краткий словарь иностранных слов, Москва 1950.

Кучминская Н.П., Об одном недостатке преподавания истории в школе „Преподавание истории в школе", 1961, № 3.

Малкин Е.М., Общее понятие о государстве, "Преподавание истории в школе", 1949, № 4.

Редко А.З., Усвоение учащимися исторических понятий, "Преподавание истории в школе", 1949, № 2.

Скаткин М.Н., Формализм в знаниях учащихся и пути преодоления, "Вопросы советской дидектики", книга третья, II ч., Москва 1950.

Янко-Триницкая А.А., Работа над историческими понятиями в У-УП классах, "Преподавание истории в школе", 1952, № 1.

S I S U K O R D :

	Eessõna	1
I ptk.	Küsimuse asetus ja uurimis-meetod	9
II ptk.	Õpilaste teadmised ühiskond-likest klassidest	21
III ptk.	Õpilaste teadmised mõistetest "lahing","ülestõus" ja "streik"	7o
IV ptk.	Õpilaste teadmised mõistetest "riik","progressiivne", "monarhia"	88
	Lõppsõna	12o